

Univerzita Palackého v Olomouci
Přírodovědecká Fakulta
Katedra Rozvojových studií

Martina HÁJKOVÁ

**Dopady těžebního sektoru na ženy: případová studie komunit
v blízkosti měděného dolu Lumwana v Severozápadní
provincii Zambie**

Diplomová práce

Vedoucí práce: Ing. Mgr. Jaromír Harmáček

Olomouc 2011

„Prohlašuji, že jsem tuto práci zpracovávala samostatně s použitím odborné literatury, pramenů uvedených na konci práce a dat získaných na základě vlastního výzkumu pod vedením Ing. Mgr. Jaromíra Harmáčka.“

V Olomouci dne 1. srpna 2011

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala svým přátelům: Savioru Mwambwovi, řediteli organizace *Centre for Trade Policy and Development* (CTPD) v Lusace, a Kyapalushi Kapyatamoyo, provinční koordinátory organizace *Civil Society for Poverty Reduction* (CSPR) v Solwezi, za jejich srdečné pozvání do Zambie a za to, že mi nejen umožnili stát se součástí jejich organizací, ale především za cenné rady při vytváření svého výzkumu a za poskytnuté kontakty, které umožnily realizovat mé plány.

Ráda bych poděkovala managementu těžební společnosti Lumwana, jmenovitě Stephenu Lukangovi, Jennipher E.L. Moyo a Lubilo Matemu, všichni z Oddělení pro udržitelnost společnosti Lumwana, za osobní setkání, poskytnutí potřebných materiálů a studií, za užitečné komentáře a především za možnost setkání s ženami Lumwana Estate a komunity Manyama.

Mé díky patří rovněž panu Vincentu Lengwe z *Mineworkers Union of Zambia* (MUZ) za pomoc při organizování návštěvy komunity Wusakile v Kitwe a paní Ethel Mukondola ze stejné organizace za pomoc při překladu z lokálního jazyku bebma do angličtiny.

Chtěla bych poděkovat také všem osobám, které mi poskytly rozhovor, stejně jako členům navštívených komunit, především místním ženám, a to nejen za jejich spolupráci, ale především za ochotu sdílet informace a své osobní příběhy.

Výzkum by nebylo možno realizovat bez podpory Katedry rozvojových studií Univerzity Palackého, jež mi poskytla grant z Vavruškova stipendia na pokrytí cestovních nákladů.

Na závěr bych ráda poděkovala vedoucímu své diplomové práce Jaromíru Harmáčkovi za jeho realistický přístup a cenné rady, které byly velmi podnětné při psaní této práce.

V Olomouci 1. srpna 2011

Martina Hájková

Abstrakt:

Tato diplomová práce se zabývá dopadem těžebního sektoru na ženy z komunit v okolí Lumwany v Severozápadní provincii Zambie. Většina výzkumů se v rámci těžby nerostných surovin soustředí na zjišťování dopadů těžebních aktivit na muže, popřípadě celé komunity. Tato práce však poskytuje obraz života žen v těžebních regionech a zkoumá, jak je přítomnost těžebních společností ovlivňuje.

Případová studie hodnotí přístup společnosti Lumwana mine ke konceptu společenské odpovědnosti firem ve vztahu k ženám v následujících oblastech: (i) zaměstnanost a pracovní mobilita žen, (ii) prostituce, zdravotní péče a HIV/AIDS, (iii) Sociální ochrana žen a (iv) environmentální případy.

V závěru přichází s několika doporučeními pro těžební společnosti, které mohou přispět k emancipaci žen v těchto oblastech.

Klíčová slova: gender, Lumwana, společenská odpovědnost firem, těžba mědi Zambie, ženy

Abstract:

This senior thesis deals with the impacts of mining sector on women, especially from the Lumwana communities in North-Western province in Zambia. In the case of the impacts of mining sector, the researcher are concentrated mostly just on men or whole communities. This thesis describes the life of women living in the mining regions and try to find out how the mining sector affects women as well.

This case study evaluates the approach of Lumwana mining company to the concept of corporate social responsibility in terms of women, right in these areas: (i) employment and labour mobility among women, (ii) prostitution, health care and HIV/AIDS, (iii) social protection of women and (iv) environmental issues.

The final chapter offers preview of recommendations to the mining companies which can positively contribute to the empowerment of women living in mining areas.

Key words: copper mining, corporate social responsibility, gender, Lumwana, women, Zambia

Seznam zkratek

AMZ	<i>Albidon Mine Zambia</i> Důl Albidon Zambie
ART	<i>Antiretroviral Therapy</i> Antiretroviróvá léčba
BNB	<i>Basic Needs Basket</i> Koš základních potřeb
BPFA	<i>Beijing Platform for Action</i> Pekingská akční platforma
CBU	<i>Copperbelt University</i> Univerzita Copperbelt
CCZ	<i>Council of Churches in Zambia</i> Rada církví v Zambii
CEDAW	<i>Convention on the Elimination of All forms of Discrimination against Women</i> Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen
CSPR	<i>Civil Society for Poverty Reduction</i> Občanská společnost pro odstraňování chudoby
CSO	<i>Central Statistical Office</i> Centrální statistický úřad
CTPD	<i>Centre for Trade Policy and Development</i> Centrum pro obchodní politiku a rozvoj
DAW	<i>Division for the Advancement of Women</i> Oddělení pro pokrok žen
EIA	<i>Environment Impacts Assessment</i> Posuzování vlivů na životní prostředí
EIB	<i>European Investment Bank</i> Evropská investiční banka
EMP	<i>Environmental Management Plan</i> Plán na ochranu životního prostředí
ECZ	<i>Environmental Council of Zambia</i> Environmentální rada Zambie
FAO	<i>Food and Agriculture Organisation of the United Nations</i> Organizace pro výživu a zemědělství
FDI	<i>Foreign Direct Investment</i> Přímé zahraniční investice
FNDP	<i>Fifth National Development Plan</i> Pátý plán národního rozvoje
GIDD	<i>Gender in Development Division (Cabinet Office)</i> Vládní kabinet pro otázky gender
GEI	<i>Gender Equity Index</i> Index genderové spravedlnosti
GII	<i>Gender Inequality Index</i> Index genderové nerovnosti
GPI	<i>Gender Parity Index</i> Index genderové rovnosti
GRZ	<i>Government of the Republic of Zambia</i> Vláda republiky Zambie
HDI	<i>Human Development Index</i> Index lidského rozvoje
HIA	<i>Health Impact Assessment</i> Posuzování vlivů na zdraví

HIPCI	<i>Heavily Indebted Poor Countries's Initiative</i> Iniciativa pro nejzadluženější chudé země
HRIA	<i>Human Rights Impact Assesment</i> Posuzování vlivů na dodržování lidských práv
IAIA	<i>International Association for Impact Assessment</i> Mezinárodní asociace pro hodnocení dopadů
ICHR-DD	<i>International Centre for Human Rights and Democratic Development</i> Mezinárodní centrum pro lidská práva a demokratický rozvoj
IFAD	<i>International Fund for Agricultural Development</i> Mezinárodní fond pro rozvoj zemědělství
ILC	<i>International Land Commision</i> Mezinárodní půdní komise
IMF	<i>International Monetary Fund</i> Mezinárodní měnový fond
JICA	<i>Japan International Cooperation Agency</i> Mezinárodní japonská agentura pro spolupráci
KCM	<i>Konkola Copper Mines</i> Měděný důl společnosti Konkola
LMC	<i>Lumwana Mining Company Limited</i> Těžební společnost Lumwana mine
MCM	<i>Mopani Copper Mines</i> Měděný důl společnosti Mopani
MDGs	<i>Millennium Development Goals</i> Rozvojové cíle tisíciletí
MET	<i>Medical and Education Trust</i> Lékařská a vzdělávací nadace
MLGH	<i>Ministry of Local Government and Housing</i> Ministerstvo místní vlády a domů
MoE	<i>Ministry of Education</i> Ministerstvo vzdělání
MoFNP	<i>Ministry of Finance and National Planning</i> Ministerstvo financí a národního plánování
MoH	<i>Ministry of Health</i> Ministerstvo zdravotnictví
MSTVT	<i>Ministry of Science Technology and Vocational Training</i> Ministerstvo pro vědu, technologie a vzdělávání zaměstnanců
MUZ	<i>Mineworkers Union of Zambia</i> Sdružení horníků, Zambie
NCDP	National Commision for Development Planning Národní komise pro rozvojové plánování
NGO	<i>Non-government organisation</i> Nezisková organizace
NGO CC	Non-Governmental Organisations Coordinating Council Koordinační rada nevládních organizací
NGP	<i>National Gender Policy</i> Národní genderová politika
NTBC	<i>National Technology Business Centre</i> Národní centrum pro technologické podnikání
OECD	<i>Organisation for Economic Corporation and development</i> Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj
OSAGI	<i>Office of the Special Advisor and Advancement of Women</i> Speciální poradenský úřad pro pokrok žen

PAGE	<i>Programme for Advancement of Girls Education</i> Program pro pokrok vzdělávání dívek
PCM	<i>Project Cycle Management</i> Management projektového cyklu
PRSPs	<i>Poverty Reduction Strategy Papers</i> Strategie pro snižování chudoby
RTSA	<i>Road Traffic Safe Agency</i> Dopravní bezpečnostní agenturou
SADC	<i>Southern Africa Development Community</i> Společenství pro rozvoj jižní Afriky
SAPs	<i>Structural Adjustment Programs</i> Programy strukturálního přizpůsobení
SIA	<i>Social Impacts Assessment</i> Posuzování sociálních dopadů
SNDP	<i>Sixth National Development Plan</i> Šestý národní plan rozvoje
SPANGP	<i>Strategic Plan of Action for the National Gender Policy</i> Strategický akční plán pro Národní genderovou politiku
SPAW	<i>Strategic Plan for the Advancement of Women</i> Strategický plán pro pokrok žen
TDRC	<i>Tropical Diseases Research Centre</i> Výzkumné centrum tropických nemocí
UNIP	<i>United National Independence Party</i> Strana spojené národní nezávislosti
UNZA	<i>University of Zambia</i> Univerzita Zambie
VCT	<i>Voluntary Testing and Counseling</i> Dobrovolné testování a poradenství
WB	<i>World Bank</i> Světová banka
WIDD	<i>Women in Development Department</i> Oddělení pro ženy v rozvoji
WiLDAF	<i>Women in Law and Development in Africa</i> Rozvoj a práva žen v Africe
WFC	<i>Women for Change</i> Organizace ženy pro změnu
WLSA	<i>Woman and Law in Southern Africa</i> Ženy a právo v regionu jižní Afriky
WTO	<i>World Trade Organization</i> Světová obchodní organizace
ZARD	<i>Zambia Association for Research and Development</i> Zambijská asociace pro výzkum a rozvoj
ZCCM	<i>Zambia Consolidated Cooper Mines</i> Zambijská společnost měděných dolů
ZDA	<i>Zambian Development Agency</i> Zambijská rozvojová agentura
ZDHS	<i>Zambia Demographics Household Survey</i> Zambijský demografický průzkum domácnosti
ZNWL	<i>Zambia National Women's Lobby</i> Zambijská národní ženská lobby

Obsah

1. ÚVOD DO PROBLEMATIKY	9
2. CÍLE STUDIE A METODOLOGIE.....	13
2.1 Význam studie a její cíle.....	13
2.2 Metodologie a sběr dat.....	14
2.3 Výzkumná část.....	15
2.3.1 Hlavní cíle výzkumu a použitá metodologie	15
2.3.2 Charakteristika regionu cílové populace	17
3. TĚŽBA MĚDI V ZAMBII.....	20
3.1 Historická perspektiva těžby mědi.....	20
3.2 Význam mědi pro zambijskou ekonomiku a společnost	21
3.3 Proces privatizace měděných dolů v Zambii	23
3.4 Společenská odpovědnost firem.....	26
4. SOCIÁLNÍ POSTAVENÍ ŽEN V ZAMBIJSKÉ SPOLEČNOSTI.....	32
4.1 Politický, kulturní a sociální kontext.....	32
4.1.1 Kulturní vliv na postavení žen v Zambii	32
4.1.2 Sociální kontext a role ženy v zambijské společnosti.....	32
4.1.3 Vliv politického vývoje v Zambii na postavení ženy ve společnosti.....	35
4.2 Vývoj genderových politik a právní ochrana žen v Zambii	37
4.3 Přístup žen ke vzdělání, zdravotní péči a zaměstnání.....	42
5. DOPADY AKTIVIT TĚŽEBNÍHO SEKTORU NA ŽENY V ZAMBII	49
5.1 Zaměstnanost a pracovní mobilita žen.....	49
5.2 Prostituce, HIV/AIDS a zdravotní péče.....	54
5.3 Sociální ochrana žen.....	59
5.4 Environmentální problémy.....	63
6. PŘÍPADOVÁ STUDIE: LUMWANA	66
6.1 Těžební společnost Lumwana mine a areál Lumwana Estate	66
6.2 Sociální odpovědnost společnosti Lumwana mine	68
6.2.1 Zaměstnanost a pracovní mobilita žen	68
6.2.2 Prostituce, HIV/AIDS a zdravotní péče	71
6.2.3 Sociální ochrana žen	75
6.2.4 Environmentální problémy.....	84
7. ZÁVĚR	87
8. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	90
9. SEZNAM PŘÍLOH.....	97

Seznam tabulek

TABULKA Č. 1: POZITIVNÍ DOPADY PŘÍTOMNOSTI LMC	82
TABULKA Č. 2: NEGATIVNÍ DOPADY PŘÍTOMNOSTI LMC	83
TABULKA Č. 3: NÁVRHY ŘEŠENÍ ZE STRANY ČLENŮ VYBRANÝCH KOMUNIT.....	84

1. Úvod do problematiky

Zambie je země nacházející se v jižním regionu Afriky. Na rozloze 750 000 km² žije více než 13 milionů obyvatel, přičemž 51 % z nich jsou ženy (CSO, 2011). V době kolonialismu byla Zambie známá jako Severní Rhodesie, v roce 1964 získala nezávislost na Velké Británii.

Již ve 20. letech 19. století byly na jejím území nalezeny rozsáhlé zásoby nerostných surovin, zejména mědi, kobaltu nebo zlata. V současné době se na území Zambie nacházejí druhé největší zásoby nerostných surovin na africkém kontinentu (po Demokratické republice Kongo) (Mpande, 2010). Podle *British Geological Survey* (2011) byla Zambie v roce 2009 na osmém místě světových producentů mědi. Během velkého rozmachu těžby v 70. letech se vývoz mědi podílel na hrubém domácím produktu Zambie celými 36 % (Simutanyi, 2008). Vzhledem k vysokým výnosům z těžby lze předpokládat, že by Zambie v budoucnu mohla patřit mezi nejvyspělejší země v Africe, pokud by tyto výnosy byly investovány do infrastruktury a celkového rozvoje země.

Zambie však dodnes patří mezi nejméně rozvinuté země světa. Podle *Human Development Report* (UNDP, 2010a) byla Zambie na základě indexu lidského rozvoje klasifikována na 150. místo z celkového počtu 169 hodnocených zemí. Mnoho lidí v zemi stále není schopno naplnit ani základní lidské potřeby a téměř 70 % obyvatel je nuceno žít z příjmu nižšího než 2 USD na den. Chudoba postihuje více ženy než muže, což jasně ilustruje skutečnost, že 90 % všech chudých v Zambii jsou právě ženy (GIDD, 2000).

Ekonomika Zambie je závislá na těžbě nerostných surovin, především mědi a kobaltu, které jsou největším zdrojem kapitálu a přílivu zahraničních investic (*Foreign Direct Investment*, FDI). Tyto investice pomáhají vytvářet nová pracovní místa pro místní obyvatele, posilují ekonomiku a kromě toho přinášejí do země také potřebné *know-how* a nové technologie. V širším kontextu se dá říct, že příchod těžebních společností může přinést také dobré vyhlídky pro celkový rozvoj země. Na druhé straně však jejich přítomnost způsobuje mnoho negativních dopadů, jež mohou bránit snahám v dosažení rozvojových cílů.

Vztah mezi těžebním průmyslem a životními podmínkami místních obyvatel v těchto oblastech je více než jasný. Existuje velmi úzká spojitost mezi těžebními aktivitami a negativním dopadem na životní prostředí, které má však pro člověka

nezbytný a naprosto nepostradatelný význam. Jeho znečištění může ohrozit nejen místní obyvatele, ale dnes je již dokázáno, že i nepatrná katastrofa má vliv na globální změnu klimatu, a postihuje tak v globálu celé lidstvo. Takřka na celém světě, od historie až po současnost, lze najít nespočet příkladů, které dokazují jasnou převahu právě těch negativních dopadů na komunity žijící v blízkosti těžby.¹ To zahrnuje případy často násilného přesídlování místních obyvatel, zdravotní problémy, znečištění vody a vzduchu, degradaci životního prostředí či ztrátu zemědělské půdy.

Efetimie a kol. ze Světové Banky (2009) upozornili ve své studii *Maintreaming Gender into Extractive Industries projects* na to, že dopady projektů těžebního průmyslu jsou evaluovány z hlediska dopadů na celé komunity, neberou však v potaz, že tyto dopady mají různou intenzitu na muže a ženy. „*Výhody těžebního sektoru hrají ve prospěch mužů, a to ve formě zaměstnání a tedy příjmů, zatímco náklady jako je narušení rodinných a sociálních vazeb, a degradace životního prostředí, dopadají nejvíce na ženy.*“ (Efetimie a kol., 2009: 1) Navíc většina dopadů na ženy se řadí spíše mezi nepřímé než přímé následky, což může být jeden z důvodů, proč jsou často opomíjeny.

Obecně mají ženy jen malou šanci najít své místo a postavení v těžebním sektoru. Muži jsou přirozeně predisponováni pro práci v dolech a uplatnit se tak na poli těžby je pro ně daleko snadnější. Nicméně role žen ve společnosti jako takové je velmi podstatná vzhledem ke skutečnosti, že jsou to právě ženy, kdo rodí a následně vychovávají děti, pečují o domácnost a často mají na starosti také obživu celé rodiny. V širším pohledu na uspořádání a běh společnosti v rozvojových zemích lze pozorovat, že muži často „[...] utrácí peníze za alkohol na hazardní hry, zatímco ženy je raději investují do vzdělání, zdravotní péče a na zajištění výživy pro jejich rodiny. Proto pokles pracovních příležitostí a/nebo omezený přístup ke zdrojům pro ženy může negativně ovlivnit celou společnost.“ (Efetimie a kol., 2009: 2)

Pozice žen ve společnosti a práva mezi muži a ženami jsou zejména v rozvojových zemích stále nerovné. Ženy jsou podřízené mužům, ať již v domácnosti nebo v zaměstnání, což vytváří první předpoklad pro jejich sociální diskriminaci. Ačkoli jsou to právě ony, které se starají o domácnost, vychovávají děti, pečují o nemocné příbuzné, mají na starosti obstarávání pitné vody a sběr dřeva, muži rozhodují o všem

¹ Konkrétně v Zambii například: Lubinda, Mulenga (2009), Simpere (2010), Silengo, Sinkamba (2008)

ostatním. Takový vzorec chápání mužské a ženské role v každé společnosti je zakořeněn v historii, vychází z dlouholetých tradic, a proto je velmi těžké jej změnit.

Podle indexu genderové nerovnosti² (*Gender Inequality Index, GII*) se Zambie v roce 2008 nacházela na 124. místě ze 138 zemí, u nichž bylo možno tento index vypočítat (UNDP, 2010b). Zapojení zambijských žen do rozhodovacího procesu a celkového rozvoje země brání politická nevole a historické zvyky praktikované do současnosti. Tradiční postavení mezi muži a ženami, nižší nebo téměř žádné dosažené vzdělání místních žen, nedostatek povědomí a vůbec jakéhosi vnímání genderové problematiky na národní i lokální úrovni země způsobuje, že ženy nejsou schopné mobilizovat své síly a požadavky ve smyslu rovného přístupu ke vzdělání, zaměstnání, zdravotní péče, požadavky rovnocenných platových podmínek v zaměstnání nebo postupné eliminace tradic, aby tak dosáhly emancipace a mohly samy sebe rozvíjet. To by však v konečném důsledku pozitivně ovlivnilo celou společnost.

Tato studie však na genderovou problematiku nahlíží ještě z dalšího hlediska. Hledá spojitosti právě mezi těžebním průmyslem a rozvojem postavení žen ve společnosti. Tento pohled je často přehlížen, neměl by však zůstat bez povšimnutí v zemi, jejíž ekonomika závisí na těžbě mědi a v současné době zůstává hnacím motorem celkového rozvoje státu.³

Těžební aktivity ovlivňují životy místních obyvatel pozitivně i negativně, současně však ve stejných komunitách postihují muže a ženy rozdílně. Přímá spojitost mezi těžebním průmyslem a jeho dopady na ženy by proto měla být součástí národní genderové a rozvojové politiky státu. Zambie je zemí, která je stále závislá na produkci mědi, což se odráží nejen na životních podmínkách jejích obyvatel. Těžba mědi se zároveň stává nedílnou součástí každodenního života mužů a žen, a proto je nezbytně nutné se tímto problémem dále zabývat. Jen správné uplatňování genderové politiky ze

² Index genderové nerovnosti (*Gender Inequality Index, GII*) je indikátor vytvořený UNDP. Reflektuje nerovnou situaci žen v jednotlivých zemích na základě tří aspektů: (i) zdravotní stav vhodný k reprodukci, (ii) *empowerment* a (iii) pracovní příležitosti. Ke sledování bylo vytvořeno celkem pět indikátorů. GII se uvádí v hodnotách od 0 do 1, přičemž 0 znamená absolutní rovnost a 1 pak absolutní nerovnost. Hodnota GII pro Zambii v roce 2008 byla 0,752. Pro srovnání byla tato hodnota pro Českou republiku ve stejném roce 0,330. Česká republika se nacházela na 27. místě. Kromě Indexu genderové nerovnosti, byl organizací SocialWatch vytvořen v roce 2004 také Index genderové spravedlnosti (*Gender Equity Index, GEI*), jež určuje postavení žen ve společnosti na základě tří ukazatelů: vzdělání, ekonomického postavení a symbolicko-mocenského postavení ve společnosti. Pro výpočet bylo stanoveno celkem deset indikátorů.

³ V současné době jsou patrné snahy zambijských neziskových organizací i samotné vlády o ekonomickou diversifikaci, aby země nebyla dále závislá pouze na těžbě mědi. Tato změna je však otázkou několika let. Problematiku gender je však důležité aplikovat do rozvojových programů a národních dokumentů okamžitě s přízpůsobením se situaci, jaká v zemi panuje nyní.

strany vlády a těžebních společností zároveň může přispět k udržitelnému rozvoji postižených komunit, zvláště pak přispět k lepšímu postavení žen žijících v těchto komunitách.

Tato diplomová práce nabízí analýzu problematiky gender ve vztahu k těžebnímu sektoru v okolí nového měděného dolu Lumwana v Severozápadní provincii Zambie, jenž zahájil svou činnost teprve v roce 2006. Jeho relativně nové těžební aktivity tak umožňují pozorovat změny v uspořádání zambijské společnosti stejně jako měnící se vztahy mezi muži a ženami v této oblasti. Tyto poznatky budou srovnány se situací kolem měděného dolu Mopani v Kitwe v provincii *Copperbelt*, který naopak patří k nejstarším dolům v zemi.

2. Cíle studie a metodologie

2.1 Význam studie a její cíle

Hlavním cílem této práce je analýza dopadů těžebního sektoru na genderové vztahy v oblasti Lumwana v Severozápadní provincii Zambie. Neméně důležité je poskytnout podrobný obraz života žen v těžebním regionu v Severozápadní provincii Zambie a dále popsat, jak přítomnost měděných dolů jejich životy ovlivňuje.

Menší část práce je věnována také těžebním aktivitám v regionu a nabízí průřez vývojem od historie přes sporný proces privatizace až po současnost. Autorka se ve studii dále zabývá postavením žen v zambijské společnosti, kde vychází nejen z dávné minulosti, ale čerpá také z vlastních zkušeností, které nabyla při realizování výzkumu v Zambii na konci roku 2010. Kromě popisu současného stavu přichází studie ve svém závěru s doporučeními, která mohou přispět ke zlepšení postavení žen žijících v blízkosti těžebních měst.

Tato práce je rozdělena do čtyř hlavních kapitol. První z nich se zaměřuje na popis historie těžebních aktivit na území Zambie. Snaží se poukázat na význam mědi pro zambijskou ekonomiku, potažmo pro celou společnost. Kapitola dále shrnuje nejvýznamnější pozitivní a negativní dopady privatizace měděných dolů v roce 2000. Tento krok je velmi významný ve smyslu jeho dopadů na ženy, protože noví investoři záhy změnili nebo úplně zrušili některé sociální programy dříve poskytované a garantované státní těžební společností *Zambia Consolidated Copper Mines (ZCCM)*.

Následující kapitola se zabývá historickým vývojem postavení mezi muži a ženami v Zambii s ohledem na tradice a zvyky a bere v potaz také současnou právní ochranu žen v tomto státě. Navíc popisuje přístup žen ke vzdělání, zdravotní péči a zaměstnání. Ve srovnání s muži jsou ženy v tomto ohledu stále výrazně znevýhodněné, což se odráží v dalších možnostech jejich rozvoje, nabytí nezávislosti či zapojení do rozhodovacího procesu. Obě tyto kapitoly slouží jako výchozí souhrn historických, politických a sociálních událostí potřebných pro následující analýzu případové studie. Je důležité zdůraznit, že měření dopadů těžebního sektoru na ženy a pokroku emancipace žen ve vybraném regionu jsou těžko měřitelné vzhledem k tomu, že se jedná o vývoj genderových vztahů. Případová studie je proto založena na sběru kvalitativních, nikoli kvantitativních dat a tomuto přístupu rovněž odpovídá způsob vyhodnocování dotazníků a struktura celé práce.

Následující stěžejní kapitola zkoumá dopady těžebního sektoru na ženy. Je rozdělena na čtyři podkapitoly, které odpovídají oblastem, v nichž jsou dopady těžebních aktivit na život žen nejvýznamnější: (i) zaměstnanost a pracovní mobilita žen, (ii) prostituce, HIV/AIDS a zdravotní péče, (iii) sociální ochrana žen a (iv) environmentální problémy. Výše uvedené členění je shodné se zaměřením vlastního výzkumu autorky, který je prezentován v šesté kapitole - *případová studie: Lumwana*.

Studie je významná, protože:

- (i) poskytuje celkový přehled dopadů měděných dolů a potažmo i celého těžebního sektoru na život obyčejných žen v okolí Lumwany;
- (ii) nasbírané informace mají potenciál přispět k dalším výzkumům týkajících se dopadů těžebního sektoru na ženy nejen v okolí Lumwany, ale také v dalších těžebních regionech v Zambii;
- (iii) na jejím základě může dojít k urychlení procesu zahrnování gender tematiky ve vztahu k těžebnímu sektoru v Zambii do zásadních národních dokumentů zabývajících se rozvojem země a do strategií společenské odpovědnosti firem (*Corporate Social Responsibility, CSR*).

2.2 Metodologie a sběr dat

Tato práce je kompilačně-rešeršní případovou studií, při níž byly použity dvě metody získávání dat a informací. První z nich vychází ze shromažďování dat z důležitých dokumentů, případových studií a dřívějších výzkumů, které jsou zaměřeny na sociální a environmentální dopady těžebního sektoru na místní komunity, nebo se zabývají procesem privatizace měděných dolů a jeho pozitivními či negativními dopady na společnost.

Práce také čerpá ze sociálních studií, které se zaměřují na místní zvyky a tradice, jež dodnes brání lepšímu postavení žen v zambijské společnosti, a neopomíjí ani důležité mezinárodní dokumenty a národní strategie zaměřené na genderovou problematiku a udržitelný rozvoj státu. Mezi hlavní zdroje tedy patří především relevantní literatura zahrnující odborné monografie, vědecké, odborné články a časopisy, politické dokumenty včetně mezinárodních úmluv a národních strategií

a také internetové zdroje.⁴ Druhou metodou získávání dat jsou data získaná v rámci vlastního výzkumu autorky, který je přiblížen v následující podkapitole.

V práci byl zaveden systém poznámek pod čarou, které blíže popisují danou problematiku nebo odkazují na další informace. Zdroje získaných informací jsou uvedeny v závorce za citovaným textem, přímé citace jsou pak v textu vždy vyznačeny kurzívou a dány do uvozovek. Veškeré fotografie použité v této práci jsou osobními fotografiemi autorky.

2.3 Výzkumná část

2.3.1 Hlavní cíle výzkumu a použitá metodologie

Hlavním cílem kvalitativního výzkumu je nalézt a popsat přímé i nepřímé dopady těžebního sektoru na ženy žijící v komunitách v okolí Lumwany v Severozápadní provincii Zambie. Hledá spojitosti mezi emancipací žen a těžebním sektorem, příčiny a následky těžebních aktivit na životy žen v jejich okolí. Zároveň se snaží přijít s řešením, jakým by těžební společnosti v rámci konceptu společenské odpovědnosti firem mohly přispět k lepšímu postavení žen v Zambii.

Výzkumná část je rozdělena do čtyř hlavních oblastí, které pozitivně či negativně ovlivňují životy žen ve zkoumané oblasti. Jsou to následující:

I. Smlouvy, mzdy a pracovní mobilita žen

Cílem této části je zjistit, zda těžební společnosti přizpůsobují sociální politiku potřebám rovnosti pohlaví⁵ na pracovišti a ověřit, zda se vynořily nějaké příležitosti pro ženy po příchodu těžebních společností, případně jak se je společnosti snaží zahrnout do pracovního procesu. Okrajově zároveň popisuje, jak přítomnost dolů ovlivňuje pracovní mobilitu žen v dané oblasti.

⁴ Veškeré zdroje informací použitých v této práci jsou uvedeny v *Seznamu použité literatury* na konci práce.

⁵ „Rovnost pohlaví znamená rovná práva, odpovědnost a stejné příležitosti mužů a žen a dívek a chlapců. Rovnost v tomto ohledu neznámá, že ženy a muži budou stejní, ale že práva mužů a žen, jejich odpovědnost a příležitosti nebudou záviset na tom, zda se člověk jako muž nebo žena. Rovnost pohlaví není „záležitost žen“, ale měla by obsahovat a plně zahrnovat muže stejně jako ženy. Rovnost mezi ženami a muži se viděna jako lidské právo a jako výchozí podmínka, a ukazatel, udržitelného rozvoje člověka“. (OSAGI, 2001: 1)

II. Zdravotní péče a HIV/AIDS

V otázce zdravotní péče je důležité zjistit, jaké zdravotní služby jsou poskytovány těžebními společnostmi pro okolní komunity, převážně však pro ženy, a popisuje rovněž dopad HIV/AIDS. V tomto ohledu si klade otázku, zda existuje nějaká spojitost mezi prostitucí, a tudíž i šířením HIV/AIDS v okolí těžby, a ženami.

III. Sociální ochrana žen

Třetí část popisuje přímé i nepřímé sociální dopady aktivit těžebních společností na ženy a snaží se zjistit, jaká je role těchto společností při zajišťování sociálního blahobytu žen v zambijské společnosti.

IV. Environmentální problémy

Závěrečná část výzkumu se věnuje dopadům těžby na přírodní zdroje a zjišťuje, jak společnosti postupují v ochraně životního prostředí (se zaměřením na otázku čisté vody, půdy, vzduchu a hluku). Rovněž ověřuje, zda těžební společnosti zajišťují dodávky nezávadné pitné vody pro domácnosti.

Zaměření výzkumu na tyto čtyři hlavní oblasti dopadů těžby na místní ženy se promítá do konstrukce celé práce. Takto je rozdělena pátá kapitola *Sociální postavení žen v zambijské společnosti* a získané poznatky na základě výzkumu jsou aplikovány v následující kapitole *Případová studie: Lumwana*, jejíž podkapitoly rovněž kopírují linii tohoto dělení. Jsou dále členěny na zjištění dopadů v rámci tří zkoumaných komunit, a to v následujícím pořadí: Lumwana Estate, komunita Muntada a komunita Manyama. Jejich stručná charakteristika je uvedena v následující podkapitole.

Veškerá data v rámci výzkumu byla získána na základě vyplněných dotazníků pro místní muže a ženy (příloha č. 1), skupinových i osobních rozhovorů s politiky, manažery těžebních společností, pracovníky neziskových organizací zabývajících se postavením žen a samotnými obyvateli, převážně však ženami žijícími v cílové oblasti. Dotazování probíhalo nejčastěji osobní cestou na návštěvě u respondenta doma (Lumwana Estate, komunita Manyama a Wusakile). Část dotazníků byla rozdána v komunitním centru Mutanda pro jejich vyplnění a později sesbírána.

Celkem bylo rozdáno 163 dotazníků, 121 z nich bylo vyplněno, použito k evaluaci jich však bylo pouze 98.^{6,7} Dotazníkové šetření probíhalo v těchto oblastech: Lumwana Estate (27, z toho 19 žen a 8 mužů), komunita Manyama (26, 18 žen a 8 mužů), komunita Mutanda (34, 24 žen a 10 mužů), všechny v Severozápadní provincii Zambie, distrikt Solwezi. Pro srovnání pak bylo vyplněno ještě 11 dotazníků (přičemž odpovědělo 7 žen a 4 mužů) v komunitě Wusakile⁸ v Kitwe, sousední provincie *Copperbelt*. Z celkového počtu dotazníků (98) tak 68 bylo vyplněno ženami a zbylých 30 pak muži ve výše zmíněných oblastech.

Při vytváření dotazníků a jejich následném zpracování do podoby případové studie se autorka řídila radami průvodce *Qualitative Research Practice, a guide for Social Science Students and Researchers* (Lewise J., Ritchie J., 2003).

Kromě toho bylo uskutečněno několik rozhovorů s osobami z různých neziskových organizací, ministrem vládního kabinetu pro otázky gender (*Gender in Development Division, GIDD*) Gabrielem Kaudou, zástupcem náčelníka komunity Mutanda Johnem Shikishi a také s pracovníky Oddělení pro udržitelnost společnosti Lumwana mine (*Sustainable Department of Lumwana*). Kompletní seznam osob, s nimiž byl uskutečněn rozhovor, je uveden v příloze č. 2.

2.3.2 Charakteristika regionu cílové populace

Jednoznačně největším těžebním regionem v Zambii je provincie *Copperbelt* s hlavním městem Ndola (příloha č. 3). Těžba mědi zde probíhá již od počátku 20. let 19. století, kdy zde byly nalezeny první zásoby mědi. Největším dolem tohoto regionu je měděný důl společnosti Mopani (*Mopani Copper Mines, MCM*) v Kitwe, který zároveň patří k nejstarším v zemi. Je rozdělený na dvě části, z nichž jedna operuje ve městě Mufulira nedaleko Kitwe a druhá část působí v Chingole. V Kitwe vznikl rovněž důl na nikl *Munali Nickel Mine*. V regionu se dále nachází měděný důl společnosti Konkola (*Konkola Copper Mines, KCM*) v Chingole (příloha č. 4) a dva doly ve městě

⁶ Některé z dotazníků, které byly rozdány v cílových komunitách pro vyplnění nešly přečíst nebo nebyly odpovězeny všechny otázky, aby bylo možné zahrnout je do celkové analýzy.

⁷ Vzhledem k charakteru a zaměření výzkumu považuje autorka počet získaných odpovědí z dotazníkového šetření a rozhovorů za relevantní a zcela dostačující k učinění závěrů dopadů těžebního sektoru na ženy žijící v oblasti měděného dolu Lumwana. Tento počet zároveň postačí pro dokreslení popisu sociálního postavení žen v této oblasti.

⁸ Protože se jedná o nejstarší komunitu zasaženou příchodem nadnárodních společností po privatizaci měděných dolů v roce 2000, odpovídali respondenti nejčastěji ve smyslu změn, které nastaly právě po privatizaci, než aby hodnotili současný stav. Nicméně právě tyto odpovědi ilustrují chudou síť poskytovaných služeb nově příchozích zahraničních investorů pro místní komunity.

Ndola – *Bwana Mkubwa Copper Mine* a vápencový důl *Ndola Lime Company*. (Muchimba, 2010)

Přímé zahraniční investice (FDI) získané po privatizaci měděných dolů v roce 2000 umožnily rozvoj další těžební oblasti v Severozápadní provincii Zambie, jejíž hlavním městem je Solwezi. Nachází se zde důl těžební společnosti Kansanshi (*Kansanshi Mining Plc.*) zaměřený na těžbu mědi a zlata a v roce 2006 byl v této provincii otevřen doposud největší otevřený důl na africkém kontinentu, měděný důl společnosti Lumwana mine (*Lumwana Mining Company Limited*, LMC). Důl se nachází 95 km západně od Solwezi a kromě těžby mědi se zaměřuje také na těžbu uranu⁹ a dalších minerálů.

Jak již bylo zmíněno výše, dotazníky byly odebrány v těchto oblastech: Lumwana Estate, komunita Manyama, Mutanda a dále komunita Wusakile v Kitwe.¹⁰ Níže je uvedena jejich stručná charakteristika:

Lumwana Estate¹¹ – jedná se o nové město postavené a navržené na žádost společnosti Lumwana mine (LMC), která je vlastníkem v současnosti největšího otevřeného dolu v Africe. Společnost vybudovala toto město pro své zaměstnance a pro jejich rodiny. Na konci roku 2007 bylo postaveno celkem 330 domů. První rodiny se zde stěhovaly již v roce 2006. Cílem je vystavět celkem 1300 domů pro zaměstnance a jejich rodiny (osobní rozhovor: Lukanga, 2010). Součástí města je také škola, nemocnice a jeden market. Lidé tedy mají přístup k základnímu vzdělání, zdravotní péči, problémem je však nezaměstnanost žen v areálu.

komunita Mutanda – tato komunita se nachází asi 25km východně od Lumwany, na hlavní cestě vedoucí dále do Solwezi. Podle zástupce náčelníka Johna Shikishi zde žije přibližně 2000 obyvatel. Společnost Lumwana mine zde v roce 2008 vystavěla komunitní centrum pro ženy (*Mutanda Community Centre*), které slouží jako výchozí místo setkávání LMC a místních obyvatel. Zároveň jsou zde pořádány osvětové

⁹ Přestože v Zambii neexistuje legální rámec, který by se specificky zaměřoval na těžbu uranu, společnost Lumwana mine získala licenci na těžbu již v roce 2004. Uran se zatím těží v omezeném množství právě z důvodu nedostatečné právní ochrany. (CCZ, 2010)

¹⁰ Vzhledem k finančním a časovým možnostem si autorka pro výzkum vybrala tyto komunity pro jejich dostupnost.

¹¹ Autorka se popisu této komunity věnuje blíže v podkapitole 6.1 *Lumwana Copper Mine (LCM) a Lumwana Estate*

programy a vzdělávací workshopy pro ženy, které ženám pomáhají zapojit se v těžebním regionu. Společnost Lumwana mine zde navíc vystavěla tržiště, kde mohou ženy prodávat vypěstované ovoce, zeleninu a své výrobky.

Obyvatelé komunity mají problém s dostupností pitné vody. LMC zde nechala vybudovat čtyři studny, které však ani zdaleka nepokrývají potřeby místních obyvatel (osobní rozhovor: Shikishi, 2010).

komunita Manyama – jedná se o komunitu vzdálenou 15 km západně od Lumwany. Od otevření dolu v roce 2006 se počet obyvatel v této oblasti téměř zpětinašobil.¹² Lumwana zde vystavěla knihovnu, přispěla k opravě školních tříd a zprovoznění místního tržiště. Oblast však není technicky připravena na takový počet obyvatel: kromě úzké hlavní cesty zde prakticky neexistuje infrastruktura, chybí rozvody elektřiny a lidé nemají přístup k pitné vodě. V oblasti se nachází pouze 28 studen na pitnou vodu, přičemž polovina z nich byla vybudována nebo opravena za podpory společnosti Lumwana mine (LMC) po tom, co místním znemožnili přístup k toku řeky Lumwana East. Kapacitně je však počet studen pro téměř deset tisíc obyvatel nedostatečný. Zároveň se zde nacházejí pouze dvě venkovská zdravotní střediska, ve kterých místo lékařů operují zdravotní sestry. Společnost Lumwana mine se zde silně angažuje, protože si je vědoma negativních dopadů své činnosti v této oblasti. Nejmarkantnějším problémem je ztráta zemědělské půdy, na níž byly rodiny, převážně ženy, v této komunitě závislé.

komunita Wusakile – tato komunita patří k nejstarším komunitám zasaženým těžbou mědi v regionu *Copperbelt*. Wusakile bylo město původně vystavěné pro zaměstnance *Mopani Copper Mines* (MCM) ještě před privatizací měděných dolů v roce 2000. V současné době zde bydlí i lidé, kteří nepracují pro žádnou měděnou společnost. Téměř veškeré aktivity, sociální, zdravotní a osvětové programy pořádané za dob státního podniku *Zambia Consolide Copper Mine* (ZCCM) zanikly po privatizaci. Vzhledem k vysoké urbanizaci celé provincie sociální programy poskytované těžebními společnostmi kapacitně nestačí na pokrytí potřeb lokálních obyvatel.

¹² Podle odhadů Stephana Lukangy z Oddělení pro udržitelnost společnosti Lumwana mine byl počet obyvatel před zahájením těžby v roce 2007 asi 2 700 obyvatel. Nyní je jejich počet odhadován na 10–11 tisíc. (Osobní rozhovor: Lukanga, 2010)

3. Těžba mědi v Zambii

3.1 Historická perspektiva těžby mědi

Zásoby mědi byly v Zambii nalezeny v oblasti Kansanshi již v roce 1896 (osobní rozhovor: Mwambwa, 2010). První komerční důl byl otevřen v *Roan Antelope* (dnešní Luanshya) až v roce 1928, kdy bylo zřejmé, že se jedná o rozsáhlá naleziště měděného pásma (*Copperbelt*) u hranic tehdejší Severní Rhodesie a Belgického Konga. Tato naleziště mají dnes světový význam.

Již v době kolonizace vznikl názor, že nerostného bohatství by mělo být využito k podpoře důležitých oblastí nutných k zajištění všeobecného blaha. Na těžbu a její rozvoj tak byla soustředěna veškerá pozornost, zatímco jen málo investic směřovalo do budování vzdělávacích institucí či zdravotnického systému v Severní Rhodesii. Soukromé těžební společnosti však začaly být postupně vnímány jako zodpovědné za poskytování nezbytného vybavení pro své zaměstnance, což zahrnovalo především vytvoření kampusu domů pro ně a později také pro jejich rodiny a celkové zajištění sanitárních služeb. (Fraser, Lungu, 2007)

Po dosažení nezávislosti na Velké Británii v roce 1964 pokračoval první prezident Zambie Kenneth Kaunda v podpoře dynamického rozvoje těžebního regionu. Během několika let tak byla původní buš provincie *Copperbelt* přeměněna na rychle se rozvíjející industrializovaný region, jehož populace se mezi lety 1969 a 2000 zdvojnásobila (Lungu, Mulenga, 2005). Dominující město Kitwe je dnes třetím největším městem v Zambii a druhým nejvíce industrializovaným v provincii *Copperbelt* (UN-HABITAT, 2009).

Koncentrace na rozvoj těžebního průmyslu však probíhala na úkor nedostatečné podpory vzdělávání¹³ a chybějící základní sociální infrastruktury v zemi. Prezident Kaunda se proto rozhodl ještě více investovat do modernizace těžebního průmyslu v rámci konceptu zambijského humanismu¹⁴, jenž se stal ústředním pojmem jeho státní filozofie. Získané peníze měly sloužit jako hlavní zdroj pro obnovu a rozvoj státu.

¹³ Po nabytí nezávislosti pouze 0,5 % populace dokončilo základní vzdělání a v zemi bylo pouze 107 vysokoškolských absolventů. (Fraser, Lungu, 2007, in GRZ, Education Our Future: National Policy on Education, 1996)

¹⁴ Africký humanismus je někdy označován také jako africký socialismus. S tímto konceptem přišel Kenneth Kaunda v roce 1964 a postavil na něm svou státní moc. Jednalo se o vytvoření politiky založené na člověku, která by odrážela nejen africkou historii a kulturu, ale také kladla důraz na zabezpečení základních materiálních, duchovních i duševních potřeb člověka skrze politický aparát. (Rettová, 2001)

V roce 1969 došlo na základě referenda ke znárodnění měděných dolů za účelem zajištění vyšší návratnosti zisků zambijské vládě. Těžební společnosti byly rázem povinny odevzdávat 51 % zisku státu. (Fraser, Lungu, 2007)

3.2 Význam mědi pro zambijskou ekonomiku a společnost

Od počátku 60. let rostla ekonomika státu závratnou rychlostí. Výše HDP dokonce patřila k nejvyšším v Africe a Zambie se klasifikovala mezi země se středním příjmem. Těžba mědi se stala páteří zambijské ekonomiky. V době svého boomu v 60. letech a na počátku 70. let, kdy byly ceny mědi na světových trzích vysoké, byla měď zdrojem více než 80 % zahraničních investic v Zambii a zaměstnávala 20 % obyvatel. (Simutanyi, 2008). Toto období se vyznačuje také rozsáhlými investicemi státu do oblasti školství a zdravotní péče. Docházelo k obrovským investicím do budování infrastruktury a k rekonstrukcím cest.

Těžební průmysl však musel čelit mnoha změnám na mezinárodním poli. Mezinárodní krize vyvolaná dvěma ropnými šoky v letech 1973 a 1979 způsobila náhlý propad cen mědi na světových trzích na počátku 80. let, který se negativně odrazil také na ekonomické situaci Zambie. Výnos z prodeje se rázem snížil z 58 % v roce 1970 na pouhých 3 % v roce 1976 a *“podíl měděného těžebního sektoru na zambijském HDP klesl z 36 % v roce 1970 na pouhých 13 % v roce 1975, to je o více než 100 %.”* (Simutanyi, 2008: 2)

Zájem investorů o těžbu mědi poklesl a mezi lety 1979 a 2000 nedošlo k otevření žádného nového dolu (Fraser, Lungu, 2007). Stagnace zambijské ekonomiky a téměř žádné příjmy z prodeje nerostných surovin způsobily, že se Zambie rázem ocitla na seznamu nejchudších zemí světa.

Zambijská vláda proto přijala pomoc finančních institucí (Mezinárodního měnového fondu a Světové banky) v podobě dlouhodobých půjček, které však byly velmi úzce spjaty se specifickými podmínkami, jako byla následná ekonomická liberalizace, resp. pozdější přijetí programů strukturálního přizpůsobení (*Structural Adjustment Programmes*, SAPs). První půjčku od IMF přijala Zambie na přelomu roku 1973/1974, SAPs byly přijaty v roce 1983.

V roce 1982 došlo spojením dvou znárodněných společností *Roan Selection Trust* a *Anglo American Corporation* k vytvoření *Zambia Consolidated Copper Mine*

(ZCCM)¹⁵. ZCCM měla nadále odrážet politiku humanismu, což zahrnovalo zajištění bezplatného vzdělání pro děti zaměstnanců, domy, stravu, dodávky elektřiny a pitné vody, transport a rovněž bezplatnou zdravotní péči. Společnost ZCCM však záhy zjistila, že nemá dostatek prostředků, aby mohla investovat do modernizace dolů (a zajistit tak vyšší produkci) a zároveň na budování škol nebo zdravotních center pro komunitní rozvoj. Navzdory zhoršující se situaci a prohlubující se hospodářské krizi však ZCCM ve své politice pokračovala. Podle Simuntayie (2008) však sociální programy obsahovaly také soukromé služby pro státní zaměstnance, jako například nákup automobilů nebo letecký transport zdarma pro přívržence Kaundova režimu.

Nejen mezinárodní krize, ale také nesprávně alokované příjmy z prodeje nerostných surovin či korupce přispěly ke kolapsu zambijské ekonomiky na počátku 80. let. ZCCM přestala poskytovat sociální programy a nabízet výhody pro své zaměstnance. Zároveň poklesly mzdy a začalo se hromadně propouštět. Veškeré peníze byly použity na splácení dluhů finančním institucím a vláda byla v roce 1989 nucena přijmout nové programy strukturálního přizpůsobení. (Fraser, Lungu, 2007)

Zahraniční investoři sice opět začali v Zambii investovat, ale na velký zvrat již bylo pozdě. Země byla příliš zadlužená a ekonomicky nestabilní. Posílení ekonomiky navíc nevyžadovalo pouze investice do nových nalezišť, ale také rekonstrukci těch starých (Craig, 2001). Současně rostla také nespokojenost lidí s režimem prezidenta Kaundy a jeho vládnoucí stranou *United National Independence Party* (UNIP), která vyústila ve volbách v roce 1991, v nichž vyhrál Frederik Chiluba z *Movement Multiparty Democracy*.

¹⁵ Vlastnictví ZCCM bylo kombinované. Vláda Zambie vlastnila 60,3 % a *Anglo-american Corporation* (AAC) s podílem 20,3 %. Zbýlých 12,4 % připadalo různým zahraničním investorům. (Craig, 2001)

3.3 Proces privatizace měděných dolů v Zambii

Nová vláda byla vystavena rostoucímu tlaku ze strany finančních institucí a jednání mezi nimi vyústilo v zahájení privatizačního procesu. Proces privatizace ZCCM započal v roce 1992 podepsáním privatizačního aktu (*Privatisation Act*). Později byly podepsány další akty *The Investment Act and the Mines and Minerals Act*. Všechny nicméně obsahovaly nevýhodné závazky vlády, jako například pětileté daňové prázdny pro soukromé vlastníky dolů, nižší poplatky a navíc období 20ti let, kdy nebude možné tyto smlouvy změnit (Simutanyi, 2008).

Privatizační proces a vyjednávání trvalo téměř deset let.¹⁶ Vláda se musela dohodnout na optimálním postupu prodeje ZCCM. Na doporučení Světové banky v roce 1994 se rozhodla rozdělit ZCCM na jednotlivé malé společnosti a prodat je po částech. Tento proces se však ukázal jako „*dlouhý, obtížný a drahý*“ (Graig, 2001, 395 in Reutres: 1994). O dva roky později vláda přijala novou strategii, která se rovněž zakládala na prodeji ZCCM novým investorům po částech, nicméně slibovala ponechání určitého podílu zambijské vlády v každé z nich. ZCCM byla transformována na investiční společnost. Druhé stadium této strategie umožňovalo dále prodat získané akciové podíly ZCCM domácím nebo zahraničním investorům.

ZCCM byla nakonec rozdělena na sedm menších společností, přičemž zambijská vláda byla menšinovým vlastníkem každé z nich (osobní rozhovor: Mwambwa, 2010). První stadium, privatizace stávajících těžebních společností, mělo být ukončeno na konci roku 1997, privatizace státního podílu pak měla být dokončena o rok později. Teprve v roce 2000 však došlo k privatizaci největších těžebních dolů, které byly novými vlastníky přeměněny na dnešní *Mopani Copper Mines* a *Konkola Copper Mines*. Vzhledem k situaci na mezinárodním trhu a zvyšujícímu se zahraničnímu dluhu Zambie¹⁷ byla vláda pod tlakem finančních institucí nucena prodat jednotlivé části pod cenou a navíc byla nucena ponechat si mnohem menší vlastnický podíl než původně předpokládala (Graig, 2001).

Téhož roku byla ZCCM přeměněna na investiční společnost pod názvem *ZCCM Investment Holdings Plc*. Pro prodej jejích akciových podílů, jako druhé stadium privatizačního procesu, zatím nebyl vytvořen žádný časový rámec (ZCCM-IH, 2006).

¹⁶ Podrobněji o průběhu procesu privatizace Craig (2001).

¹⁷ Zadlužení státu vyústilo v roce 1996, kdy byla Zambie zapsána na seznam iniciativy odpouštění dluhů pro vysoce zadlužené chudé země (*Heavily Indebted Poor Countries's Initiative*, HIPC). Tento program byl iniciován právě IMF a WB. Odpuštění dluhů pro nejvíce zadlužené země světa bylo vázáno na vytvoření strategií omezování chudoby a vytvoření dokumentu PRSPs.

Závěrečným a nejdůležitějším stádiem privatizace však bylo podepsání tzv. Rozvojových dohod (*Development Agreements*) s každým investorem zvlášť. Tyto dohody poskytují firmám různé výhody ve formě daňových prázdin nebo dovolují nižší míru poplatků. Změnila se také odpovědnost investorů vůči ochraně životního prostředí. Každá společnost nyní musí vypracovat vlastní plán na ochranu životního prostředí (*Environmental Management Plan, EMP*), který je odsouhlasen Environmentální radou Zambie (*Environmental Council of Zambia, ECZ*). Investoři dále musí podávat měsíční reporty o implementaci EMP, nicméně již nejsou stanoveny minimální hodnoty, které by regulovaly znečišťování životního prostředí, jako tomu bylo za doby existence ZCCM. (Fraser, Lungu, 2007)

Development Agreement nestanovují ani povinnost nových vlastníků pokračovat v sociálních a zdravotnických programech pro rozvoj okolních komunit. Smlouvy navíc obsahují závazek, že vládní zisk bude prioritně použit na splácení dluhů Světové banky a IMF. V rámci snižování nákladů a zaručení vyššího zisku začaly společnosti hromadně propouštět¹⁸ a nově zaměstnávaly pracovní síly pouze na krátkodobé smlouvy, resp. si najímaly dělníky na jednorázové práce. (Lungu, Mulenga, 2005)

Privatizací utrpěla také zambijská ekonomika. Nejzřetelnějším dopadem je právě změna vlastníků měděných dolů, které přešly do rukou soukromých investorů. V případě Zambie to znamená převahu zahraničních investorů nad místními vlastníky, přičemž někteří autoři to považují v zásadě za negativní. *“To má za následek, že veškerý profit z těžby opouští zemi, aniž by přinášel pozitivní dopad na zambijskou ekonomiku, a místo aby byl investován do posílení národní ekonomiky, je umístěn v bankách nebo investován do společností mimo zemi.”*¹⁹ (Fraser, Lungu, 2007: 54)

Pokud se však podíváme na růst produkce a podílu těžebního průmyslu na HDP Zambie, který se zvýšil z 6,2 % v roce 2000 na 11,8 % v roce 2005 (Simutanyi, 2008), není pochyb, že privatizace přispěla k přílivu nových investic. Zahraniční investoři přinášejí *know-how* a nové technologie a dochází k rozsáhlé modernizaci dolů a infrastruktury²⁰. V globálním měřítku patřila Zambie v roce 2008 na osmé místo ve

¹⁸ Mezi lety 1991 a 2000 poklesla zaměstnanost v těžebním sektoru v Zambii o polovinu (Simutanyi, 2008).

¹⁹ Například mezi lety 2003 a 2006 dosáhl zisk z prodeje mědi 652 milionů USD, zatímco vláda obdržela prostřednictvím tax a poplatků pouze 71 milionů USD. (Simutanyi, 2008: 5)

²⁰ Společnost Lumwana Copper mine například investovala 5 bilionů USD na rozvoj infrastruktury v Lumwaně, kde se původně rozkládala buš, aby do této oblasti přivedla elektřinu (přednáška: Mpande, 2010).

světové produkci mědi a na druhé místo v těžbě kobaltu (což představuje asi 20 % světové produkce kobaltu) (CSPR, 2010).

Současná debata je tedy zaměřená na zásadní otázku: kdo ve skutečnosti z privatizace profituje? Fraser a Lungu (2007) definovali šest základních problémů spojených s privatizací. Patří mezi ně například skutečnost, že dohody byly jednostranně zaměřené (tj. ve prospěch nadnárodních společností, které se výhodnou koupí staly vlastníky těžebních společností s vysokým majoritním podílem) a přijaté pod tlakem finančních institucí. Dohody postrádají právně vymahatelnou odpovědnost za dopady aktivit těžebních společností, neobsahují dostatečně agresivní požadavek pro transparentnost a chybí také návaznost na místní podnikatele a obchodníky.

S nedostatečnou odpovědností firem klesla také pracovní bezpečnost a došlo k celkovému zhoršení pracovních podmínek. Nejvíce jsou však postiženy okolní komunity. Autoři Fraser a Lungu (2007) zmiňují především sociální a environmentální problémy: kolaps formálního zaměstnání, znečištění vody, půdy a vzduchu, ztráta přístupu k půdě a domům, zhoršení poskytování služeb, především zdravotní péče, a tím dochází i k nárůstu případů onemocnění HIV/AIDS.

V tomto ohledu je jasné, že původní cíl vlády privatizovat měděné doly za účelem vytvoření atraktivního investičního prostředí a přilákání nových investic do těžebního sektoru byl důležitější než důraz na to, aby investoři přijali odpovědnost za důsledky dopadů svých aktivit (Fraser, Lungu, 2007). Řešením je podle všech autorů znovu projednání *Development Agreement* a podepsání nových dohod, které budou transparentnější a budou obsahovat změnu současného daňového systému, který by zajistil vyšší příjem ze zisků pro Zambii a její obyvatele. „*Problémem celého afrického kontinentu je nedostatek legálního rámce, který by upravoval daňový systém, aby z prodeje nerostných surovin mohly těžit vlády a okolní komunity, nikoli pouze zahraniční vlastníci. [...] například v Malawi jde 10 % ze zisku těžby do vládní pokladny a 10 % připadá na místní komunity, které následně samy rozhodují, jak peníze využít. [...] na tento problém je však potřeba nahlížet komplexně. Nestačí jen upravit daňový systém jedné země. Africké státy musejí vystupovat jako jeden. Nutné je jednat nejen na národní úrovni, ale vyvíjet společný tlak na mezinárodní instituce, především WTO. Jedině tak mohou dosáhnout změny v jejich prospěch.*“ (přednáška: Mwambwa, 2010). Nejdůležitějším aspektem pak bude celková diversifikace ekonomiky.

3.4 Společenská odpovědnost firem

Společenská odpovědnost firem (*Corporate Social Responsibility, CSR*) je poměrně novým pojmem a do povědomí nadnárodních společností se jako závazný dostává jen velmi těžce (nyní funguje pouze na dobrovolné bázi). Jedná se tedy o dobrovolný souhrn pravidel a služeb, které by firma měla poskytnout obyvatelům komunit, kterých se jejich činnost nějakým způsobem dotýká či jinak ovlivňuje jejich současný život, a vyjádřit tak spoluzodpovědnost za stav společnosti v zemích, kam přesunuly svou výrobu (Baker, 2001).

Podle Lungu a Mulengy (2005) existují dva způsoby, jak na společenskou odpovědnost firem nahlížet. První je založen na čistě ekonomické bázi a je považován za přirozený. Ve snaze maximalizovat profit, zboží a služby v zájmu celé společnosti se individuální zájmy stávají synonymem pro společnou sociální odpovědnost. Jednoduše řečeno, zájmy společnosti jsou vždy v souladu se zájmy veřejnosti.

Druhý typ CSR bývá označován jako socio-ekonomický model a vyzdvihuje to, co celá společnost v širším smyslu od podnikání vlastně očekává. Jedná se o zajištění bezpečných a smysluplných pracovních míst, ochranu životního prostředí a poskytování dobročinných darů.

Monshipouri, Welch a Kennedy (2003) uvádějí navíc třetí typ, který je založený na principu ochrany lidských práv. Mimo jiné také klade důraz na odpovědnost, celkovou transparentnost a investice. Z toho vyplývá, že přijetí CSR by mělo být pro společnosti samozřejmostí z hlediska principu dodržování lidských práv. Korporace se však hájí tím, že už jen jejich samotná přítomnost v regionu je zdrojem prosperity. Touto prosperitou mají na mysli zvyšování životní úrovně vytvářením pracovních míst, státního příjmu nebo tím, že přinášejí do země nové technologie. Nicméně tvrdí, že zlepšování socioekonomických standardů místních obyvatel je úkolem vlády, nikoli na zodpovědnosti nadnárodních společností. Ani podle Bakera (2001) by na CSR nemělo být nahlíženo s očekáváním, že převezme odpovědnost vlády za své občany.

Obecně však převládá názor, že působení nadnárodních korporací by mělo vést k udržitelnému ekonomickému rozvoji a rozvoji zaměstnanců, jejich rodin a blízkých komunit hostitelských zemí, tedy k blahobytu celé společnosti (CCZ, 2010).

Kromě podpory komunit a jejich rozvoje se koncept CSR dotýká také odpovědnosti k zaměstnancům a subdodavatelům při celém výrobním procesu a následném prodeji, a také odpovědnosti k zákazníkům při nabízení bezpečných

a kvalitních výrobků. Kromě těchto etických hodnot vzniká odpovědnost vůči životnímu prostředí (Baker, 2001).

Celá debata odpovědnosti velmi úzce souvisí s globalizací, jejíž hlavním důsledkem je zvyšující se podíl vlastnictví mezinárodních společností, který daleko převyšuje rozpočty jednotlivých států.²¹ Nadnárodní korporace tak hrají ve společnosti velkou roli a jejich vliv může pozitivně i negativně ovlivnit snahy o udržitelný rozvoj. Mezinárodní firmy vytvářejí v současné době jednu pětinu světového bohatství a toto prominentní postavení jim dovoluje upravovat obchodní podmínky převážně v rozvojových zemích ve svůj prospěch (Monshipouri, Welch a Kennedy, 2003). Patří sem požadavky nižších poplatků nebo možnost vyplácení nižších mezd pro lokální zaměstnance, což často obnáší také horší pracovní podmínky. Ekonomická síla a nedostatek morální odpovědnosti vůči lidským právům může mít katastrofální důsledky v zemích, kde podnikají.

Na mezinárodní konferenci *World Economic Forum* v roce 1999 byl proto vytvořen Globální závazek (*Global Compact*)²², který obsahuje celkem devět principů CSR. Ty se zabývají lidskými právy, pracovními podmínkami, vyloučením dětské práce a ochranou životního prostředí, například používáním technologií, které jsou přátelské k životnímu prostředí. V roce 2004 byl přidán navíc desátý princip namířený proti korupci (UN Procurement Division, 2004). Bylo by však pošetilé myslet si, že mezinárodní korporace přijmou tyto závazky za své (vytvořené principy postrádají právní váhu a neexistuje účinný kontrolní mechanismus, který by na jejich dodržování v praxi dohlížel). Přijetí těchto závazků (stejně jako jejich následné praktikování) je tedy pro korporace zcela dobrovolné.

Také Evropská Unie, OSN nebo OECD od konce 90. let postupně přijímají a prosazují politiku společenské odpovědnosti jako svou agendu. V rámci OECD vznikla první pravidla CSR již v roce 1976 pod názvem Průvodce OECD pro nadnárodní společnosti (*OECD Guidelines for Multinational Enterprises*). Poslední revize proběhla v roce 2011 (OECD, 2011a).

Přestože se v současné době jedná o nepropracovanější požadavky CSR, samotná organizace OECD Watch, síť neziskových organizací podporující společenskou odpovědnost, však koncept CSR kritizuje. Podle ní není příliš efektivní

²¹ Nadnárodní společnosti vytvářejí jednu pětinu světového bohatství. Pouze šest států (USA, Německo, Japonsko, Velká Británie, Itálie a Francie) disponuje většími příjmy než devět největších nadnárodních firem. (Monshipouri, Welch a Kennedy, 2003)

²² Více na stránkách *UN Global Compact*.

vzhledem k tomu, že nenabízí žádné sankce při porušování etické odpovědnosti a nesplnění stanovených závazků. Na počátku roku 2011 přišla OECD s novými standardy etického chování firem, ale ani zde nedošlo k vytvoření lepšího monitorovacího systému, a tím pádem ani k vypracování možných postihů, protože neexistuje právní rámec, který by toto umožňoval (OECD, 2011b).

Je potřeba si uvědomit, že koncept CSR není právně závazný. Jedná se pouze o soubor doporučení a firmy se jím nemusejí řídit. V podstatě tedy záleží na každé společnosti, do jaké míry se bude snažit tyto principy reálně uplatňovat.

Ačkoli se tedy koncept společenské odpovědnosti firem rozvíjí až v posledním desetiletí, již první soukromí vlastníci měděných dolů v Zambii byli odpovědní za zajištění ubytovacích kapacit a hygienických prostředků pro své zaměstnance, nemocnic a nezbytného sanitárního vybavení. Společnost *Rhodesian Anglo-American* například zajišťovala týdenní distribuci *mealie meal*²³, rýže, fazolí a čerstvé zeleniny (Lungu, Mulenga, 2005). Společnosti začaly poskytovat bezplatné dodávky elektřiny, vody a také transport zdarma. Zřizovaly kluby pro své zaměstnance, rekreační kluby pro rodiny, nabízely sportovní aktivity a poskytovaly další možnosti sociálního vyžití pro mládež a ženy v oblasti (přednáška: Muchimba, 2010). Politika blahobytu těžebních společností se však neomezovala pouze na své zaměstnance, ale rozvíjela celou komunitu (Fraser, Lungu, 2007). Situace se změnila po privatizaci těžebních společností v roce 2000. Doly přešly do rukou zahraničních investorů, které jak se záhy ukázalo, nemají zájem okolní komunity rozvíjet.

Lungu a Mulenga (2005) uvádějí několik dopadů privatizace na odpovědné chování firem. Jedním z nich byla také následná privatizace škol a nemocničních zařízení, vytvořené za doby fungování státního podniku ZCCM. Tomu se podařilo vybudovat a provozovat celkem šest nemocnic v osmi městech regionu *Copperbelt*, které dále zajišťovaly nejen patřičné lékařské ošetření pracovníků těžebních společností a jejich rodin, ale také poskytovaly preventivní vzdělávací programy²⁴ a vydávaly

²³ *Mealie meal* je kukuřičná mouka. Používá se pro přípravu národního pokrmu *nshima*, což je hustá kukuřičná kaše, která se podává jako hlavní příloha. Tentýž pokrm je charakteristický pro všechny státy jihoafrického regionu, liší se názvem a výslednou hustotou kaše.

²⁴ V roce 1988 vytvořil ZCCM Lékařský a vzdělávací fond (*Medical and Education Trust*, MET), který umožnil poskytování zdravotní péče také jiným společnostem, zaměstnancům a obyvatelům, kteří nepracovali pro těžební společnosti. Ti však za služby museli platit. Poplatky byly jen symbolické a ve skutečnosti pokrývaly pouhých 8 % nákladů na lékařské ošetření. Po ukončení činnosti v roce 1992, z důvodů podvodů a dalších obvinění, byl systém předán zpět do rukou ZCCM. (Berman P, a kol., 1995)

vzdělávací publikace. Časem byla v rámci tohoto zdravotního programu vytvořena také administrativní tréninková centra, kde byl zaškolován nový personál. Poskytování péče bylo na takové úrovni, že v některých městech dokonce nebyla jediná státní nemocnice. Celkově provozovalo ZCCM 12 nemocnic a 66 zdravotních center s kapacitou pro téměř půl milionů obyvatel regionu *Copperbelt* (Berman P. a kol., 1995).

Po privatizaci měděných dolů v roce 2000 byly také nemocnice a zdravotní centra předány do rukou nových investorů za účelem pokračování poskytování zdravotní péče pro své zaměstnance a jejich rodiny, popřípadě pro širší komunity. Stejný případ nastal také v oblasti školství – došlo tedy k předání školských zařízení do rukou soukromých vlastníků, popřípadě vlády (Lungu, Mulenga, 2005).

Například společnost *Konkola Copper Mines* (KCM) v regionu *Copperbelt* pokračuje v provozování dvou škol pro děti svých zaměstnanců, provoz nemocnic a zdravotnických center byl však ponechán vládě. Výsledkem je nedostatečný počet lékařů, nedostatek zdravotnického materiálů a léčiv a upadá kvalita lékařského ošetření, což se dále projevuje na zdravotním stavu obyvatel přilehlých komunit. Zdravotní péče je nadále bezplatná pro zaměstnance společnosti KCM a jejich rodinné příslušníky, ostatní občané musejí platit částku, která se však vyšplhala na pokrytí 50 % nákladů. (Lungu, Mulenga, 2005).

Ve vztahu k problematice gender²⁵ se koncept společenské odpovědnosti firem a společností staví kladně až v posledních letech pod tlakem mezinárodních úmluv o právech žen a rovnosti pohlaví. Přesto ani ve zmíněné revizi průvodce OECD pro praktiky CSR není genderu vyhrazena speciální kapitola. V celém dokumentu se tak můžeme dočíst pouze to, že od nadnárodních společností se „[...] očekává, že budou prosazovat rovné příležitosti pro ženy a muže s důrazem na stejná kritéria pro výběr do zaměstnání, stejnou výši platového ohodnocení, stejný nárok na povýšení, a že se vyvarují diskriminaci nebo propouštění na základně manželství, těhotenství nebo mateřství.“ (OECD, 2011a: 37).

²⁵ „Gender je označení pro sociální vlastnosti a příležitosti, které jsou ovlivněné s tím zda se jedná o muže či ženu, a také pro sociální vztahy mezi muži a ženami a dívkami a chlapci, stejně jako vztahy mezi ženami navzájem a také vzájemné vztahy mezi muži. Tyto vlastnosti, příležitosti a vztahy jsou sociálně konstruovány a předávány dále učencím skrze socializační proces. Tyto vztahy spolu navzájem souvisí, jsou specifické a měnitelné v čase. Zároveň určují co se od muže či ženy ve společnosti očekává a co je jim dovoleno. V mnoha společnostech existují rozdíly a nerovnosti mezi muži a ženami v jejich přiřazené odpovědnosti, činnostech, které mohou vykonávat nebo v přístupu ke zdrojům a jejich následné kontrole, stejně jako rozdíly mezi muži a ženami v možnostech rozhodování. Gender je část širších socio-kulturních souvislostí. Mezi další kritéria důležitá pro socio-kulturní analýzu dále patří třída, rasa, úroveň chudoby, příslušnost k etnické skupině a věk.“ (OSAGI, 2001: 1)

Tendence rovnosti pohlaví se tedy soustřeďují stále spíše na požadavek rovnocenného přístupu mužů a žen k získávání pracovních pozic, než na samotné dopady činnosti těžebních společností na práva a pozice žen v dané společnosti.

Nově byl vytvořený systém posudků dopadů působení jednotlivých firem či projektů z hlediska lidských práv na obyvatele (*Human Rights Impact Assessment*, HRIA), který mimo jiné klade důraz na základní lidská práva žen. Tento koncept staví na skutečnosti, že lidská práva a jejich ochrana mají mnohem delší historickou tradici než CSR. Cílem posudků dopadů projektů na obyvatele je tedy ukázat propast mezi závazky přijatými státem v oblasti dodržování ochrany lidských práv a aktuální možností občanů tato práva aktivně požívat.

Podobnými koncepty, které se zaměřují na různé typy dopadů projektů na blízké komunity jsou například:

Environmental Impact Assessment (EIA), který patří k nejstarším konceptům vytvořeným pro sledování dopadů projektů v oblasti životního prostředí. Tento přístup byl rozvíjen od 60. let a v současné době se stal neodmyslitelnou součástí každého projektu. Používá se pro identifikaci environmentálních, sociálních a ekonomických dopadů projektů již v raném stádiu projektu, a umožňuje tak omezit možné negativní dopady na životní prostředí.

Social Impact Assessment (SIA) je proces sledování sociálních dopadů projektů na obyvatele. Zaměřuje především na socio-kulturní, ekonomické a biofyzikální změny v rámci aktivit jednotlivých projektů.

Health Impact Assessment (HIA) – podle Světové zdravotnické organizace (*World Health Organisation*, WHO) se jedná o kombinaci procesů, metod a nástrojů, které by každý program nebo projekt mohl využít pro zmírnění potenciálních dopadů na zdravotní stav populace.

EC Approach to Impact Assessment – jedná se o poměrně nový koncept Evropské komise, který v roce 2005 nahradil předchozí snahy o hodnocení dopadů projektů. Tento přístup stojí na šesti analytických krocích a vyžaduje participaci všech stakeholderů po dobu celého procesu.

Mezi koncepty vytvářející postupy a kritéria pro hodnocení dopadů projektů lze rovněž zahrnout také projektový cyklus používaný při samotném vytváření projektů (*Project Cycle Management*, PCM).

Zastřešující organizací pro vytváření těchto konceptů je mezinárodní asociace pro hodnocení dopadů (*International Association for Impact Assessment, IAIA*).

Výsledkem úsilí mezinárodního společenství, jednotlivých vlád a neziskových organizací by tedy mělo být sjednocení těchto konceptů a jejich rozšíření o téma rovnosti pohlaví a zahrnutí požadavku konceptu CSR na mezinárodní, národní i lokální úrovni.

4. Sociální postavení žen v zambijské společnosti

4.1 Politický, kulturní a sociální kontext

4.1.1 Kulturní vliv na postavení žen v Zambii

Kultura a její vlivy jsou často nejdůležitějším determinantem, který určuje sociální postavení a roli člověka ve společnosti. Vývoj kulturních hodnot a tradic se v Zambii za posledních několik desítek let prakticky nezměnil. Dělení práce na mužskou a výhradně ženskou část, zvyky a ceremonie praktikované dodnes²⁶ (ve větší části v neprospěch žen) jsou výsledkem působení kulturních vlivů v této oblasti. Někteří autoři proto považují právě kulturní vlivy a socializační proces za hlavní příčiny nižšího postavení žen v Zambii (Mulikita, Siame, 2005). Také křesťanství²⁷ hraje roli v pojetí rovnosti mezi pohlavími v zambijské společnosti. Jak stojí v Bibli, Eva byla stvořena z Adamova žebra, a to dává některým mužům jistotu jejich absolutní nadřazenosti nad ženami.²⁸

Změna hodnot zakořeněných v kultuře je nesnadná, ovšem ne nemožná. Vyžaduje však dlouhodobý proces. Úlohou státu je v tomto případě přetransformovat sociální a kulturní vnímání stereotypního vzorce chování mužů a žen, a to skrze vzdělávání široké veřejnosti. V době globalizace je však do této změny nutné zahrnout také „[...] *nestátní aktéry, jedince, skupiny, korporace a další objekty, které by se měly stejným dílem podílet na respektování a ochraně práv žen.*“ (Ssenyonjo, 2007: 65)

4.1.2 Sociální kontext a role ženy v zambijské společnosti

Ženy mají kromě horšího přístupu ke vzdělání, které se dále odráží na jejich možnostech získat lépe placenou pracovní pozici a dosáhnout ekonomické nezávislosti, také daleko menší přístup k produktivním zdrojům jako je zemědělská půda, přístup na pracovní trh nebo přístup k finančním institucím, který by umožnil ženám začátek podnikání.

Již od dětství jsou zde muži připravováni na skutečnost, že budou zaujímat vedoucí postavení a hrát hlavní úlohu v rozhodovacím procesu, zatímco ženám je vštěpováno, že musejí vždy následovat rozhodnutí učiněná mužem. Jsou vychovávány

²⁶ Podrobněji například k ceremonii *Chisungu* – uvítací rituál přeměny dívek na ženy nejpočetnější etnické skupiny kmene Bemba, Richards (1982), nebo ceremonii *Mutomboko*, která oslavuje nabytí půdy příslušníků kmene Luba a Lunda v Zambii, Gordon (2004).

²⁷ Zambie je obecně považována za křesťanský stát. Podle statistik Ministerstva informací a vysílání (*Ministry of information and Broadcasting*, MIB) je 60–80 % obyvatel křesťanského vyznání.

²⁸ Autorka vychází z několika rozhovorů s muži v Zambii a vlastního pozorování během pobytu v Zambii.

tak, aby muže respektovaly. Od toho se odvíjí také jejich příprava na manželství a sexuální život. Zatímco chlapci navštěvují školu, dívky se od raného věku musejí učit, jak se starat o domácnost. Ve městech jsou ženy a dívky odpovědné především za úklid domu, praní prádla a vaření, na vesnici pak navíc ještě obstarávají pitnou vodu, sbírají dřevo, dohlízejí na děti a často mají na starosti i obdělávání pole (Taylor, 2006). Je to v jejich zájmu, protože žena, která neumí vařit a neví, jak opatrovat svého budoucího manžela, si jen těžko hledá partnera. Bez dosaženého vzdělání pak bez muže ve společnosti prakticky nic neznamena.

Manželství jsou běžná nejčastěji ve věku 18 let (MoFNP, 2007), výjimkou však nejsou ani svatby dvanáctiletých a třináctiletých dívek. Podle zvykového práva se může dívka vdát, jakmile dosáhne puberty (Sichikwenkwe, 2009). Vstupem do manželství tak dívky neztrácejí pouze přístup ke vzdělání a šanci k získání jakési autonomie, ale přicházejí také o své dětství (Taylor, 2006).

Manželství předchází tradiční ceremonie zvaná *lobola* neboli placení za budoucí manželku rodině nevěsty. V některých kmenech to však znamená, že muž získává absolutní kontrolu nad svou ženou, která se, stejně jako plody její práce, stává jeho majetkem. Takovým sňatkem podle zvykového práva získává žena automaticky nižší postavení ve vztahu ke svému muži. V tomto ohledu to znamená, že žena nemá právo rozhodovat o otázkách zdraví, reprodukce, dětech nebo rozvodu.

Muž tedy hraje dominantní roli v rozhodování týkající se nejen příjmů rodiny, ale také přejímá kontrolu nad sexuálním životem. Přestože již před svatbou dochází k tomu, že nejen žena je zasvěcená, jak uspokojit svého manžela, ale také jak on může uspokojovat ji, pravidlem stále zůstává, že muž může požadovat sexuální styk a žena jej nesmí odmítnout (Mulikita, Siame, 2005). Tím ženy do jisté míry ztrácí možnost chránit se před pohlavně přenosnými chorobami, především pak HIV/AIDS, nebo také ovlivnit počet svých dětí²⁹.

²⁹ Například používání antikoncepčních pilulek je zde obecně vnímáno jako zlo, především proto, že základním cílem rodiny je plození dětí. Žena za předpokladu, že má k takové formě ochrany přístup a finance, ji může používat, ale většinou až po narození prvního dítěte. I v tomto případě je však nutná vysoká tolerance a míra vzdělání jejího manžela. (Osobní rozhovor: Mwanza, 2010)

Podle oficiálních zdrojů 97 % žen a 99 % mužů ví o možnosti moderní ochrany antikoncepčními pilulkami, reálně se však užívají málo a většinou tedy až po narození prvního dítěte. Této metody využívají více sexuálně aktivní svobodné ženy než ženy vdané. Použití antikoncepčních pilulek stoupl z 12 % v roce 1992 na 30 % v roce 2007 (SADC, 2010). Pilulky jsou zdarma dostupné pro 71 % žen, pokud si je ženy vyzvedávají ve zdravotnických zařízeních (ZHDS, 2007).

Podrobněji o používání antikoncepčních pilulek v Zambii například Ahmed, Ketata, Skibiak (1999).

Vysoká fertilita³⁰ v Zambii je vysvětlována různými způsoby. Mezi základní faktory však patří kulturní zvyky, především nízký věk při vstupu žen do manželství, dále nízká míra vzdělanosti žen a vysoká míra dětské úmrtnosti (MoFNP, 2007).

Nicméně podle organizace Společenství pro rozvoj jižní Afriky (*Southern Africa Development Community, SADC*) došlo v Zambii k významnému posunu vznikem Manželského zákona (*Marriage Act*), který zajišťuje rovnocenné postavení mezi mužem a ženou v době manželství a zároveň chrání ženu při rozvodu. (SADC, 2005). Takový sňatek uzavírají především vzdělané dvojice, nicméně společenský tlak, tradice a nízký stupeň dosaženého vzdělání žen je příčinou toho, že většina manželství v Zambii je stále uzavírána podle zvykového práva (Mulikita, Siame, 2005).

Kořeny má v této společnosti také polygamie, ačkoli byla omezena misionářskou činností na počátku 20. století, některými kmeny je praktikována dodnes. V minulosti byla „[...] polygamie považována za sociální bezpečnost. Více dětí znamenalo, že mohou zabezpečit své rodiče ve stáří. Za druhé, muž nemohl mít pohlavní styk se svou těhotnou ženou. Za třetí, více žen znamenalo více rukou při sklizení kukuřičných a zeleninových polí.“ (Taylor, 2006: 96).

Přestože většina kmenů již polygamii neschvaluje, nevěra ze strany mužů je zde zcela běžná. Podle Taylora se jedná o „akceptovaný zvyk“. „[...] ve skutečnosti, všichni mohou opakovaně vidět ženaté muže venku v noci v dámské společnosti, což se stává veřejným tajemstvím komunity. Není také neobvyklé, že tyto přítelkyně otěhotní nebo se nakazí virem HIV, který způsobuje AIDS. Zajímavé je, že ženy, které přistihnou své muže v mimomanželském poměru, tuto skutečnost většinou přecházejí. Spíše se však jedná o rezignaci, která je často vyjádřena jednoduchým zdůvodněním „to prostě muži dělají. Ironií je, že v době rychlého šíření HIV/AIDS, je méně riskantní mít více sexuálních partnerů v rámci polygamního manželství než je tomu u mimomanželských sexuálních partnerů.“ (Taylor, 2006: 96-97)

Zambijským ženám je přitom připisován status podle toho, v jakém jsou vztahu k mužům, zda jsou svobodné, vdané, rozvedené nebo vdovy. Prakticky tedy mají status dítěte až do doby, než se vdají. V manželství je pak žena obecně považována za „bohatou“, a to bez ohledu na chování svého manžela (UNICEF, 2008). Po rozvodu nebo při ovdovění žena automaticky ztrácí právo na společný majetek z manželství,

³⁰ Fertilita je počet živě narozených dětí na jednu ženu. V roce 2007 to podle Světové zdravotnické organizace (WHO) bylo 5,2, tzn. 5,2 živě narozených dětí na jednu ženu v Zambii. (Některé zdroje však uvádějí hodnotu až 5,8).

který připadá rodině zesnulého manžela, půdu a mnohdy i děti³¹, hrozí jí vyloučení ze společnosti, stává se méněcennou. Podle výzkumu UNICEF v Severozápadní provincii Zambie jsou v některých případech ženy za smrt manžela dokonce obviňovány a musejí zaplatit vysokou sumu peněz, aby se v očích rodiny očistily, což může zahrnovat také nucený sex s příbuznými zesnulého manžela³² (UNICEF, 2008).

Jak je vidět, sociální prostředí je v tomto případě spíše zdrojem vyloučení a přehlížení ženské části populace, než aby přispívalo k vytváření příležitostí, jak zlepšit jejich společenské postavení.

Stereotypní postoje mezi muži a ženami jsou zde stále silně zakořeněné. Navíc jsou tyto postoje dále umocňované napříč všemi výchovnými institucemi, jako je například rodina, škola³³, ale i pracoviště. Proto je změna vnímání rovnocenného postavení žen velmi obtížná. Je nutné změnit zakořeněný pohled na vnímání žen a jejich práv, a to nejen ze strany samotných obyvatel, ale je nutné, aby problematika gender byla zahrnuta do všech národních strategií a rozvojových dokumentů, napříč všemi sektory.

4.1.3 Vliv politického vývoje v Zambii na postavení ženy ve společnosti

Již v době kolonizace byla ekonomika Zambie založená na vývozu mědi a velkoplošném komerčním zemědělství. Počátky rozvoje těžebního sektoru ve 20. letech 19. století však vedly k postupné migraci mužů do oblasti *Copperbeltu*, aby zde pracovali na krátkodobé smlouvy pro jednorázové práce. Teprve později (na počátku 40. let) v důsledku vzrůstající prostituce v těžebních městech bylo mužům umožněno přistěhovat se do regionu také se svými manželkami a dětmi. Do té doby bylo zemědělství ponecháno na zodpovědnosti žen, které musely zůstat ve venkovských oblastech. Od toho se odvíjely také jejich schopnosti a pracovní dovednosti při obdělávání půdy a pěstování plodin, které pak prodávaly na trzích. Tento trend žen zaměstnaných v zemědělském sektoru se promítá do současnosti, neboť 76 %

³¹ Pokud bylo manželství uzavřeno podle Manželského zákona, rozhodne v případě rozvodu o péči o děti soud, a to v jejich nejlepším zájmu. Děti rodičů, kteří uzavřeli sňatek podle zvykového práva, případnou po rozvodu otcí (ZHDS, 2007).

³² Podle Národní gender strategie se vzhledem k šíření HIV/AIDS a silné osvěty na toto téma od takového způsobu očisty pomalu upouští. Sex s příbuznými zesnulého manžela či manželky tak bývá nahrazován bylinnou koupelí, přeskočením krávy nebo jinými praktikami (GIDD, 2000).

³³ Podle Publikace *Beyond Inequalities* z roku 2005 došlo v tomto směru rovněž k posunu, když byly ze školních materiálů vyňaty stereotypní představy o čistě mužské a ženské práci a byly nahrazeny pozitivními příklady rovnosti pohlaví.

pracujících obyvatel v zemědělství jsou právě ženy (pro srovnání, ve stejném sektoru pracuje pouze 63 % mužů) (CSPR: 2010).

Na počátku 70. let byly mzdy v těžebním sektoru poměrně vysoké díky rostoucím cenám mědi na světových trzích, a muži si tak mohli dovolit platit dům a živit rodinu pouze ze svého platu. To vedlo k masovější migraci do těžebních měst, ženy opouštěly zemědělská pole a staly se bezprizorními ženami v domácnosti. Tato situace nejen posílila jejich závislost na mužském protějšku, ale zároveň je zbavila smysluplného trávení času, kdy mohly obdělávat pole a vypěstované plodiny prodávat na místních trzích. Autorka se z vlastní zkušenosti domnívá, že pouliční prodej se stal pro ženy nejen místem, kde vydělávají peníze, ale také znakem sociálního a kulturního vyžití. Omezení participace žen v sociálním prostoru může vést k deprivaci, postupnému vyloučení ze společnosti, pokud se neuplatní jinde, a dlouhodobě způsobuje především neochotu cokoli měnit.³⁴

Následný kolaps zambijské ekonomiky v důsledku ropných šoků způsobil, že se ženy začaly koncentrovat spíše v neformálním sektoru, tedy především na prostituci³⁵ a drobné obchodní činnosti. Drobné podnikání sice nevyžaduje vysoké počáteční investice ani náklady, ale konkurence je vysoká (obzvláště po vstupu mužů do neformálního sektoru rovněž v důsledku ekonomické krize státu) a výdělky jsou příliš nízké (Rakodi, 2005).

V těžebních regionech však ženy nenašly pracovní uplatnění nejen proto, že v oblasti těžby je jen málo pozic, které by ženy mohly zastávat, ale souvisí to také s nízkou vzdělaností a kvalifikovaností žen pro mnohé pozice (například administrativní). Jejich schopnost hospodařit a obdělávat pole přišla vniveč v regionu, kde byla zemědělská půda zabrána těžebními společnostmi.

Nicméně v období, kdy byly doly vlastněné státem a trh ovládal monopol *Zambia Consolidated Copper Mines* (ZCCM), byly touto společností poskytovány rozsáhlé zdravotní a sociální programy, vznikaly společenské kluby pro ženy, kde mohly trávit čas a učit se novým dovednostem, které mohly v těžebním regionu dále uplatnit³⁶. Noví vlastníci těžebních společností, kteří působí na území Zambie, se sice

³⁴ Tato nevole byla zcela patrná při dotazníkovém šetření ve Wusakile komunitě v Kitwe, kde započala těžba mědi v Zambii. Místní ženy zcela rezignovaly na boj proti měděným společnostem za účelem lepších životních podmínek.

³⁵ Prostituci v těžebních regionech se autorka dále věnuje v páté kapitole *Dopady těžebního sektoru na ženy v Zambii*, podkapitola 5.1 *Zaměstnanost a pracovní mobilita žen*.

³⁶ Například aktivity jako je šití pracovních oděvů, výroba mýdel nebo pečení chleba.

snaží pod tlakem mezinárodních i lokálních neziskových organizací tyto programy obnovit a dále rozvíjet v rámci konceptu společenské odpovědnosti firem (CSR), svou účinností a objemem aktivit však nedosahují zdaleka takové šíře jako za dob působení ZCCM (Lungu, Mulenga, 2005). Důsledky hospodářské krize způsobené poklesem cen mědi na světových trzích, následné programy strukturálního přizpůsobení, celková zadluženost státu a privatizační proces, jak bylo popsáno výše, vedly k nárůstu chudoby a zdravotním problémům. Politický vývoj v Zambii v 90. letech 20. století tedy značnou měrou přispěl k vyloučení žen z rozhodovacího procesu, prohloubil jejich nižší postavení a učinil je ještě závislejšími na svých manželech.

Teprve od roku 1990 se postavení žen dostává do popředí zájmu, a to díky růstu významu neziskových organizací s důrazem na gender a nově vznikajícím hnutím za práva žen. Následující kapitola je věnována vývoji genderové politiky v Zambii.

4.2 Vývoj genderových politik a právní ochrana žen v Zambii

Již v roce 1975 byla založena Liga žen (*Women's League*), která sice nedosáhla úrovně ministerstva, přesto bylo za dobu jejího působení dosaženo mnoho změn ve prospěch žen, například závazku rovnocenného platového ohodnocení. Hlavním cílem však bylo zahrnout ženy do otázek týkajících se rozvoje a prosadit přístupy zaměřené na specifické potřeby žen³⁷. V roce 1983 bylo vytvořeno oddělení *Women in Development Department* (WIDD) jako součást Národní komise pro rozvojové plánování (*National Commission for Development Planning*, NCDP) (Rakodi, 2005).

V roce 1985 přijala Zambie také Úmluvu o odstranění všech forem diskriminace žen (*Convention for Elimination of all forms of Discrimination against Women*, CEDAW), která prosazuje rovnost mužů a žen na skrze stejné příležitosti participovat na politickém i veřejném dění, což zahrnuje právo volit a být volen, stejně jako rovný přístup ke vzdělání, zdravotní péči a zaměstnání (WomenWatch, 2009).

V širším smyslu se však téma zohledňování žen v rozvoji dostává do povědomí zambijské společnosti až v roce 1989. V té době celosvětově rostl význam role žen v socio-ekonomickém rozvoji států, a proto bylo téma zahrnuto poprvé jako samostatná

³⁷ Americký psycholog A. H. Maslow (1943) rozdělil lidské potřeby do pěti základních skupin, které mají všichni lidé společné. Jsou to fyziologické potřeby, potřeba bezpečí a jistoty, potřeba lásky, přijetí a sounáležitosti, potřeba uznání, úcty a nakonec potřeba seberealizace. Ženy však mají přirozeně další specifické potřeby oproti mužům způsobené biologickou odlišností. Patří sem potřeby předporodní péče, příprava na mateřství a péče po narození dítěte. Stejně důležité je rodinné plánování, rady a metody pro nastávající maminky, apod. (Mulikita, Siame, 2005).

kapitola *Women in Development* do Čtvrtého Národního Plánu Rozvoje na období 1989–1993.

Velký vliv na další rozvoj postavení žen v zemi měla Čtvrtá mezinárodní konference o ženách, která se konala v Pekingu v roce 1995. Významná byla především změnou vnímání celé předcházející koncepce „ženy v rozvoji“ a namísto ní byl přijat koncept genderu, tedy rovnosti pohlaví. Mimo jiné zde byla přijata Pekingská akční platforma (*Beijing Platform for Action*, BPFA). Jde o první globální závazek, jehož hlavním cílem je dosáhnout rovnosti mezi pohlavím na úrovni sociální, kulturní i politické a šíření gender mainstreamingu³⁸.

Zambijská vláda na to reagovala přeměnou WIDD na *Gender in Development Division* (GIDD) coby vládního kabinetu v roce 1996 a v rámci návaznosti na světovou konferenci a plnění závazků BPFA vytvořila také první Strategický plán pro pokrok žen (*Strategic Plan for Advancement of Women*, SPAW). Ten byl rozdělen do pěti prioritních oblastí, k jeho realizaci však nikdy nedošlo. GIDD následně vytvořilo také současnou Národní genderovou politiku (*National Gender Policy*, NGP). Přijata byla o tři roky později (2000), ovšem bez implementačního plánu. Další návaznosti na NGP a její aplikaci brání neuspokojivá nebo zcela chybějící data v oblasti gender, nedostatek zkušeností s analýzou dat zaměřených na genderovou problematiku, špatná koordinace a téměř žádný monitorovací a evaluační systém, který by hodnotil implementaci gender do národních politik a rozvojových plánů (Mulikita, Siame, 2005). Do NGP navíc nejsou zahrnuta některá závažná témata jako například vzrůstající násilí, zneužívání dětí nebo problematika sirotků. Současně nebyly definovány ani indikátory, které by umožnily následnou evaluaci (CSPR, 2010). Ke zlepšování životních podmínek žen a jejich emancipaci proto stále nedochází.

Závazkem státu by však nemělo být pouze prosazování rovnosti mezi muži a ženami, což zahrnuje rovná civilní, politická, ekonomická, sociální a kulturní práva pro všechny bez ohledu na pohlaví, ale také jejich následná realizace. V roce 1996 byl na doporučení UNDP vytvořen také systém *Gender Focal Point Persons*, tedy tým osob, které mají za úkol šířit požadavky rovnosti pohlaví na všech ministerstvech, v provinciích i jednotlivých distriktech a dohlížet na jejich správnou aplikaci v rámci

³⁸ Jedná se prostoupení požadavku rovných příležitostí při rozhodovacích procesech ve všech oblastech politiky a to na všech jejích úrovních (nadmárodní, národní, regionální, lokální) včetně personálního přístupu. Poprvé byl tento koncept zmíněn na třetí konferenci o ženách pořádané OSN v Nairobi roku 1985. V současné době představuje gender mainstreaming jeden z nejučinnějších nástrojů k odstraňování genderové nerovnosti. (WomenWatch, 2010)

ostatních politik státu. Tento tým se má sestávat z mladých i zkušených osob při současném zajištění stejného počtu mužů a žen. (UNDP, 2007). Nicméně v Zambii nebyly na tyto pozice speciálně vyškoleny nové osoby, ale funkci zastali již stávající úředníci, pro něž to znamenalo pouze další zodpovědnost, která však není v popisu jejich práce (CSPR, 2010). Nebyl zde vyčleněn ani dostatek finančních zdrojů na zajištění jejich provozu. Zaměstnanci tudíž neměli jen nedostatek znalostí, jak požadavky rovnosti pohlaví správně aplikovat, ale ani žádnou motivaci tak činit.

V roce 2000 se rovnost pohlaví a emancipace žen staly také součástí globálního závazku tzv. Rozvojových cílů tisíciletí (*Millenium Development Goals*, MDGs). Ty jsou rozděleny celkem do osmi cílů, jejichž postupné naplňování má směřovat k odstraňování chudoby. Horním stropem pro dosažení vytyčených cílů se stal rok 2015. Přestože je již nyní jasné, že se Zambii nepodaří naplnit všechny cíle do stanovené doby, v určitých oblastech jako je dosažení základního vzdělání, rovnoprávnost pohlaví nebo snížení počtu lidí, kteří trpí hladem na polovinu, vykazuje vysoké pokroky (UNDP: 2008b).

Vzhledem k naplňování samotného třetího cíle *Prosazovat rovnost pohlaví a posílit roli žen ve společnosti*, by Zambie mohla dosáhnout stejného poměru dívek a chlapců zapsaných na základní a střední školy a také rovného podílu míry vzdělanosti ve věku 15-24 let. V rámci Gender deklarace (*Gender Declaration*) přijaté organizací Společenství pro rozvoj jižní Afriky (*Southern Africa Development Community*, SADC) v roce 2005, byl do třetího cíle MDGs zahrnutý rovněž požadavek obsazení 30 % vedoucích pozic ženami (Mulikita, Siame, 2005). Podle reportu dosaženého pokroku v rámci MGD's, činil podíl žen ve vedoucích pozicích pouze 14 % v roce 2006 (UNDP, 2008b) a stále zůstává na polovině určeného cíle (CSPR, 2010).

Nízká efektivita v dosažení rovnoprávnosti žen v Zambii může to být zdůvodněna například tím, že i přes značné snahy vlády šířit téma rovnosti pohlaví mezi širokou veřejnost (např. ve srovnání s problematikou HIV/AIDS) patří téma gender stále mezi nový koncept a je místy označován jako nepochopený (CSPR, 2010).³⁹ Dokonce ani v tak zásadním mezinárodním dokumentu, jakým je Strategie snižování chudoby (*Poverty Reduction Strategy Papers*, PRSPs) pro Zambii, publikovaný v roce 2002, nebyla tématu gender věnována samostatná kapitola. Nicméně se zde poprvé

³⁹ Na tom se shodly také zástupci neziskových organizací na fóru týkajícího se dopadů rozvojové pomoci na komunitu. „*Koncept gender je stále viděn jako záležitost týkající se výhradně žen, protože je to téma vedené ženami pro ženy, často je gender spojováno s ženami a feministickými hnutími.*“ (WFC, 2011)

objevily tabulky rozdílného přístupu mužů a žen ke vzdělání nebo různá intenzita dopadů HIV/AIDS a chudoby podle pohlaví. Gender bylo označeno jako průřezové téma se třemi cíli: (i) zlepšit přístup žen k produktivním zdrojům, (ii) zajistit participaci žen v rozhodovacím procesu (již zmíněných 30 %) a (iii) zajistit data a analýzy gender problematiky v Zambii.

Podle studie s názvem *Do Poverty Reduction Strategy Papers (PRSPs) Address Gender? A Gender Audit of 2002 PRSPs* (Zuckerman, Garrett, 2003)⁴⁰ přitom Zambie patřila mezi tři nejlépe hodnocené z osmnácti vybraných zemí, hned po Rwandě a Malawi. Ačkoli by tedy podle PRSPs téma rovnosti pohlaví mělo být zahrnuto jako průřezové téma napříč všemi rozvojovými politikami, stejně jako HIV/AIDS nebo ochrana životního prostředí, národní gender strategie v Zambii na ostatní politiky zatím nenavazuje. Dokazuje to také fakt, že ani zambijská Národní politika AIDS (*National AIDS Policy*) neobsahuje specifický bod zaměřený na gender mainstreaming. I když tedy vznik GIDD lze považovat za správný krok k prosazování rovnosti pohlaví, tato instituce nenaplnila očekávání (CSPR, 2010).

Teprve tlak ze strany nevládních organizací a hnutí za ženská práva v zemi vedl ke vzniku nového Strategického akčního plánu pro Národní genderovou politiku (*Strategic Plan of Action for the National Gender Policy, SPANGP*)⁴¹ v roce 2002. Vláda nicméně nedisponuje potřebným rozpočtem, aby mohla cíle SPANGP v dohledné době realizovat (Mulikita, Siame, 2005). Pomalu tak vzniká požadavek na vznik zvláštního rozpočtu pro gender záležitosti na mikro a makro úrovni, který by v konečné fázi zahrnoval také monitoring a evaluaci. V současné době však prosazování gender mainstreamingu závisí převážně na realizovaných projektech neziskových organizací v zemi⁴², obecně s jen velmi malou finanční podporou ostatních ministerstev. Vláda sice

⁴⁰ Podle této studie nebyla v té době vytvořena žádná instituce na úrovni ministerstva, která by mohla jednotlivé kroky dále identifikovat a usilovat o jejich naplnění. Vládní kabinet GIDD však vznikl již v roce 1996, což může svědčit o jeho neaktivním přístupu při šíření NGP a její návaznosti na další rozvojové strategie v zemi.

⁴¹ Strategie postihuje veškeré aktivity každodenního života. Je zaměřena na 17 prioritních oblastí, kterými jsou: chudoba, kultura, rodina a socializace, vzdělání a vzdělávací kurzy, zdraví, voda a hygiena, práce, vzdělání a sociální bezpečnost, půda, zemědělství, věda a technologie, obchod, průmysl, doprava a komunikace, turismus, životní prostředí a přírodní zdroje, energie, informace a média, bydlení, rozhodování, a násilí.

⁴² Mezi nejvýznamnější neziskové organizace v Zambii, které se zabývají tématem gender, prosazováním práv žen a jejich emancipací, patří například *Zambia Association for Research and Development (ZARD)*, *Woman and Law in Southern Africa (WLSA)*, *Women for Change (WFC)*, *Women in Law and Development in Africa (WiLDAF)*, *Zambia National Women's Lobby (ZNWL)* a další. Zastřešující organizací je pak *Non-governmental Organisation's Coordinating Council for Women and development (NGO CC)*, která má 109 členů, přičemž 53 z nich jsou neziskové organizace a 56 komunitně založené organizace. Společně postihují 75 % všech žen v Zambii (NGO CC, 2011).

vyhrazuje každému ministerstvu určitou finanční částku pro prosazování genderových témat, peníze jsou však alokovány bez ohledu na to, zda byly skutečně použity na genderové aktivity nebo nikoli. Výsledkem je podle SADC pomalý pokrok při prosazování genderu jako průřezového tématu v národních dokumentech.

Bohužel, žádná z výše uvedených strategií se v Zambii specificky nevztahuje na těžební aktivity a jejich dopady na ženy a problematiku gender. V zemi, kde ekonomika a potažmo rozvoj stále primárně závisí na těžebním sektoru, je překvapivé, že národní instituce toto téma nezmiňují jako zásadní bod pro budoucí pokrok k dosažení rozvojových plánů.

Na otázku, zda vláda reaguje na zlepšování životních podmínek žen v těžebních oblastech, odpověděl ministr vládního kabinetu pro otázky gender (GIDD) Gabriel Kaunda, že se jejich program zatím nespécifikuje na spojitost mezi těžbou a ženami, a zároveň, že GIDD neprovádělo doposud žádný výzkum zabývající se celkovým postavením žen v Zambii. Veškeré informace tak získávají z výzkumů realizovanými jinými resorty, například Ministerstvem práce (*Ministry of labour*) a Ministerstvem pro těžbu a bezpečnost (*Ministry of Mines and Safety*) (osobní rozhovor: Kaunda, 2010).

Autorka navštívila obě zmíněná ministerstva za účelem získání dalších informací týkajících se postavením žen v Zambii. Zde však byla odkázána na dvě publikace, přičemž obě byly vydány neziskovými organizacemi. Ministerstvo pro těžbu a bezpečnost to odůvodnilo tím, že gender je stále velmi nové téma, a proto ještě nerealizovali žádný výzkum zaměřený specificky na ženy. Zároveň nedisponují ani jinou studií, která by definovala dopady těžby na komunity žijící v historicky nejstarších těžebních oblastech. Veškeré dostupné informace jsou tedy poskytovány pouze neziskovými organizacemi. To svědčí o nesdělování a nepředávání informací mezi jednotlivými vládními resorty, které mají na starosti právě šíření informací a jejich následnou aplikaci do národních strategií. Esthel Mbawo Kapatamoyo, konzultantka pro projekty Světové banky a IMF, označila právě nedostupnost informací, za největší problém, který brání rozvoji země (osobní rozhovor: Kapatamoyo, 2010).

4.3 Přístup žen ke vzdělání, zdravotní péči a zaměstnání

Vzdělání je jednou z nejzákladnějších podmínek nutných pro dosažení celkového rozvoje země. Hlavním problémem většiny rozvojových zemí, je právě nerovný přístup ke vzdělání chlapců a dívek ve prospěch chlapců. Obecně přitom vzdělané ženy lépe investují vydělané peníze (například do zdraví a vzdělání své rodiny), dokáží se lépe postarat o své děti ve smyslu lépe poskytnuté péče, a mohou samy sebe chránit před běžnými nemocemi, malárií nebo také virem HIV. Vzdělané ženy se mohou lépe uplatnit na trhu práce a tím dále rozvíjet samy sebe a potažmo celou komunitu.

Jak již bylo popsáno výše, je vzdělání pro dívky nedostupné především kvůli tradičně přijatému vzoru rozdělení práce ve společnosti na výhradně mužskou a ženskou část. Dívky proto tráví více času domácími pracemi než školní docházkou. V Zambii se k tomuto základnímu problému, který je časově velmi náročný na změnu, přidávají také další důvody, jakými jsou vzdálenost škol a jejich celková dostupnost, brzká manželství a předčasná těhotenství mladých dívek (CSPR, 2010). Mulikita a Siame (2005) zmiňují jako další příčinu častý problém opatrovnictví sirotek svých příbuzných.

Fenoménem vzdělávacího systému se v Zambii po roce 1990 staly tzv. komunitní školy (*Community schools*), které umožňují vzdělání těm dětem, které nemohou navštěvovat státní školy, ať již pro jejich vzdálenost, nedostupnost nebo vysoké poplatky. Zaměřují se především na vzdělání sirotek a sociálně zranitelných dětí⁴³. Vznik komunitních škol měl pozitivní dopad především na dívky a plnění jejich školní docházky. V roce 1999 bylo do komunitních škol přihlášeno 1 646 dívek a pouze 721 chlapců (Mulikita, Siame, 2005:39).

Podle organizace Zambia Open Community Schools (ZOCS, 2008) bylo v Zambii v roce 2008 registrováno již 3 000 komunitních škol, které poskytovaly vzdělání téměř pro půl milionů dětí. Problémem je financování těchto škol. Dříve to byly samotné komunity, které sponzorovaly nebo jinak přispívaly k udržení chodu těchto škol, ovšem v důsledku špatné finanční situace v zemi je tento systém dále neudržitelný. Nejen že tedy klesá jejich počet, ale především se výrazně snižuje také kvalita výuky v těchto školách. Podle CSPR (2010) by výuka poskytována komunitními

⁴³ Počet sirotek a sociálně zranitelných dětí v Zambii stále roste. Podle organizace *Jesuit Centre for Theological Reflection* (JCTR) za to může především šíření HIV/AIDS, zhoršující se ekonomická situace v zemi a také špatné zemědělské podmínky. Mezi nejvíce zranitelné děti pak řadí děti, které jsou vystavovány psychickému nebo tělesnému obtěžování, děti ulice, děti zapojené do pracovního procesu v důsledku ztráty jednoho nebo obou rodičů, a handicapované děti (Kelly M.S.J, 2004).

školy pro sirotky a sociálně zranitelné děti měla být právně ošetřena s finanční podporou vlády.

Navíc zde chybí větší návaznost na pokračování studia na středních školách (především dívek), a to v důsledku nižšího objemu probraného učiva během studia v komunitních školách, a také proto, že rodiče nemají finance, aby začali platit poplatky za střední školu. Pokud jim to finanční situace přeci jen umožní, vyberou pro studium na střední škole spíše chlapce než dívku.

Významným krokem pro zvýšení vyrovnání míry zápisu do škol mezi dívky a chlapci bylo vytvoření národního programu Vzdělávání naší budoucnosti (*Educating our Future*, FoE) Ministerstvem vzdělávání (*Ministry of Education*, MoE) v Zambii v roce 1996.⁴⁴ Tento program byl přijatý na základě mezinárodní deklarace Vzdělání pro všechny (*Education for All*), která vznikla na konferenci Jomtien v Thajsku v roce 1990. Cílem je zaručit všem lidem přístup ke kvalitnímu vzdělání a odstranit genderové bariéry (MoE, 2005). Podle organizace SADC se MoE také zavázalo do roku 2010 zlepšit přístup k 88 vybraným středním školám a zároveň vybudovat program technického zaměření pro dívky v každé provincii, aby byla podpořena účast dívek v technických oborech již v ranném stádiu (Sichikwenkwe, 2009).

Přijetím programu FoE na národní úrovni došlo k podpoře vzdělání sirotek a sociálně zranitelných dětí a také k obnovení podpory pro těhotné dívky, které se tak po porodu mohou vrátit zpátky do školy. Na tento problém reagovala zambijská vláda v roce 2002 vytvořením programu pro pokrok vzdělávání dívek (*Programme for Advancement of Girls Education*, PAGE), který se systematicky věnuje zlepšování přístupu dívek do škol, možnosti návratu do škol, dokončení školní docházky a dosažení základního vzdělání pro snadný přístup na střední školy (JICA, 2005).

V roce 2003 došlo na národní úrovni k navýšení zapisovanosti do základních škol a vyvážení počtu zapsaných dívek a chlapců. Podle reportu o pokroku Pátého národního plánu rozvoje (*Fifth National Development Plan*, FNDP) činila hodnota podílu mezi zapsanými dívkami a chlapci (tzv. *Gender parity index*, GPI⁴⁵) 0,96 pro třídy 1–9 a pro třídu 10–12 to bylo 0,81, čímž vláda splnila stanovený cíl (MoFNP, 2007).

⁴⁴ Podrobněji MoE (1996).

⁴⁵ *Gender Parity Index* (GPI) je ukazatel, který měří rovnost přístupu dívek a chlapců ke vzdělání. Je hojně využívaný díky jeho jednoduchosti. Počítá se podílem počtu dívek zapsaných na základní, střední nebo vysoké školy ku počtu chlapců, přičemž hodnota 1 znamená absolutní rovnost a 0 naopak nerovnost. (UN: *Millennium Indicators*, *Gender parity Index*)

Tento pokrok byl způsoben přijetím bezplatného základního vzdělání⁴⁶ (pro první až sedmou třídu) a rovněž zrušení požadavku nosit školní uniformy. Tato politika nicméně postrádá návaznost na školský systém a informovanost učitelů ve vesnických oblastech, a proto některé školy stále odmítají vyučovat děti, které nenosí uniformu (CSPR, 2010). Tento přístup však zvýšil celkovou úroveň vzdělanosti, která v Zambii zůstává na 64 % pro ženy a 82 % pro chlapce (Sichikwenkwe, 2009).

Díky kladnému přístupu a vládním investicím do vzdělání se Zambii pravděpodobně podaří splnit druhý Rozvojový cíl tisíciletí, tedy dosažení základního vzdělání pro všechny. Zároveň se také snižuje rozdíl mezi poměrem zapsaných dívek a chlapců na všech úrovních vzdělávacího systému⁴⁷. V roce 2007 bylo ke studiu zapsáno 98 % dívek a 96 % chlapců, zatímco v roce 1990 to bylo pouhých 57 % pro dívky a 71 % pro chlapce. Nárůst zapisovanosti do škol je tedy patrný, nicméně trendem stále zůstává, že školu reálně dokončí více chlapců než dívek. (UNDP, 2008b)

Podle organizace SADC v roce 2008 nedokončilo základní školu 2,65 % dívek, zatímco u chlapců to bylo pouze 1,73 % (Sichikwenkwe, 2009). Situace na středních školách se pomalu vyrovnává především díky vládním programům zmíněným výše.

S vyšším stupněm dosaženého vzdělání dochází také k lepšímu zdravotnímu stavu obyvatel. Vzdělané matky se mohou lépe starat o své děti, mohou včas rozeznat banální nemoci, ví, jak postupovat při běžných onemocněních. Také uvědoměle přijímají politiku rodinného plánování a dokáží sebe i své děti lépe chránit. Přestože Zambie vyvinula několik strategií, které se zaměřují na otázky zdraví a reprodukce⁴⁸, praktická péče je pro mnoho obyvatel stále nedostupná⁴⁹.

Dostupnost zdravotních center a nemocnic zůstává v Zambii stále na velmi nízké úrovni, stejně jako kvalita poskytované péče. Zdravotnická reforma proběhla v Zambii na počátku roku 1992. Došlo k decentralizaci moci Ministerstva zdravotnictví (*Ministry of Health*, MoH), ke vzniku managementu, plánování a poskytování služeb pro

⁴⁶ Děti sice nemusejí platit poplatky za studium, ovšem většina školních materiálů zůstává zpoplatněna.

⁴⁷ Jedním z odkazů britské koloniální mocnosti bylo vytvoření západního modelu vzdělávání. Současný systém vzdělávání v Zambii se skládá z předškolní docházky (*Early Childhood Education*), která je však dostupná jen pro úzkou skupinu dětí, dále je to základní vzdělání (*Basic Education*) pro děti od sedmi do třinácti let. To se dělí na nižší základní vzdělání (třída 1-7) a střední základní vzdělání (8-12 třída). Poté následuje systém středních škol (*High school*). Posledním stupněm možného dosaženého vzdělání v Zambii jsou vysoké školy (*Tertiary level*). (MoE, 2010)

⁴⁸ Jmenovitě například Národní politika reprodukčního zdraví (*Nation Reproductive Health Policy*), Politika rodinného plánování (*Family Planning Policy*), která stejně jako Populační politika (*Population Policy*) vznikly v roce 2008. Dále v Zambii platí Národní dětská zdravotní politika (*National Child Health Policy*). (Sichikwenkwe, 2009)

⁴⁹ Pouze 96,2 % domácností mělo v roce 2006 ve městech přístup k zdravotní péči, zatímco na vesnici to ve stejném roce bylo pouze 94,4 % (CSO, 2008).

zlepšování zdravotního stavu obyvatel. Přestože jsou ženy přirozeně z fyziologického hlediska více náchylné na nemoci, GIDD přiznává, že také v oblasti zdravotnictví je gender novým pojmem a jen pomalu dochází k jeho implementaci.

Velké vzdálenosti do nejbližších zdravotních center a nerozvinutá dopravní síť, která přístup dále ztěžuje, jsou hlavní příčinou nedostupnosti včasného lékařského ošetření. Ve venkovských oblastech jsou nejbližší zdravotní centra vzdálená často i 25–30 km a péči pro 10 000 pacientů poskytuje pouze jedna zdravotní sestra (MoH, 2009).⁵⁰

V některých oblastech žena ještě stále potřebuje souhlas manžela, aby mohla navštívit lékaře. Ten však bývá, především v otázkách testování možné nákazy virem HIV, často spíše negativní (CSPR, 2010). Ženy jsou navíc odkázány na příjem svých manželů a tedy i na jejich vůli platit za zdravotní péči své rodiny.

Tradičně vyžadované práce v domácnosti jsou natolik časově vyčerpávající, že si ženy často ani nevšimnou, že nemají čas starat se o své vlastní zdraví. K tomu přispívá také skutečnost, že jsou to právě ženy, které se starají o nemocné příbuzné nebo děti svých příbuzných, věnují jim svůj čas a veškerou možnou péči.

Problémem v Zambii jsou dále častá úmrtí matek a dětí^{51, 52}. Snižování mateřské úmrtnosti tvoří v pořadí čtvrtý z osmi cílů MDGs. Podle reportu UNDP (2008b) sice od roku 1996 poklesla úmrtnost matek téměř o polovinu, i přesto jich v roce 2007 zemřelo 450 na sto tisíc narozených. Pro dosažení cíle je potřeba snížit úmrtnost matek na 162 úmrtí na sto tisíc narozených do roku 2015.

Národní gender strategie definuje několik příčin vysoké úmrtnosti matek: (i) nízký stupeň vzdělání brání možnosti chránit se před nechtěným těhotenstvím, (ii) nízký věk u prvního těhotenství, což může ženě způsobit vážné zdravotní problémy,

⁵⁰ To se týká venkovských zdravotních center. Obecně má zdravotní systém v Zambii pět úrovní. Nejvyšší jsou tzv. nemocnice třetí úrovně (*Third level hospitals*), jež poskytují speciální péči a provádějí výzkum. V Zambii je jich celkem 6. Nemocnic druhého stupně (*Second level referral hospitals*) je 21 a jsou následovány nemocnicemi prvního stupně (*First level referral hospitals*, jednoduše okresní nemocnice). Ty provozují základní lékařskou péči a běžné operace. V roce 2008 jich bylo 72 a dalších 15 ve výstavbě. Nejběžnějším typem nemocnic jsou v Zambii tzv. zdravotní centra (*Health centres*), která se dále dělí na městská a venkovská zdravotní centra. Ve městech jsou dostupná pro 30–50 tisíc obyvatel, na venkově se jedná až o deset tisíc obyvatel v okruhu 30km. Převážně na vesnicích jsou tato centra obsluhována pouze jednou zdravotní sestrou. Posledním stupněm poskytované zdravotní péče v Zambii jsou zdravotnická stanoviště (*Health posts*), která jsou dostupná až pro sedm tisíc lidí na vesnici. Tato stanoviště však prakticky poskytují pouze první pomoc. (MoH, 2009)

⁵¹ 119 dětí (na tisíc živě narozených) ve věku do pěti let zemřelo v Zambii v roce 2007. Obecně zemřelo ve stejném roce v Zambii každé 70. dítě z tisíce nově narozených (UNDP, 2008b).

⁵² Vzhledem k tématu této práce se autorka blíže nevěnuje úmrtnosti dětí, ale zaměřuje se především na dívky a ženy.

(iii) vysoká fertilita a také (iv) mnoho těhotenství rychle za sebou, (v) muži i ženy obecně málo pečují o své zdraví, (vi) vzdálenost do zdravotnických zařízení (ženy se nedostanou včas do nemocnice), a (vii) nedostatek speciální péče po porodu (mnoho žen kvůli nedostatečné péči následně umírá na možné krvácení).

Vysoká fertilita zmíněná výše, navíc klade další požadavky nejen na poskytování a dostupnost zdravotní péče, ale také infrastrukturu a sociální politiku země. Zambie sice vyvinula politiku rodinného plánování, ovšem stále se nedaří vzdělávat v tomto ohledu ty, kteří o reprodukci v zásadě rozhodují, tedy muže. (GIDD, 2000).

Pro efektivní rodinné plánování, zlepšení zdravotního stavu obyvatel a snížení dětské i mateřské úmrtnosti, je potřeba zvyšovat vzdělanost žen a zapojovat je do rozhodovacího procesu. Důležitá je ale také otázka příjmu žen, protože ženy investují dále do vzdělání, lepší stravy a zdravotní péče pro sebe, své děti a příbuzné. Ženy jsou tedy klíčovými osobami pro rozvoj celé komunity a jejich vzdělávání a dosazování do odpovědných pracovních pozic vede k blahobytu celé země.

Bohužel, i přes pozitivní výsledky z hlediska dostupnosti škol pro dívky a chlapce problémem nadále zůstává kvalita vzdělání a především návaznost na získávání pracovních míst. Ženy v Zambii získávají zeny téměř vždy pracovní pozice nižší úrovně, jsou platově podhodnocené a často jsou také první, koho zaměstnavatelé propouštějí, je-li to nutné. Děje se tak převážně proto, že na ženy stále není nahlíženo jako na živitele rodiny. To i přesto, že podle CSPR (2010) je v Zambii celkem 16 % domácností vedeno vdovami, které se dále starají o děti svých příbuzných. Tyto domácnosti byly zároveň definovány jako nejchudší v zemi.

Vzhledem k všeobecně rozšířeným stereotypním představám, jaké zaměstnání mohou ženy vykonávat, pracují nejčastěji v prodeji a servisních službách (jako sekretářky, zdravotní sestry nebo učitelky), v zemědělství a převážně pak v domácnosti. I přes zvyšující se vzdělanost žen je pouze 6 % z nich zaměstnáno ve formálním sektoru a zbytek, tedy 94 %, pracuje v neformálním sektoru (CSPR, 2000). Podíl žen pracujících v neformálním sektoru se během let 1996 a 2000 dokonce zdvojnásobil (Mulikita, Siame, 2005).

CSO (2011) ve svém měsíčníku uvádí, že v neformálním sektoru v roce 2009 pracovalo celkem 88 % všech obyvatel Zambie. Neformální sektor se tak stává hlavním zdrojem příjmu pro většinu rodin. To může v budoucnu vyústit v problémy, protože lidé

se stávají závislí na nestálém zdroji příjmů, jsou vystavováni nejistotě a nestabilitě svého zaměstnání. Hlavním problémem je především neexistence systému sociální ochrany, jako je tomu u zaměstnání ve formálním sektoru, který by lidem v případě nezákonného porušování pracovních standardů nebo nevyplacení odpovídající mzdy umožnil obrátit se na právní pomoc.

Národní gender strategie uvádí jako příčinu vysokého podílu zaměstnaných v neformálním sektoru právě přijetí programů strukturálního přizpůsobení (SAPs), jejichž následkem došlo k masovému propouštění a také k poklesu pracovních příležitostí ve formálním sektoru (GIDD,2000). CSPR (2010) definuje také problém návaznosti vzdělání na dostupná pracovní místa (především technického zaměření pro práci v dolech), protože vzdělávací systém v Zambii obecně postrádá praktické vědomosti a je založený spíše jen na teoretických znalostech. To brání ženám získat lépe placené pozice v průmyslových odvětvích.

Zambijská vláda se snaží tento rozdíl snižovat a vyrovnat tak přístup mužů a žen k pracovním pozicím. Ministerstvo pro vědu, technologie a vzdělávání zaměstnanců (*Ministry of Science Technology and Vocational Training, MSTVT*) se soustřeďuje na tvorbu vzdělávacích programů zaměřených na podporu technického vzdělávání zaměstnanců a soukromých podnikatelů (*Technical Education Vocational and Entrepreneurship Training, TEVET*), jež dále rozvíjejí pracovní dovednosti přizpůsobené na aktuální podmínky pracovního trhu v Zambii. Tyto programy jsou vedené a podporované vládou (34 %), neziskovými organizacemi (18 %) a také soukromými vlastníky (43 %). Přestože se každoročně zvyšuje podíl dívek zapsaných do těchto programů na národní úrovni, markantní zůstávají rozdíly ve zvolených oborech. Například do programu zaměřeného na strojírenství a konstrukční práce se v roce 2005 zapsalo pouze 5 % dívek a 46 % chlapců, naopak v projektu s názvem Textil a design bylo zapsáno 18 % dívek a pouze 3 % chlapců. Dívky mají nejčastěji zájem o kurzy zabývající se businessem a právem, informačními technologiemi a dále o kurzy ve sféře sociálních služeb (MSTVT, 2006). Tato skutečnost není neobvyklá. Právě z toho důvodu by s ní měly těžební společnosti počítat při vytváření programů na podporu pracovní mobility žen v regionu.

Obecně převládá názor, že jedině kvalitní a dostupné vzdělání umožní ženám dosáhnout na lépe placená pracovní místa a vedoucí pozice. Ve skutečnosti se však ukazuje, že ani ženy s vyšším vzděláním to nemají lehké trhu práce, a často se nedokáží

uplatnit ani na nižších pracovních pozicích. Mohou za to tradiční postoje a historická nadřazenost mužů nad ženami. Tuto skutečnost ilustruje následující výrok: „Ředitel velkoobchodního řetězce, který nedokončil ani střední školu, si nemůže dovolit zaměstnat ženu s vysokoškolským vzděláním byt' jen na pozici prodavačky, protože by to mohlo ohrozit jeho autoritu.“ (Osobní rozhovor: Vacek, 2010)

5. Dopady aktivit těžebního sektoru na ženy v Zambii

5.1 Zaměstnanost a pracovní mobilita žen

Jak již bylo popsáno výše, přítomnost těžebních společností obecně vede ke zvyšování zaměstnanosti. Konkrétně v Zambii došlo v rámci těžebního průmyslu k vytvoření 10 000 nových pracovních míst (CSPR: 2010). Zároveň však také roste podíl zaměstnanosti v neformálním sektoru, který zajišťuje výrobu a dodávku potřebných materiálů, pracovních oděvů a náradí pro práci v těžebních odvětvích, což z hlediska rostoucí zaměstnanosti může být rovněž chápáno jako pozitivní.

Opačným problémem je však také celková nezaměstnanost. Podle CSO (2008) činila míra nezaměstnanosti v Zambii v roce 2006 14 %, přičemž podle pohlaví to bylo 13 % mužů a 15 % žen starších 12 let. Daleko větší propast byla mezi nezaměstnanými ve městech a na vesnicích. Zde žilo ve stejném roce pouze 5 % nezaměstnaných, zatímco ve městech se míra nezaměstnanosti vyšplhala až na vysokých 32 %.

Problém se prohloubil v důsledku světové ekonomické krize v roce 2009 a propadů cen mědi na světových trzích⁵³. Těžební společnosti byly nuceny opět propouštět. Na konci roku 2009 došlo ke ztrátě přibližně 10–15 000 pracovních míst jen v dolech. Nejvíce se propouštělo v provincii *Copperbelt* (konkrétně společnosti *Konkola Copper Mines*, *Mopani Copper Mines* a *Luanshya Copper Mines*, který byl v důsledku krize dokonce uzavřen). (Muchimba, 2010)

Výsledkem propouštění není jen vzrůstající počet lidí pracujících v neformálním sektoru, ale také nejistota stálého pracovního místa. Jako odpověď na krizi totiž těžební společnosti začaly hromadně poskytovat krátkodobé smlouvy na jednorázové práce. Tento trend lze v menší míře pozorovat již krátce po privatizaci měděných dolů. Například největší těžební společnost *Mopani Copper Mines* v provincii *Copperbelt* v roce 2005 zaměstnávala celkem 7 326 lidí, z toho však více než polovina z nich pracovala na smlouvu o provedení práce (Lungu, Mulenga, 2005).

Lidé, kteří jsou zaměstnaní na odvedení určitého výkonu, trpí nejistotou a nestálostí pracovního místa, za svou práci dostávají nižší plat a rovněž jim nejsou společnostmi poskytovány výhody (jako je stálá lékařská péče nebo přístup ke vzdělání), protože nejsou stálými zaměstnanci.

⁵³ Ještě v červnu roku 2008 se cena mědi pohybovala na 8 863 USD/t. V rámci světové ekonomické krize klesla cena během šesti měsíců téměř o 70 %. V prosinci téhož roku tak dosahovala pouhých 2 790 USD/t. (Muchimba, 2010)

Díky podpoře vlády pro šíření genderu jako průřezového tématu dochází postupně k rovným příležitostem pro muže a ženy při získávání pracovních pozic. Obecně však ženy v důlních společnostech tvoří početní menšinu. V těžebním sektoru a konstrukčních pracích je v Zambii podle CSO zaměstnáno jen 7 % žen. Je to dáno tím, že v této oblasti je méně aktivit, které by ženy mohly vykonávat a souvisí to také s nízkou návazností vzdělání na technické obory a nízkou participací žen v těchto oborech. Není proto překvapivé, že druhá nejvyšší míra nezaměstnanosti žen se vyskytuje právě v provincii *Copperbelt*, kde dosahuje 40 %. Na prvním místě je hlavní město Lusaka, kde je nezaměstnaných 41 % žen (CSO, 2008).

Studie zabývající se dopady těžebního sektoru na okolní komunity uvádějí jako pozitivum právě příležitost mužů získat zaměstnání, nehledě na to, že u žen je zaměstnanost v dolech mnohem nižší. Vzhledem ke stále uplatňovanému postavení mezi muži a ženami v rozvojových zemích, totiž vyšší příjem muže znamená vyšší příjem pro celou rodinu. Celkově tedy dochází ke zvyšování životní úrovně obyvatel právě skrze vyšší příjem mužů. Lidé si mohou dovolit pořídit automobil, televizi či mobilní telefony. Tato zvyšující se životní úroveň rovněž přispívá k větší emancipaci žen a to právě skrze sdělovací prostředky.⁵⁴

Mnohé studie zabývající se dopadem těžebního sektoru na ženy v jiných státech světa⁵⁵ sice zmiňují jako pozitivum příjmy mužů, zároveň však jako jeden z hlavních problémů přítomností těžebních společností v regionu definují právě vyšší životní náklady v důsledku rostoucích cen jídla a zboží. „*Probíhající migrace do oblastí vytváří tlak na zvyšování cen domů, nájmu a cen prodejního zboží. [...] Také, když se zvýší mzdy horníků nebo získají bonusovou mzdu, ihned o tom každý ví, a obchodníci rázem zvyšují ceny svého zboží.*“ (Lahiri-Dutt, Mahy, 2008: 32) Tento problém se týká rovněž Zambie také proto, že většina lidí je odkázána na práci v neformálním sektoru, kde zvyšování cen není možné nijak systematicky regulovat.

Pomalou tedy dochází k zvyšování životní úrovně obyvatel, ovšem vyšší ceny na trzích znemožňují vytvářet úspory, které by lidé mohli dále investovat do osobního

⁵⁴ V Zambii jsou témata jako je HIV/AIDS nebo násilí na ženách běžnou součástí televizních talkshow a jiných vzdělávacích pořadů (například *Health matters*), stejně je tomu také v rádiích a novinách, kde jsou tato témata zařazena na denním pořádku. Postupně lze pozorovat také vznik pořadů zabývajících se postavením žen. Jsou však zatím v menšině a dosti obecné. (Například v pořadu *Frank Talk* byl díl věnovaný *empowermentu* žen. Tři ženy zde hovořily o důležitosti jejich emancipace, co by žena měla dělat, aby byla nezávislá. V závěru však na otázku, zda se ony samy považují za emancipované, odpověděly nepřímo, že jsou pravými zambijskými ženami, čímž vyjádřily submisivnost vůči svým manželům a v podstatě popřely svá předchozí tvrzení (televizní show: *Frank Talk*, 2010).

⁵⁵ Například Lahiri-Dutt, Mahy (2008), Macdonald, Rowland (2002) nebo ICHR-DD (2007).

rozvoje nebo drobného podnikání, a proto také neklesá ani počet lidí žijících ve městech v absolutní chudobě (CSO, 2008).

Na základě konceptu společenské odpovědnosti diskutované dříve by těžební společnosti měly zřizovat tréninková centra a vzdělávat své zaměstnance i blízké komunity s cílem připravit je na práci v těžebním sektoru. To je však v režii každé firmy. Například společnost *Konkola Copper Mines* (KCM) a *Mopani Copper Mines* (MCM) sice umožňují přístup k vzdělávacím zařízením a školicím kurzům, nicméně zaměstnanci musejí platit 75 % nákladů těchto vzdělávacích aktivit. Vzhledem k výši mezd je pro většinu zaměstnanců nemožné, aby platili tyto poplatky za vzdělávání sebe a svých dětí. Tento systém tedy zůstává dostupný pro děti rodičů na vedoucích pozicích a prominentních pracovníků (Mulenga, Lungu, 2005).

Přestože hlavním cílem nadnárodních společností je vytváření zisku a bohatství, investovat do vzdělání svých zaměstnanců a okolních komunit je výhodné vzhledem k tomu, že tito lidé jsou klíčoví pro zajištění chodu společnosti. Problémem v Zambii je již zmiňovaná nedostatečně vzdělaná populace. Nadnárodní společnosti tak raději na vyšší a zodpovědnější posty dosazují emigranty z Jihoafrické republiky, anebo si v případě čínské politiky komerční migrace⁵⁶ přiváží spolu s investicemi také své zaměstnance. Často zmiňované a očekávané pozitivum přítomnosti nadnárodních společností, tedy zvyšování zaměstnanosti, tak úplně neplatí.

V Zambii také platí systém minimální mzdy (*Minimum Wage and Conditions of Employment Act*), kterou zaměstnavatel musí zaměstnanci na určité pozici poskytnout. Výše mzdy se v roce 2010 zvýšila ve všech kategoriích⁵⁷ o téměř K300 000⁵⁸ (JCTR, 2006 a 2010). Průměrná minimální mzda se v roce 2010 pohybovala okolo K767 100 až K1 079 500. Podle Muchimby (2010) však zahraniční společnosti tlačí na snižování mezd svých zaměstnanců, které často leží daleko po úrovni stanoveného minima.

Zároveň rostou také náklady na živobytí. V roce 2004 byly náklady na jídlo, ošacení a bydlení pro šestičlennou rodinu žijící v Kitwe K973 910 (JCTR, 2008).

⁵⁶ Hlavní příčinou čínské expanse je značný populační tlak, který Čína v současné době zažívá. Aby zajistila ekonomickou aktivitu pro stále narůstající počet obyvatel, a protože zároveň patří mezi největší spotřebovatele nerostných surovin, vyvinula systematickou politiku tzv. komerční emigrace, kdy do zemí neposílá pouze kapitál a investice, ale zároveň také čínské pracovníky. (Behar, 2010)

⁵⁷ Zákon o minimální mzdě a pracovních podmínkách rozděluje celkem čtyři kategorie: I. Uklízečka, dělník, běžný úředník, II. Hlídač, III. Řidič, IV. Recepční, telefonista a V. Lidé s diplomem nebo jiným certifikátem. Naopak se netýká státních zaměstnanců a zaměstnanců ve státní správě, stejně jako lidí pracujících v domácnosti. (JCTR, 2010)

⁵⁸ Zambijská *kwacha* (K) – měna v Zambii. K1 000 jsou v přepočtu 4 Kč.

V roce 2007 to bylo již K1 115 030 a v roce 2009 dosahovaly náklady na živobytí v Kitwe K1 962 180 (JCTR, 2009). Tyto náklady navíc nezahrnují služby a nepočítají se zde například ani školní poplatky. Vzhledem k situaci početných zambijských rodin, které jsou závislé často na jednom příjmu, a indikátorům nezaměstnanosti popsaným výše je situace v zemi alarmující.

Stěhování do měst za vidinou získání lepší pracovní pozice má za následek nejen již zmíněný trend rostoucí nezaměstnanosti v těchto městech, zároveň vzniká také tlak na infrastrukturu a sociální a zdravotnická zařízení města pro jeho náhlý vysoký počet obyvatel. Pro ženy jsou tyto následky (nedostatečná infrastruktura, nedosažitelnost zdravotnických zařízení atd.) často velmi limitující vzhledem k jejich pracovním možnostem. Ženy musejí ve městech hledat jiný zdroj příjmů a rychle se přizpůsobit novým podmínkám. Potřebují více prostoru a možnost, jak získat nové pracovní dovednosti, které by v novém prostředí mohly využít ke generování příjmu. Některé těžební společnosti v regionu *Copperbelt* (jmenovitě *Konkola Copper Mines* a *Mopani Copper Mines*) nabízejí vzdělávací kurzy pro ženy, kde je učí šít pracovní oděvy, vyrábět mýdla nebo péci chleba. Poskytují tak zázemí a jisté finanční ohodnocení manželkám svých pracovníků, které dříve pěstovaly ovoce a zeleninu a dále je prodávaly na místních trzích. Těžební společnosti poskytují drobné půjčky ženám, aby mohly začít s podnikáním a osamostatnily se (osobní rozhovor: Kalenga, 2010). Je však důležité si uvědomit, že v oblasti *Copperbeltu* se nacházejí velká města (Kitwe, Ndola, Chingola), kde mají ženy na trhy přístup a mohou zde prodávat své výrobky nebo také ovoce a zeleninu, pokud mají možnost ji vypěstovat (příloha č. 5).

Z dostupných studií je patrné, že těžební společnosti sice nabízejí alternativy k práci mužů v dané oblasti, ale neohlížejí se příliš na kompenzaci ztráty zaměstnání žen. Tento trend dále ústí v nárůst prostituce ve městech, odchodu dětí ze škol (především dívek) a posilují závislost žen na svých manželích.

V této části je důležité zmínit rovněž problém týkající se přesídlování komunit, které původně žily na území nyní zabraném nadnárodní společnostmi. V takovém případě tedy společnost na základě dohody s místní autoritou (obvykle náčelník dané oblasti)⁵⁹ vypracuje Dohodu o přesídlení (*Resettlement Agreement*), která je v závěru podepsána

⁵⁹ V Zambii je celkem 286 náčelníků (*chiefs*), kteří se starají o danou oblast nebo komunitu. Řeší rozpory v rámci komunit nebo mezi komunitami navzájem a obvykle jsou vstupní branou pro jakákoli jednání týkající se jejich komunity. (MLGH, 2009)

mezi ní a místními obyvateli o podmínkách přesídlení, náhradě vzniklých škod a kompenzací za ztrátu půdy. Zde však nastává konflikt, protože těžební společnosti místní autority často uplácejí (dávají jim jídlo, kupují nábytek nebo opravují jejich domy). Pro náčelníky je pak těžké zůstat objektivní a vyjednávat i nadále ve prospěch komunity (osobní rozhovor: Goma, 2010).

V Zambii došlo na začátku roku 2008 k přesídlení 52 domácností⁶⁰ v okolí města Mazabuka^{61, 62} v Jižní provincii Zambie za účelem otevření dolu na nikl společnosti *Albidon Mine Zambia Ltd.* (AMZ). Společnost AMZ přesídlila tyto rodiny do místa vzdáleného 20km od hlavní cesty, která prochází městem na trase Kafue – Livingstone. Zde jim společnost nechala vystavět luxusní rodinné domy. *„Společnost Albidon se skutečně stará o lidi, kteří museli být v rámci projektu přesídlení. Podle Dohody o přesídlení má společnost povinnost kompenzovat ztrátu půdy. Ve smlouvě se nemluví o domech či náhradním bydlení. Společnost Albidon přesto vystavěla několik domů pro ty, kteří jsou přímo zasaženi stěhováním. Albidon má v plánu vystavět na 500 domů, tří, čtyř nebo šesti pokojových, podle přání a potřeb členů komunit. A to vše i přes to, že to není součástí Dohody.“* (Dokument *Extractive Industries*: Sulwe, 2010)

V oblasti, kam byli tito lidé přesídlení, není obchod ani zdravotní centrum a základní škola je vzdálená přes 20km. Anson Chilimelime (příloha č. 6) je 23letý muž, který se sem přestěhoval se svou rodinou: *„V místě, kde jsme dříve bydleli, jsem chodil každý den do školy. Ted' už to nejde, protože škola tady je vzdálená několik kilometrů. Občas tudy jezdí školní autobus, ale ten je většinou plný. Tak jsem doma a pomáhám rodině pracovat na poli. Rád bych si našel práci, ale kolem je jen buš. Odsud se nedá nikam dostat, a nemůžu najít ani práci. Albidon slíbili, že až se uvolní nějaká pracovní místa, budeme první, kdo je dostane. Ale už je to půl roku a ještě se nikdo neozval. Pořád jenom něco slibují.“* (Osobní rozhovor: Chilimelime, 2010)

Hlavním problémem, který vznikl po přesídlení této komunity, byla ztráta úrodné zemědělské půdy: *„Mám 23 dětí. Staráme se i o sirotky. Dříve jsme měli úrodnou půdu, pěstovali jsme fazole, bavlnu a kukuřici. Žena pak prodávala zeleninu na trhu. Nebyli jsme hladoví a měli jsme peníze. Tady nic neroste. Dali nám neúrodnou*

⁶⁰ Celkem bylo v rámci výstavby a zahájení těžby dolu Albidon přesídleno 145 rodin (Lusaka Times, 2009).

⁶¹ Autorka navštívila komunitu Mazabuka v rámci tří denní konference s názvem *„Mining taxation: Whose benefit?“*, jež se konala 27.–29. září 2010 v Lusace.

⁶² Oblast Mazabuka je proslulá produkcí zambijského cukru.

půdu, kde je těžké pěstovat i kukuřici (příloha č. 7). Máme sice pěkný dům, ale z domu se člověk nenajít!“ (Osobní rozhovor: Kasamu, 2010)

Důl AMZ byl v roce 2009 na několik měsíců uzavřen v důsledku ekonomické krize. Společnost Albidon, pod vedením nových čínských investorů, těžbu obnovila na počátku roku 2010 a zároveň přislíbila vrátit 1 000 ha z celkové plochy 2 200 ha odebrané půdy zpět do rukou místních komunit za účelem dodržení předchozí Dohody o přesídlení, kde se k navrácení půdy zavázali. Dodnes však i přes nátlak místních autorit nepodnikla společnost Albidon kroky k tomu, aby tak učinila. (Lusaka Times, 2010)

Protože je pravděpodobnější, že muži získají práci v dole, přesídlením trpí především ženy a děti. Zvláště ženy ztrácejí často jediný zdroj jejich příjmu – tedy přístup k zemědělské půdě a tím pádem také přístup na trhy, kde by mohly prodávat vypěstované ovoce a zeleninu.

Opouštění polí znamená ztrátu ženské pracovní síly v zemědělském sektoru, což podle Johna Kalusy z organizace Caritas of Zambia znamená opět zvyšování potravin, které musejí být dovezeny z jiných oblastí Zambie, protože v těžebních regionech je úrodná půda zabrána těžebními korporacemi a ženy zde masově opouštějí pole (osobní rozhovor: Kalusa, 2010). Po přestěhování do těžebního regionu nacházejí ženy uplatnění nejčastěji v neformálním sektoru, což může mít podle Kalusy také pozitivní dopady ve smyslu organizace žen za účelem prodeje drobného zboží. To tedy nepřímo vede k vytváření příležitostí pro podnikání a podporu maloobchodních aktivit žen. Problémem je však podle Mwansy, vedoucí pobočky organizace NGO CC v Solwezi, dostupnost počátečního kapitálu pro začátek takového podnikání. Mnoho žen proto končí u prostituce jako jediného východiska, jak zajistit příjem financí (osobní rozhovor: Mwansa, 2010).

Z pohledu genderové problematiky je úkol nadnárodních korporací v hostitelských zemích jednoznačný. Nabídnout alternativu ke ztrátě zaměstnání žen a podporovat jejich začlenění do těžebního průmyslu.

5.2 Prostituce, HIV/AIDS a zdravotní péče

Stěhování do měst za svými manžely, kteří jsou zaměstnaní u těžebních firem, nebo jen za vidinou jistého výdělku nutí často ženy změnit své pracovní schopnosti a dovednosti, které dříve uplatňovaly na vesnici. Je důležité, aby se rychle naučily

novým věcem, které by v těžbou orientovaném regionu mohly využít. Vzhledem ke skutečnosti, že těžební společnosti neposkytují vzdělávací kurzy pro ženy svých zaměstnanců, a rovněž nenabízejí žádnou alternativu ke ztrátě dřívějšího zaměstnání žen, které se do regionu přistěhují, jsou ženy situací často nuceny vydělávat si na obživu prostitutí.

Historicky je jednoznačně prokázána spojitost mezi prostitutí a průmyslem. Podle Laite (2009) byla v minulosti prostituce vnímána jako „nutné zlo“ v těžebních městech a navíc byla v očích mužů chápána jako druh domácí práce. Jiný přístup charakterizuje prostituci jako strategii vzdoru žen, jak bojovat proti sociálnímu vyloučení z těžebního průmyslu. Těžební společnosti navíc fenomén prostituce v minulosti hojně podporovaly, protože prostituce z jejich pohledu posilovala mužskou práci. Z tohoto důvodu povolovaly společnosti také výstavbu barů a pánských klubů a zavíraly oči před komerčním sexem a jinými neřestmi, díky kterým zaměstnanci utráceli své peníze a měli motivaci pracovat lépe a vydělávat více.

Nejjednodušším vysvětlením, proč byla prostituce v minulosti tolerována⁶³, byl nedostatečný byrokratický aparát a neexistence institucí, které by umožňovaly postih či prostituci zcela zakázaly. Dalším argumentem je podle Laite (2009) skutečnost, že společnosti potřebovaly atraktivní těžební města a udržet zde své pracovníky. Tento problém se týkal především provincie *Copperbelt* v počátcích těžby ve 20. letech, kde kromě práce nebylo nic, co by společnosti mohly nabídnout.

Jakmile se však přístup do těžebních měst otevřel také ženám, prostituce se rázem stala nepostradatelným zdrojem příjmu nejen pro ženy samotné, ale zároveň pro celou komunitu. Ženy začaly být nezávislé, začaly rozvíjet drobné podnikání a poskytovat jiné služby. Tento trend měl pozitivní dopad na všechny, protože se zvyšoval tok peněz. Prostituce tedy zároveň přispívala k sociálnímu a ekonomickému rozvoji těžebních měst. Zakročení proti prostituci by v té době znamenalo také konec dalším službám zábavního průmyslu ve městě, na kterých bylo mnoho lidí ekonomicky závislých.

Nicméně jak Laite (2009) dále uvádí, byla prostituce tolerována pouze do doby, kdy byla oddělena od zbytku populace. Jakmile se do měst začaly stěhovat také

⁶³ Jako jeden z dalších důvodů tolerance prostituce v minulosti uvádí Laite (2009) příklad USA nebo Keni, kde byla prostituce chápána jako prostředek k zajištění komunitní a rasové stability. Jednoduše díky ní docházelo k „dekmenizaci“ regionu.

manželky pracovníků, prostituce se stala neřestí, zdrojem nákazy, šíření nemocí a stala se znakem ekonomického úpadku.

Konkrétně v Zambii začal otevřený boj proti prostituci souběžně se vznikem misionářských aktivit: *“V Zambii, ženy, které byly vzdělané v misionářských školách a byly již vdané za vzdělané horníky, se staly nejhlasitějšími v protestech proti prostituci a vzniku dočasných manželství v provincii Copperbelt.”* (Laite, 2009: 756)

Těžební společnosti tedy pod tlakem misionářských hnutí a občanské společnosti začaly stavět společenské kluby namísto barů a začaly vytvářet registrační systém manželství nebo plán pro vznik rodinné mzdy. Svou politikou tak začaly podporovat celé rodiny namísto jednotlivců. Nyní je komerční sex tichou záležitostí a ženy provozující prostituci se přesouvají na kamionovou dopravu (příloha č. 8) a příhraniční města.

Současným problémem je rozšířená prostituce mladých dívek⁶⁴. Potvrzuje to také Ackim Mwanza, který pracoval jako vzdělávací vrstevník (*peer educator*)⁶⁵ v otázkách HIV/AIDS: *„Dívky jsou v Zambii zranitelné. Protože nemají dostatečný přístup ke vzdělání. Ví, že jediná šance, jak se zabezpečit, je mít bohatého manžela. Mladé dívky proto často utíkají ze školy a pohybují se v okolí dolů nebo navštěvují noční kluby, kam chodí horníci po práci. Často také svádí manžely svých starších sester, aby pak pod tlakem prozrazení tajemství, lákaly z muže peníze pro své potřeby. Většinou se tak prodávají za pouhých K50 000 (v přepočtu 200 Kč).“* (Osobní rozhovor: Mwanza, 2010)

Důvodem k zastavení prostituce je šíření pohlavních nemocí, především pak viru HIV. Podle reportu zabývajícího se problematikou HIV/AIDS používá pouze 55 % mužů při placeném sexuálním styku kondom (MoH, 2010), přestože se první případ nakažení virem HIV v Zambii objevil již v roce 1984 (GIDD, 2000). Boom v počtu nakažených tímto virem nastal během 90. let, kdy bylo v Zambii nakaženo celkem 16 % populace. V roce 2009 počet nakažených mírně klesá a ustálil se na 14,6 % (MoH, 2010). V Zambii tedy žije přibližně 1 milion nakažených virem HIV, přičemž 4 %

⁶⁴ Podle Výzkumného centra tropických nemocí (TDRC, 2000) začínají dívky s prostitucí poměrně brzy po prvním pohlavním styku, který většina dívek v Zambii zažije již v 15ti letech.

⁶⁵ Vzdělávací vrstevník (*peer educator*) – jde o nový přístup ke vzdělávání především v otázkách zdravotní péče a HIV/AIDS, který byl v Zambii integrován do zdravotní politiky v roce 1997 jako odpověď na šíření pandemie HIV/AIDS. Mladí lidé jsou školeni, aby šířili informace o vniku, nákaze a ochraně mezi své vrstevníky. Tento vzdělávací model funguje nejčastěji na dobrovolném principu. (GRZ, 2010) Vzhledem k pozitivním ohlasům na tento způsob osvěty a nenásilného šíření informací přijala zambijská vláda Národní strategii pro programy vzdělávacích vrstevníků (Times of Zambia, 2010).

z nich (asi 40 000) jsou děti ve věku 0–14 let. Podle *Zambia Demographics Household Survey* (ZDHS, 2007) je největší procento lidí nakažených ve věku 35–39 let, tedy ekonomicky aktivních obyvatel.

Podle pohlaví bylo v roce 2006 nakaženo 5,7 % žen a 4,7 % mužů ve věku 15–19 let. Mnohem větší propast však nastává ve věkové skupině 20–24 let, v níž bylo ve stejném roce nakaženo 11,2 % žen, zatímco jen 5,2 % mužů. Počet nakažených žen je tedy v tomto věku dvojnásobný (ZDHS, 2007). To odpovídá dřívějšímu tvrzení, že ženy jsou více náchylné na nemoci.

Stejnou propast lze pozorovat také v geografickém rozdělení počtu nakažených. Zatímco na vesnicích žilo 10,3 % nakažených, ve městech to bylo již 19,7 %. Podle tohoto reportu (ZDHS, 2007) žilo největší procento nakažených lidí v hlavním městě a dále v provincii *Copperbelt*. Naopak nejmenší podíl počtu infikovaných osob vykazovala Severozápadní provincie. Tento trend se však může změnit vzhledem k otevření měděného dolu Lumwana, který zahájil svou činnost v roce 2006 a přichozím investorům, kteří zde plánují otevřít nová naleziště. „*Přítomnost dolů vyvolává migraci do tohoto regionu, což sebou přináší růst prostituce a šíření nemocí, především pak HIV/AIDS.*“ (Osobní rozhovor: Mwansa, 2010)

V rámci nutnosti zastavení šíření viru HIV/AIDS poskytují nadnárodní korporace zdravotnické a osvětové programy na toto téma. Například podle Mulengy a Lungu (2005) se společností *Konkola Copper Mines* v provincii *Copperbelt* podařilo vytvořit nepropracovanější program v boji proti HIV v zemi. Po svých zaměstnancích vyžadují znalost statusu HIV, zároveň je ale chrání proti možné diskriminaci. Dále poskytují vzdělávání pro své zaměstnance a přilehlé komunity v otázkách HIV/AIDS a provádějí dobrovolné testování a poradenství (*Voluntary Testing and Counseling, VCT*). Pro zaměstnance a jejich rodiny, kteří jsou HIV pozitivní, poskytuje společnost *Konkola Copper mine* rovněž antiretrovirovou léčbu (*Antiretroviral Therapy, ART*) zdarma⁶⁶.

Počet lidí, kteří užívají antiretrovirotika v Zambii stoupl o 28 % mezi lety 2007 a 2008, přičemž nejvíce dostupné jsou lidem v hlavním městě a také právě v provincii *Copperbelt*. Nejméně dostupné je užívání těchto léků lidem v Severozápadní provincii, kde se v budoucnu očekává růst počtu nakažených. (ZDHS, 2007)

⁶⁶ Pouze 35 % nakažených žen mělo v roce 2004 přístup k ART. Přestože cena antiretrovirotik poklesla z 68 USD na 8 USD na měsíc, stále je, zvláště pro ženy bez stálého příjmu, příliš vysoká. (SADC, 2005)

Nicméně nehledě na snahy těžebních firem je osvěta v rámci problematiky HIV/AIDS v Zambii na velmi vysoké úrovni a HIV/AIDS se stalo silným průřezovým tématem, které zasahuje do všech sfér života a stává se také součástí běžné komunikace. Zambijská vláda vydala několik strategií na boj proti HIV/AIDS včetně zmíněné Národní politiky AIDS, které podporují šíření informací a osvětu v rámci prevence. Tyto snahy podporované rovněž těžebními korporacemi v oblasti, kde působí, mají pozitivní dopad na místní obyvatele. Potvrzuje to například analýza ZHDS (2007), která udává, že největší procento žen, které podstoupilo testování na vir HIV/AIDS bylo právě v provincii *Copperbelt*.

S prostitucí a HIV/AIDS souvisí také strategie rodinného plánování uplatňovaná v posledních letech. Podle Národní gender strategie je však tato péče stále zaměřena pouze na ženy a vynechává vzdělání těch, kteří o reprodukci ve skutečnosti rozhodují – tedy mužů (GIDD, 2000). Přesto je osvěta na této úrovni rovněž velmi vysoká. Podle ZHDS (2007) 97 % žen a 99 % mužů zná nejméně jednu z moderních metod rodinného plánování⁶⁷, přičemž za nejběžnější považují použití kondomu. Také nadnárodní společnosti v provincii *Copperbelt* zahrnují politiku rodinného plánování do svých strategií jako součást prevence proti HIV/AIDS a jiným sexuálním nemocem. Nicméně, jak bylo diskutováno výše, jen málo žen metody rodinného plánování skutečně využívá.

V této sekci je důležité zmínit rovněž snahy těžebních společností v oblasti prevence proti malárii. Na malárii zemřelo v Zambii v roce 2008 téměř 4 000 lidí z 3,2 milionu nakažených a to v důsledku nedostupnosti antimalarických léků, především však v důsledku nízkého stupně ochrany proti malárii (MoH, 2009).

Společnost Mopani Copper Mines v Kitwe vytvořila úspěšný program prevence proti malárii. Pro rodiny svých zaměstnanců volně distribuuje moskytiéry a rovněž provádí preventivní postřiky domů proti komárům v hustě osídlených oblastech během kritických měsíců v roce. Postřik je určen nejen pro domy zaměstnanců této firmy, ale zahrnuje také domy okolních komunit. Tento projekt dosáhl pozitivních výsledků a rozšířil se do programů společenské odpovědnosti také ostatních korporací v zemi.

Nicméně například respondenti v přílehlé komunitě Wusakile v Kitwe si stěžovali na to, že výběr domů k postřikům není transparentní ani rovnoměrný v rámci

⁶⁷ Za moderní metody rodinného plánování se obecně považuje používání kondomů a kondomů pro ženy, pesar, užívání antikoncepčních pilulek nebo také sterilizace. Za tradiční jsou naopak považovány metody přerušovaného pohlavního styku nebo počítání plodných a neplodných dnů. Tyto metody jsou využívány nejčastěji (ZHDS, 2007).

komunity. Dvě respondentky ze sedmi dotázaných potvrdily, že jejich dům nebyl postříkán ani jednou, přestože v sousedních domech k postřiku dochází pravidelně.

Jak je patrné z předchozího textu, nadnárodní korporace se snaží podporovat zdravotnické programy a šířit osvětu v rámci HIV/AIDS a rodinného plánování, nicméně tato snaha není dostačující. Vzhledem k prokázané spojitosti mezi prostitucí žen, zvyšováním počtu nakažených virem HIV/AIDS a přítomností těžebních firem by tyto korporace měly nejen šířit osvětu na tato témata v rámci CSR, ale opět zde vyplývá nutnost apelovat na generování pracovních příležitostí pro ženy v těchto oblastech. Ekonomická participace žen posiluje ekonomiku v regionu, vede ke snižování chudoby a zároveň se zvyšují příležitosti ekonomického růstu v rámci komunit (ženy začínají obchodovat, podnikat) a zároveň jsou to ony, kdo investuje do lepší zdravotní péče a vzdělání svých dětí (Lahiri-Dutt, Mahy, 2008).

5.3 Sociální ochrana žen

V otázkách sociální ochrany žen je nutné zabývat se rovněž nepřímými dopady vyvolanými přítomností nadnárodních těžebních společností v regionu. Právě proto, že spojitost mezi nimi není na první pohled zcela znatelná, jsou negativní následky způsobené nepřímo těžebními aktivitami často přehlíženy.

Z výše popsaného textu jasně vyplývá problém nezaměstnanosti a neuplatnitelnosti žen v těchto oblastech. Vzhledem k odlišným zájmům žen, jiným pracovním dovednostem v rámci limitů fyzické námahy a kulturní předpojatosti je tato situace pochopitelná, nicméně je nutné se tímto dále zabývat. Pokud společnosti investují do CSR a vyvíjejí alespoň nějakou snahu o rozvoj místních komunit, neměly by se zabývat jen přímými dopady svých aktivit (jako je například již diskutovaný nárůst žen pracujících v neformálním sektoru v těchto oblastech), ale zároveň těmi nepřímými, které mohou rovněž negativně ovlivnit celou společnost.

Již mnohokrát zde byl zmiňován problém odchodu mladých dívek ze škol. Tento trend je znepokojující, protože kromě stálé snahy o dosažení rovnosti vzdělání mezi muži a ženami sebou přináší další problémy, které se mají tendenci kumulovat a zároveň vytvářejí bludný kruh. Mladé dívky, které nedokončí školu, se ve městech nejčastěji věnují prostituci. Zde hrozí brzká těhotenství těchto dívek, což souvisí s nízkou osvětou rodinného plánování diskutovanou v předchozí kapitole. Tímto je na mladé matky vytvářen další tlak, protože se rázem musejí starat nejen o sebe, ale také

o nově narozeného potomka. Tento tlak je zároveň vyvíjen i na muže, kteří pod tíhou zodpovědnosti, opouštějí své manželky a zakládají nové rodiny s mladšími ženami v regionu, kam se původně přistěhovali za prací. Za nepřímý důsledek těžebního průmyslu lze tedy považovat také rostoucí procento rozvodů v těžebních regionech. V Zambii stoupá počet rozvodů především v provincii *Copperbelt*, centru těžebních aktivit, a přestože neexistují přímé statistiky, které by trend nárůstu rozvodovosti jasně potvrdily, je tento problém v Zambii velmi hmatatelný.

Rozpadem rodiny dochází dále k nárůstu chudoby, především žen, které jsou závislé na příjmu svých manželů. Vzhledem k charakteru těžebního regionu, kde chybí zemědělská půda a ženy nemohou najít uplatnění v jiném sektoru hospodářství, jsou ženy situací opět, i když nepřímo, nuceny uchýlit se k jiným aktivitám, nejčastěji pak právě k prostituci, aby uživily sebe a své děti (Lahiri-Dutt, Mahy, 2008).

I když by děti podle zvykového práva měly po rozvodu připadnout do péče otce (jako muž má lepší vyhlídky na finanční zabezpečení svých dětí), muži založením nové rodiny často ztrácejí o předchozí potomky zájem. Děti tedy zůstávají odkázáni na matku. Důsledkem je mimo jiné také neschopnost žen dále platit školné pro své děti. Ty proto opouštějí školy a nejčastěji žebrají na ulici. Dětskou práci⁶⁸ lze rovněž považovat za dopad aktivit těžebních společností, což z tohoto schématu jasně vyplývá. Přitom se nemusí jednat jen o práci dětí zaměstnaných přímo v dolech, ale počítají se sem všechny formy práce, které jsou děti nuceny vykonávat v důsledku neúnosné finanční situace, která je nepřímým následkem aktivit těžebního průmyslu v regionu. Může se například jednat o běžný pouliční prodej nebo přípravu a prodej jednoduchých pokrmů na ulici (příloha č. 9).

Dalším důvodem opouštění škol mladých dívek, který nejčastěji vede k nárůstu prostituce, je paradoxně zaměstnanost mužů v dolech. Mladé dívky vidí peníze a tedy jistotu finančního zabezpečení. Vdát se za muže zaměstnaného v těžebním sektoru je pro mnohé z nich jedinou šancí, jak žít spokojeně a na dosti vysoké úrovni i bez dosaženého vzdělání (osobní rozhovor: Mwansa, 2010).

Růst mezd mužů je pak obecně považován za pozitivní, ovšem v jeho důsledku dochází ke vzniku dalších jevů, které již pozitivní být nemusejí. Vyšší příjem mužů vede například ke zvyšující se kriminalitě, vyšší míře spotřeby alkoholu a roste také počet případů domácího násilí (Lahiri-Dutt, Mahy, 2008).

⁶⁸ O nárůstu dětské práce v těžebním průmyslu v Zambii v důsledku světové finanční krize například Nyumbus, Poulen (2009).

Kriminalita ve městech je vždy obecně vyšší než na vesnicích, v rámci tohoto tématu se však jedná o kriminalitu způsobenou právě vysokou migrací do oblastí těžby, kde jen malé procento z nově příchozích skutečně najde práci. Souvisí to s již dříve diskutovaným managementem korporací, které navzdory své politice vytváření pracovních míst pro místní obyvatele často zaměstnávají spíše cizince, a také se stále nízkou úrovní vzdělání v oborech, které těžební společnosti vyžadují. Neúspěšnost migrantů při hledání práce v těchto regionech vede k frustraci, jež často vyúsťuje právě vyšší mírou spotřeby alkoholu. Tento trend se týká také lidí zaměstnaných v těžebních firmách, kteří si díky svému platu mohou dovolit navštěvovat bary a pánské kluby. *„Vyšší míra spotřeby alkoholu vede opět k podpoře prostituce a často přerůstá v domácí násilí. To se netýká pouze domácího násilí páchaného na ženách. Dochází rovněž k utlačování a fyzickému napadení mužů svými manželkami, i když v daleko menší míře než v opačném případě.“* (Osobní rozhovor: Mwansa, 2010)

Vzhledem ke kulturní, historické i sociální zranitelnosti ženského pohlaví jsou to převážně ženy a děti, kdo se nejčastěji stávají oběťmi násilí, sexuálního zneužívání a psychického týrání (Macdonald, Rowland, 2002). Těžební společnosti sice neovlivní masivní migraci do měst, prostituci mladých dívek, nárůst a důsledky rozvodovosti a dokonce ani spotřebu alkoholu a z toho vyplývající následky, nicméně je jisté, že svou přítomností tyto jevy dále posilují, a neměly by je proto ignorovat.

V rámci výše zmíněných nepřímých dopadů vyvolaných působením těžebních firem na určitém území se nabízí otázka, co mohou tyto společnosti udělat, aby snížily napětí v regionu. Především se firmy mohou angažovat na poli vzdělávání, neboť je zcela evidentní, že vzdělání obecně, především pak vzdělání žen, bude do budoucna hrát klíčovou roli při rozvoji celého regionu a boji proti chudobě. Toho jsou si společnosti vědomy, proto nejčastěji budují školy pro děti svých zaměstnanců nebo tréninková centra pro doškolování svých zaměstnanců jako součást konceptu CSR. Vzdělání je pak ve většině případů poskytováno zdarma pro rodiny zaměstnanců, za určitý poplatek jsou však otevřeny také ostatním žákům. Vzhledem ke kulturnímu vývoji a rozdílnému přístupu ke vzdělání mužů a žen je v této fázi nutné uplatňovat rovnost pohlaví a dbát na to, aby ženy mohly tyto školy navštěvovat ve stejné míře jako muži.

Různé studie zabývající se dopady těžebního sektoru na ženy často zmiňují možnost vzniku večerních škol pro ženy v těchto oblastech, aby tak podporovaly dozdělování manželek svých zaměstnanců nebo vznik sociálních klubů pro ženy, kde

mohou ženy trávit svůj volný čas a učit se novým dovednostem. Těžební společnosti v Zambii sice výstavbu takových klubů podporují, ale potýkají se s několika problémy.

Prvním z nich je skutečnost, že se s ženami, které kluby navštěvují, dále nepracuje. V praxi to často znamená, že se vybuduje centrum, kde se mohou scházet, ale kromě občasných osvětových programů se zde nic neděje. Ženy tak rychle ztrácejí zájem tato centra dále navštěvovat.

Za druhé, pokud je centrum aktivní a firma dále vyvíjí snahu začlenit ženy do pracovního procesu, chybí zde návaznost na realitu vně těchto klubů. Ženy se například pomocí workshopů učí, jak vyrábět mýdla, péci chleba, šít tašky nebo jednoduché oděvy, ale bez potřebného počátečního kapitálu nemohou začít v tomto směru podnikat a osamostatnit se. V tomto ohledu se dá říci, že tyto aktivity jsou sice záslužné a dobře se vyjímají v závěrečných reportech firem o jejich úspěších na poli společenské odpovědnosti, ale nejsou komplexní a postrádají vizi do budoucna. Udržitelnost takových projektů je tedy nulová.

Posledním problémem zmíněným v této části je paradox vzdělaných žen, které získají práci v dolech, čímž postupně dochází k jejich emancipaci a nezávislosti (především ekonomické), ale které jsou v konečné fázi nuceny čelit tzv. pozitivní diskriminaci.

Vzhledem k tradičnímu vzorci chápání mužské a ženské role ve společnosti je zde podřízenost žen stále velmi silně zakořeněná. Většina sociálních a genderových programů, které se toto vidění snaží změnit ve prospěch emancipace žen, je zaměřená pouze na práci se ženami (Rakodi, 2005) a nesmyslně z nich vylučuje muže⁶⁹. Tímto přístupem postupně dochází ke změně hodnotového vnímání žen, nemění se však to samé vnímání mužů. V praxi to znamená především vzrůstající počet případů domácího násilí, vyšší spotřebu alkoholu a může docházet také k rozpadům manželství, protože muži nejsou ochotni akceptovat, když se jejich manželky stanou hlavním živitelem rodiny (UNICEF, 2008).

Vzdělané a emancipované dívky tak často zůstávají samy, protože jsou pro mnohé muže „příliš nezávislé“. V Zambii lze pozorovat jakousi deprivaci mladých žen ve věku mezi 24-28 let, které jsou bez partnera a zároveň samy sebe považují již za dostatečně staré na to, aby založily rodinu. Lydia Mukumbo (26 let) je zaměstnaná

⁶⁹ Jak již bylo popsáno výše, může to být zčásti způsobeno tím, že gender je poměrně novým pojmem a pro většinu stále znamená pouze koncentraci na ženy, nikoli rovnocennost pohlaví.

společností Lumwana mine na pozici úřednice a je stále bez partnera. Ve skříni má celou výbavičku dětského oblečení a podle jejích vlastních slov chce dítě nejpozději příští rok a je jí jedno s kým (osobní rozhovor: Lydia Mukumbo, 2010). Toto surové vyjádření může ilustrovat počátek nového problému, kterému budou muset vzdělané ženy čelit, pokud do osvětových programů rodinného plánování a gender problematiky obecně nebude zapojena také mužská část populace.

Je zcela patrné, že nadnárodní korporace chtějí do určité míry podporovat rozvoj místních obyvatel, ovšem měly by si být vědomy všech důsledků, které jejich aktivity vyvolávají. Poloviční řešení totiž mohou v budoucnu vyústit v mnohem komplexnější problémy a negativně ovlivnit celé komunity.

5.4 Environmenální problémy

Přítomnost těžebního průmyslu v jakékoli oblasti vyvolává především strach z možného znečištění půdy, vody a vzduchu a celkové environmentální degradace. Vypracovávání posudků na životní prostředí (*Environemnt Impact Assessmet*, EIA) jsou nejstarším projevem společenské odpovědnosti firem. Protože však v rozvojových zemích neexistuje orgán s dostatečným právním aparátem, který by na dodržování stanovených kritérií v rámci ochrany životního prostředí dohlížel, mají nadnárodní korporace poměrně široké pole působnosti bez závazné odpovědnosti vůči zachování biologické rozmanitosti.

V Zambii dochází především k častému znečištění řek převážně v provincii *Copperbelt*, kde těžební aktivity probíhají již od 30. let 19. století. V roce 2006 zde došlo například k silnému znečištění řeky Kafue únikem odpadní vody z továrny těžební společnost *Konkola Copper Mines* (KCM). Do řeky se tak dostala několikanásobně vyšší koncentrace mědi, manganu a kobaltu. Tato katastrofa zasáhla především obyvatele města Chingola, kde se důl nachází, a jeho obyvatele odrthla od přístupu k pitné vodě na šest dní. (Fraser, Lungu, 2007) Nejen přímé užívání takto kontaminované vody, ale také konzumace ryb, které v řece žijí nebo konzumace plodin, jež jsou zalévány touto vodou, může vést ke krátkodobým a dlouhodobým zdravotním následkům. Vzhledem ke skutečnosti, že ženy nejčastěji tráví čas praním prádla v řece, mají na starosti obstarávání pitné vody nebo pracují v zemědělství, kde vodu využívají k zavlažování polí, se stávají rizikovou skupinou a se znečištěním přicházejí do styku

jako první často ještě dříve, než se k nim vůbec dostane varování o možném znečištění. Environmentální bezpečnost je přitom zásadním principem pro zdravou společnost.

Znečištění přitom nebylo ojedinělé. Na konci roku 2009 došlo při převozu z Kitwe do Mufuliry k vyelití kyseliny do řeky Tukula Mutina, která je zdrojnicí řeky Kafue. Nehoda byla způsobena selháním bezpečnosti těžební společnosti *Mopani Copper Mines* (MCM). Firma byla dále obviněna z toho, že včas nevarovala přílehlé komunity. (The Post Zambia, 2010a) V roce 2010 došlo k dalšímu úniku chemických látek do řeky Kafue opět vinou špatného managementu společnosti KCM (The Post Zambia, 2010b). Tato situace se v menší míře opakovala také na začátku roku 2011 (Lusaka Times, 2011).

V tomto směru by se dala najít řada případů, kdy došlo ke znečištění nejen vody, ale také půdy a vzduchu, ovšem vzhledem k zaměření této práce, se autorka věnuje environmentálním problémům spíše z hlediska ztráty zemědělské půdy, na které jsou místní ženy závislé. Obecně mají ženy v Zambii omezený přístup k vlastnictví zemědělské půdy a jsou tedy v tomto směru velmi zranitelné. Nemožnost žen vlastnit půdu pramení z historického vývoje podřízenosti žen zmíněné v předchozí kapitole a dále souvisí s nedostatečným právním aparátem v této oblasti, který by vlastnictví půdy upravoval.

Přestože vláda v roce 1996 přijala nový půdní zákon (*Land Act*), jenž ženám zaručuje možnost stát se vlastníkem půdy, jsou oproti mužům stále znevýhodňovány. Pramení to ze zásadního nedostatku toho zákona, protože zároveň dovoluje odvolání se k tradičnímu právu. Podle tradičního práva existují v Zambii celkem dva způsoby nabytí půdy. Je to tradiční nebo kmenové vlastnictví, které umožňuje získání půdy na základě dědictví, a dále pronájem. (Sichikwenkwe, 2009) Oba přístupy přitom upřednostňují za vlastníky muže, přestože jsou to ženy, kdo půdu obdělává nejčastěji. Jak bylo uvedeno dříve, v zemědělství pracuje 76 % žen, zatímco pouze 63 % mužů (CSPR, 2010).

Gender deklarace z roku 2005 zmíněná výše v této práci klade požadavek obsazení 30 % vedoucích pozic ženami. Tento požadavek se rovněž vztahuje na vlastnictví půdy. Cílem je tedy, aby ženy vlastnily minimálně 30 % zemědělské půdy (Mulikita, Siame, 2005). Podle Sichikwenkwe (2009) je však problém v nedostatku relevantních dat, které by demonstrovaly kolik mužů a žen má skutečně přístup k zemědělské půdě a jejímu vlastnictví. Získání půdy zároveň vyžaduje náročný administrativní proces, který si ženy z časového hlediska nemohou dovolit podstupovat.

V souvislosti s rozmachem těžebního průmyslu vyvstávají další problémy týkající se vlastnictví půdy. Jedním z nich je například zmenšování plochy zemědělské půdy, která je často zabrána nadnárodními korporacemi za účelem těžby nerostných surovin. To vede k rostoucím cenám zbylé dostupné půdy (osobní rozhovor: Kalusa, 2010). Dále se jedná o odchod žen do těžebních regionů z venkovských oblastí a dochází k postupnému úpadku zemědělství kvůli nedostatku pracovní síly. Také rostoucí rozvodovost, jako následek přítomnosti těžebního průmyslu diskutovaná dříve, negativně ovlivňuje vlastnictví půdy žen. Po rozvodu totiž ženy ztrácejí na nabytou půdu nárok. Půda připadne do rukou manžela, nebo se stává majetkem celé vesnice (Mulikita a Siame, 2005).

6. Případová studie: Lumwana

6.1 Těžební společnost Lumwana mine a areál Lumwana Estate

Měděný důl Lumwana zahájil těžbu mědi v roce 2006 (příloha č. 10), přičemž první zaměstnanci se do vystavěného areálu Lumwana Estate stěhovali již v roce 2005. Vlastníkem je kanadská společnost *Equinox Minerals Ltd*, která získala licenci na těžbu mědi, uranu a dalších nerostných surovin, na které může během těžby narazit. Licence platí na dobu 25 let, s možností jejího prodloužení na dalších 25 let.

Prvním krokem před zahájením provozu LMC bylo zpracování posudku dopadu na životní prostředí (*Environmental Impact Assessment*, EIA), který byl pro těžbu mědi zpracován na počátku roku 2005, pro areál Lumwana Estate v roce 2006 a pro připravovanou těžbu uranu v roce 2008. Ve spolupráci s mezinárodní asociací pro hodnocení dopadů (*International Association for Impact Assessment*, IAIA) nechala společnost Lumwana mine v roce 2007 vypracovat rovněž posudek sociálních dopadů (*Social Impact Assessment*, SIA). (LMC, 2008) Na základě těchto dokumentů vytvořila LMC plány pro předcházení či zmírnění některých předpokládaných negativních dopadů jejich činnosti.

Samotný důl Lumwana patří mezi největší otevřené doly v Africe a pokrývá plochu 1 355 km². Rozkládá se na území tří náčelníků: náčelník Mukumbi (území se skládá z 9 komunit, kam patří také Lumwana Estate a komunita Manyama), náčelník Matebo (10 komunit) a území náčelníka Mumena obsahuje 12 komunit, přičemž jednou z nich je také komunita Mutanda) (LMC, 2010). Přítomnost dolu Lumwana tyto komunity pozitivně či negativně ovlivňuje, v nejširším smyslu má vliv na rozvoj celé Severozápadní provincie. Společnost Lumwana mine vytvořila v rámci své společenské odpovědnosti (CSR) Oddělení pro udržitelnost (*Sustainability Department*), které se skládá z osmi dílčích oddělení, která se zaměřují na jednotlivé oblasti (například: zaměstnávání místních obyvatel, kompenzace za ztrátu zemědělské půdy, komunitní vzdělávání, zdravotní péče HIV/AIDS, rozvoj podnikání nebo veřejné konzultace s místními komunitami). Společným cílem je rozvoj okolních komunit.

Pro své zaměstnance nechala společnost LMC vystavět kampus domů Lumwana Estate (příloha č. 11). Celý areál se nachází ve vzdálenosti pouhých 3–5 km od místa, kde probíhá těžba (příloha č. 12). Celé město bylo vybudováno prakticky v buši (a zčásti také na zemědělské půdě), což sebou přináší vysoké náklady na jeho údržbu a na rozvoj infrastruktury. Mezi výhody takto zbudovaného města řadili respondenti

dotazníků z areálu Lumwana Estate (celkem 27) především klid, krásnou okolní přírodu a nepřelidněnost, jež je charakteristická pro jiná průmyslová města. Nevýhodou se naopak může jevit přílišná uzavřenost areálu a omezený styk se svými známými a rodinnými příbuznými.

Protože areál Lumwana Estate je součástí těžebního komplexu, je vstup dovnitř přísně střežen (příloha č. 13) a povolen pouze pro zaměstnance a stálé obyvatele, kteří jsou označeni příslušnými kartami, a dále pak pro lidi s povolením. V praxi to znamená, že jakýkoli návštěvník či příbuzný musí být předem nahlášen, přičemž u vstupní brány jej bezpodmínečně musí vyzvednout osoba, kterou jede navštívit. Návštěvník dostane povolení k pobytu na určitou dobu a kartu návštěvníka, kterou se v případě potřeby prokazuje. Tato procedura a mnohá jiná omezení, která Lumwana mine vyžaduje, vyvolává pocit „*jako byste žili v policejním státě.*“ (Osobní rozhovor: Temba, 2010)

Společnost Lumwana mine si je vědoma této uzavřenosti, proto poskytuje svým zaměstnancům a obyvatelům areálu autobusovou dopravu zdarma do měst Solwezi, Kitwe a Lusaka, aby lidé z areálu mohli pravidelně navštěvovat své rodiny (LMC, 2010). Místo v autobuse je však nutno dopředu rezervovat. Zajišťování rezervací pro transport přitom nemusí být nutně negativní. „*Nutnost rezervace nutí lidi přemýšlet a tím se zvyšuje jejich schopnost plánovat do budoucna.*“ (Respondent z Lumwana Estate) Je nutné si uvědomit, že tíha tohoto plánování padá opět na ženy. Ženy musejí plánovat také řadu dalších věcí, například nakupování v jediné místním supermarketu. Výběr sortimentu ani zásoby zboží nejsou pro vysoký počet obyvatel areálu dostačující a ženy, které jsou odpovědné za přípravu jídla, musejí často jezdit nakupovat až do Solwezi. Veškeré potraviny jsou do kampusu navíc dodávány vybranými společnostmi (osobní rozhovor: Lukanga, 2010), což ústí v růst cen těchto potravin a jiného prodejního zboží v Lumwana Estate.

V areálu se lze setkat s mnoha paradoxy. Jedním z nich je například nemožnost natankovat benzín. Jediná benzínka v areálu je totiž plynová. Vzhledem k tomu, že pouze minimum lidí vlastní automobil, který jezdí na plyn, je tato benzínka pro většinu obyvatel města bezpředmětná. Nejbližší benzínová pumpa je vzdálená 25 km. Tato situace poněkud omezuje svobodný pohyb.

Na druhou stranu lze v kampusu nalézt sportovní hřiště, dva bary (s omezenou možností podávání alkoholu během pracovního týdne), školu a nemocnici. Výborně zde

funguje například sběr odpadu a celý areál je ve srovnání s jinými zambijskými městy čistý.

Z dotazníkového šetření však vyplývá především nespokojenost žen, jak bude popsáno v následujících podkapitolách, především proto, že je zde zákaz obchodní činnosti. Kromě zmíněného obchodu s potravinami a toaletními potřebami, se zde nedá nic koupit. Na otázku, proč se v areálu nenacází více obchodů, tržišť a jiných služeb, odpověděl Stephan Lukanga z Oddělení pro udržitelnost společnosti Lumwana mine, že LMC je především těžební firmou. Na zajištění ostatních aktivit a potřeb si tedy najímá jiné firmy. LMC pobízí investory jiných firem na budování lepšího zázemí pro své zaměstnance, ale protože se jedná o místo vybudované v buši s poměrně nízkou koncentrací obyvatel, investoři nebo obchodní řetězce neprojevují větší zájem o investice do této oblasti. (osobní rozhovor: Lukanga, 2010).

6.2 Sociální odpovědnost společnosti Lumwana mine

6.2.1 Zaměstnanost a pracovní mobilita žen

Podle reportu Oddělení pro udržitelnost společnosti Lumwana mine (LMC, 2010) zaměstnávala společnost Lumwana Mine na počátku roku 2009 přes 4 000 pracovníků, z toho přes 2 000 pracovníků bylo během tohoto roku propuštěno v důsledku světové krize. Naopak, právě v roce 2009 bylo nově přijato celkem 656 zaměstnanců, přičemž 71 % bylo mužů a 29 % žen. Stále se sice jedná o markantní propast mezi zaměstnaností mužů a žen, nicméně ve srovnání s léty 2006 jde o největší podíl zaměstnaných žen přijatých v daném roce. Z toho je patrná politika uplatňovaná LMC v oblasti genderu, která prosazuje rovný přístup k zaměstnání mužů a žen. Jeden ze zaměstnanců to popsal takto: „[...] pokud je žena schopna vykonávat nabízenou pracovní pozici, LMC vždy na tuto pozici dosadí raději ženu než muže. Řekl bych spíš, že v současné době dochází k diskriminaci mužů.“ (Osobní rozhovor: Kalenga, 2010)

„Lumwana mine vytvořila politiku na gender vyváženost při výběru zaměstnanců. Ženy jsou nejčastěji zaměstnávány na administrativních pozicích a jako řidičky vysokozdvížných vozíků. Ukazuje se, že jsou mnohem spolehlivější.“ (Osobní rozhovor: Lukanga, 2010)

Co se týká otázky upřednostňování místních zaměstnanců, vypracovala společnost LMC systém registrace místních žadatelů o práci. Všichni zájemci musí nejprve složit testové zkoušky, aby se zjistilo, zda jsou vhodnými kandidáty na nabízené

pozice, a následně jsou zařazeni do pořadníku (LMC, 2010). Protože místní obyvatelstvo se často vyznačuje nízkou vzdělaností právě v oborech potřebných pro možnost vykonávání určitých specifických pozic v těžebním průmyslu, jsou i zde zaměstnávání cizinci, především z Jihoafrické republiky a Austrálie. Nicméně náčelník oblasti Mumena shledává i tohle pozitivním, protože taková situace podle něj motivuje mladé lidi získávat vyšší vzdělání (CCZ, 2010). Společnost Lumwana mine se zároveň snaží o rovnoměrnou zaměstnanost napříč zasaženými územími všech tří náčelníků Mukumbi, Mumena a Matebo (LMC, 2010).

Vidina možnosti stabilní práce a příjmu, je zároveň příčinou zvyšující se urbanizace v těžebních regionech. Tento tlak sebou však přináší také zvyšování nákladů na živobytí v těchto oblastech. John Kalusa z organizace *Caritas of Zambia*, uvedl jako jeden z negativních jevů přítomnosti těžebních společností právě vyšší životní náklady a naopak stále nízké platové ohodnocení: *„Zvedají se především ceny domů. Ještě před dvěmi lety stál pronájem domu v Solwezi 60 USD na měsíc, zatímco dnes je to 300 USD na měsíc za stejný dům. Zatímco mzdy se nezvedají. Mzda pro místní obyvatele v dolech se pohybuje okolo 1 000 USD, ale pro cizince je mzda za stejně odvedenou práci 5 000 USD.“* (Osobní rozhovor: Kalusa, 2010) Zároveň podle něj jsou platy v Lumwana Mine nižší než platy v dolech soustředěných v provincii *Copperbelt*. Podle výpovědí pracovníků a zaměstnaných žen v Lumwana Mine se zde výše platu pohybuje mezi K1 500 000 a K3 000 000. Pro srovnání s dotazníky vyplněnými v komunitě Wusakile v Kitwe se platy v měděném dole společnosti Mopani pohybují zhruba v rozmezí K2–5 000 000. Nicméně všichni respondenti (celkem 98 dotázaných) souhlasili s tím, že platy mezi muži a ženami na stejné pracovní pozici jsou rovnocenné.

Lumwana Estate. Další otázka v rámci dotazníkového šetření se týkala pracovní mobility žen. Autorka se tázala na předchozí a současné zaměstnání. Celkem 17 z 19 dotázaných žen z kampusu Lumwana Estate (tj. 90 % žen) je nyní nezaměstnaných. Jedna respondentka si ztěžovala, že při žádosti o místo jsou upřednostňovány ženy z místních komunit než ty, jež se sem stěhují za svými manžely. Tato politika hovoří ve prospěch společnosti Lumwana, nicméně většina žen v areálu je nyní nezaměstnaných a nudí se. Tyto ženy dříve prodávaly ovoce a zeleninu, chovaly slepice nebo obchodovaly s oblečením. Vzhledem k charakteru kampusu a nemožnosti

obchodní činnosti, ztratily ženy stabilní práci a staly se ženami v domácnosti. Ztráta pracovních příležitostí a s tím související chudoba se dotýká mnohem více okolních komunit, než žen žijících v kampusu. Ty jsou totiž zabezpečené ze strany svých manželů zaměstnaných v LMC.

Komunita Mutanda. Naopak odpovědi žen z komunity Mutanda (celkem 24 dotázaných žen), kde společnost Lumwana zajistila tržiště, byly nejčastěji pozitivní. Nejvíce se opakovaly odpovědi typu: „*Před příchodem těžební společnosti Lumwana bylo těžké rozjet business. Nyní mají lidé díky zaměstnanosti v dole peníze a mohou kupovat více mého zboží.*“ „*Lumwana zajistila tržiště, kde můžu prodávat zeleninu.*“ „*Nyní je v oblasti více lidí, kteří nakupují na místním trhu.*“ „*Dříve šel obchod špatně, nyní mám velký odbyt vypěstované zeleniny.*“ „*Společnost Lumwana sem přinesla zaměstnanost a business.*“ Je zde tedy patrný pozitivní vliv na zaměstnanost žen, která nemusí mít nutně těžební potenciál. Naopak, právě pro ženy je důležité, aby jim těžební společnosti poskytly jiné alternativy a možnosti náhradní činnosti, které budou generovat alespoň nějaký příjem.

Komunita Manyama. Například všechny ženy z komunity Manyama, se kterými autorka hovořila (celkem 18 žen) vypověděly, že se před příchodem společnosti Lumwana mine živily zemědělstvím. Po ztrátě půdy jsou ale odkázány na platy svých manželů (ty, jejichž muži získali práci v dole) nebo žebrají na ulici se svými dětmi.

Z dotazníkového šetření tedy vyplývá, že v rámci pracovní mobility jsou na tom nejhůře právě ženy, které žijí přímo v areálu společnosti Lumwana. Právě proto, že jsou finančně zabezpečené svými manžely, zde LMC nevěnuje dostatek pozornosti na vytváření kapacit pro vznik nových příležitostí. Veškeré aktivity v rámci vzdělávání žen a učení je novým aktivitám, které by mohly v regionu zasaženém těžbou využít, soustřeďuje společnost Lumwana mine do okolních komunit. Ženy v areálu Lumwana Estate zůstávají zcela bezprizorními manželkami, jejichž jedinou náplní je starat se o své muže. Lumwana mine zde pořádala pouze jeden workshop, který byl navíc zaměřený na úklid domu a domácí práce (osobní rozhovor: Lukanga, 2010).

Vzhledem k tomu, že důl Lumwana byl vybudovaný v buši, nedošlo zde k žádnému přesídlování obyvatel.⁷⁰ Problémem je však zabránění přístupu k toku řeky Lumwana East, která byla zásobárnou vody pro přilehlou komunitu Manyama. Tomuto problému se autorka dále věnuje v podkapitole *6.2.4 Environmentální problémy*.

6.2.2 Prostituce, HIV/AIDS a zdravotní péče

Jak již bylo prokázáno dříve v této práci, existuje spojitost mezi prostitucí a průmyslovými aktivitami. Proto není překvapivé, že také v Severozápadní provincii stoupá počet žen, které si na živobytí vydělávají právě prostitucí, což dále vede k nárůstu počtu lidí nakažených virem HIV/AIDS.

Dotazníky však byly v rámci tématu zdravotní péče a HIV/AIDS koncipovány na základě jednoduchých otázek týkajících se vzdálenosti nejbližšího zdravotního centra, dostupností nemocnice státní nebo poskytovanou těžební společností a zda je zdravotní péče v těchto nemocnicích poskytovaná zdarma.

Vzhledem k citlivosti otázek týkajících se prostituce a HIV/AIDS se autorka tázala pouze zda a kam se respondenti chodí dobrovolně testovat, aby zjistili svůj status, a dále zjišťovala, zda společnost Lumwana mine poskytuje antiretrovirovou léčbu. Z charakteru odpovědí na další otázky v dotazníku, například uvedení negativních dopadů příchodu společnosti LMC, však zvýšená prostituce v regionu a šíření nemocí jednoznačně vyplývá. Nárůst prostituce v regionu pocítilo celkem 76 % respondentů, tedy 75 osob z 98 dotazovaných to uvedlo jako jeden z negativních důsledků.⁷¹ Překvapivé bylo, že prostituci uváděli ve svých odpovědích častěji muži.

Lumwana Estate. Dotazníkové šetření v areálu Lumwana Estate dokazuje přítomnost nemocnice Lumwana, která zároveň poskytuje VCT, ovšem nedisponuje antiretrovirotiky pro HIV pozitivní v kampusu. Společnost Lumwana mine zde nezajišťuje ART pro nakažené a to ani v okolních zdravotních centrech. Podle statistik (SADC, 2005) nejmenší počet lidí, kteří užívají antiretrovirotika jsou právě ze Severozápadní provincie. To odpovídá skutečnosti. Nicméně, Jennipher Moyo, komunitní úřednice pro otázky zdraví a HIV/AIDS z Oddělení pro udržitelnost společnosti Lumwana mine však potvrdila, že společnost přislíbila uzavřít kontrakt

⁷⁰ Podle CCZ (2010) k přesídlování možná dojde v budoucnu, kvůli plánovanému rozšíření těžby uranu.

⁷¹ Protože v dotazníku nebyla položena přímá otázka týkající se nárůstu prostituce v regionu, je možné, že by toto procento bylo mnohem vyšší.

s firmou, která antiretrovirotika vyrábí. Během roku 2011 by tedy měly být dostupné v kampusu i ve venkovských centrech blízkých komunit (osobní rozhovor: Moyo, 2010).

Devět z devatenácti dotazovaných žen z Lumwana Estate během osobního rozhovoru uvedlo, že nemocnice pro zaměstnance v areálu nedostačuje potřebám místních obyvatel. *„Nemají potřebné léky v takovém množství, aby pokryly potřebu místních obyvatel. Pro léky pro mého syna, který onemocněl, jsem musela jezdit až do Solwezi. V nemocnici zajišťované Lumwanou nebyly dostupné.“* (Osobní rozhovor: Chileshe, 2010) (příloha č. 14). Podle statistik má dostupnost k lékům v Severozápadní provincii pouze 48 % žen, zatímco v provincii *Copperbelt* je to již 85 % (MoH, 2009).

Zároveň všichni respondenti (muži i ženy) z areálu uvedli, že je zdravotní péče poskytována zdarma pro ně i jejich rodiny. Od roku 2011 však společnost Lumwana mine plánuje tuto péči zpoplatnit a to ve výši 400 USD na osobu na rok (cca K2 000 000). *„Vzhledem k platovým podmínkám se jedná o celkem zanedbatelnou částku.“* (Osobní rozhovor: Moyo, 2010)

Podle Mwaka Mulengy, komunitní manažerky zdravotní péče z Oddělení pro udržitelnost společnosti Lumwana mine, se společnost snaží o dostupnost a šíření VCT. Podporuje tak cíl vládní politiky, aby se lidé chodili dobrovolně testovat a znali svůj status. Lumwana mine proto zajišťuje možnost svobodného testování v rámci programu *„Ode dveří ke dveřím“ (Door to door)*: *„Každou středu provádíme možnost testování zdarma, a to buď přímo tady v nemocnici nebo v rámci programu „Door to door“. Zároveň volně distribuujeme kondomy. Snažíme se především o osobní přístup a diskrétnost.“* (Osobní rozhovor: Mulenga, 2010) Z osobního pozorování autorky však žádná z dotazovaných žen kampusu Lumwana Estate o možnosti testování se na zjištění možné nákazy virem HIV doma nevěděla. Mwaka Mulenga připustila špatnou propagaci celého programu *Door to Door* a zároveň potvrdila výskyt prostituce v areálu Lumwana Estate: *„Ženy v areálu Lumwana Estate nemají prakticky žádný zdroj příjmu. Pokud nejsou přímo zaměstnány v dole, společnost jim nezajišťuje jiný druh činnosti. Proto se ubírají k prostituci. Je to druh zvyku jistého způsobu života.“* (Osobní rozhovor: Mulenga, 2010)

Jednou z aktivit pro šíření osvěty HIV/AIDS, je oslava *Světového dne AIDS*, který připadá na 1. prosince. V roce 2009 pořádala Lumwana mine vzdělávací a osvětové aktivity nejen v kampusu Lumwana Estate, ale také v areálu základní školy

v komunitě Manyama. Tyto oslavy navštívilo přes 3 000 lidí z blízkého okolí a hlavní poselství „Zjisti svůj status“ se podle reportu Oddělení pro udržitelnost společnosti Lumwana mine nepřímo dostalo k 10 000 lidem (LMC, 2010). „Lidem v tento den rozdáváme trička s tematikou HIV/AIDS, volně dostupné jsou také kondomy. Nejdůležitějším atributem je však možnost nechat se v tento den testovat přímo na místě. Vzhledem k tradičnímu přístupu některých mužů, kteří nedovolí testování svým ženám, podporujeme testování párů tím, že v závěru večera vylosujeme dvojici, která vyhraje zájezd na Viktoriiny vodopády.“ (Osobní rozhovor: Moyo)

Součástí osvěty HIV/AIDS je také politika rodinného plánování. Ta se přitom netýká pouze ochrany před početím dítěte, ale jde o celkovou uvědomělost nemít vysoký počet dětí, které není rodina schopna uživit. „Lumwana mine pořádala minulý rok tři denní workshop zaměřený na emancipaci žen, aby mohly svobodně rozhodovat kolik dětí budou mít a zároveň, aby věděly, proč je to důležité.“ (Osobní rozhovor: Lukanga, 2010)

Stephan Lukanga na tomto workshopu osobně přednášel. Na otázku, kolik dětí má tedy on, odpověděl: „Máme se ženou 5 dětí. Měli jsme tři holky, ale já jsem muž a musím zajistit, aby někdo nesl dál moje jméno. Páté dítě je konečně kluk.“ Z tohoto přístupu jasně vyplývá potřeba zahrnout do debaty o plánovaném rodičovství také muže. Mwaka Mulenga přislíbila zahrnout téma rodinného plánování do tzv. *toolbox diskuze* pro zaměstnance Lumwana mine. Protože pracovní doba je dlouhá, jediná možnost jak komunikovat také s muži, je přes pracovní email. Společnost Lumwana tímto způsobem také informuje zaměstnance o plánovaných aktivitách a workshopech a zároveň pořádá online diskuze na určitá témata.⁷²

Úspěšným programem je dále prevence proti malárii, v rámci něhož Lumwana mine poskytuje vzdělávací materiály, distribuuje spreje proti komárům a rozdává také sítě proti komárům⁷³. Mwaka Mulenga nicméně uvádí, že je zapotřebí, aby lidé především změnili způsob svého chování. Často totiž vědí jak se chránit, ale nedělají to.

Komunita Mutanda. Vzhledem k tomu, že Lumwana mine vystavěla pouze jednu nemocnici a to v areálu Lumwana Estate, navštěvují obyvatelé komunity Mutanda nemocnici státní. Zástupce náčelníka komunity Mutanda John Shikishi v rozhovoru

⁷² Autorka se snažila zjistit, zda byla toolbox diskuze na téma rodinného plánování skutečně realizována, nicméně byla emailem odkazována na další a další pracovníky, a nedočkala se jasné odpovědi. Nicméně komunikace ze strany zaměstnanců Oddělení pro udržitelnost společnosti Lumwana je vždy vstřícná.

⁷³ Okna všech domů v Lumwana Estate jsou vybavena sítěmi proti hmyzu.

uvedl, že „[...] LMC zde pořádá osvětové programy a semináře na téma prevence HIV/AIDS a možnostech VCT, ovšem nemocnice Lumwana se nachází v areálu Lumwana Estate a je dostupná pouze pro zaměstnance a jejich rodiny. Zároveň ale není dostupná pro pracovníky, kteří nebydlí v areálu a za prací dojíždějí.“ (Osobní rozhovor: Shikishi, 2010) (příloha č. 15).

Státní nemocnice je respondentům dostupná ve vzdálenosti 0–4 km. Poskytovaná péče je zde zdarma a lidé se zde mohou nechat testovat na HIV. Z 34 dotazovaných (24 žen a 10 mužů) pouze dvě ženy nepodstoupily VCT ve srovnání s šesti muži v této oblasti. Zde je patrný tradiční přístup mužů k otázkám zdraví, jež byl demonstrován dříve. V rámci posilování emancipace žen zde společnost Lumwana mine v roce 2008 nechala vystavět komunitní centrum Mutanda (*Mutanda community centre*) (příloha č. 16), které je nyní vedeno ženským klubem *Lunvwangano*. Centrum poskytuje ženám útočiště, kde mohou trávit svůj čas. LMC zde také často pořádá osvětové programy v otázkách zdravotní péče, především HIV/AIDS, domácího násilí a rodinného plánování (LMC, 2010). Otázkou je však míra participace žen na těchto programech, která z reportu nevyplývá. Centrum však slouží jako výchozí bod pro komunikaci mezi LMC a místní komunitou a poskytováním dalších vzdělávacích programů, jež budou zmíněny v následující podkapitole.

Komunita Manyama. Odlišná situace s dostupností nemocnic a zdravotních center je v komunitě Manyama. Všichni z 26 respondentů v této komunitě uvedli vzdálenost do nejbližšího centra 8 km a vypověděli, že poskytovaná péče není zdarma a není zde poskytována léčba ART pro nakažené virem HIV.

V této oblasti se nacházejí pouze dvě zdravotní centra, přičemž obě jsou obsluhována jen jednou zdravotní sestrou. Tato centra zároveň poskytují péči pro téměř 12 000 lidí. Společnost Lumwana mine tyto kliniky finančně podporuje. Klinice *Mkulumazhba* (příloha č. 17) například darovala dvě postele a dvě matrace, a zvýšila tak kapacitu z jednoho pacienta na tři (LMC, 2010).

V této komunitě je zároveň nižší počet lidí testovaných na HIV. Vyplývá to z dostupnosti zmíněných zdravotních center. Z této komunity se 19 lidí (z 26 dotazovaných) nechalo testovat již dříve (tedy před příchodem do této oblasti). O možnosti testovat se v této oblasti 15 z nich vůbec nevědělo. Zároveň se pouze jedna z dotazovaných žen (celkem v této oblasti vyplnilo dotazník 18 žen) nechala testovat

v rámci oslav Světového dne AIDS přímo v komunitě Manyama. Zbýlých šest respondentů zatím VCT nepodstoupilo vůbec.

6.2.3 Sociální ochrana žen

Vzhledem k nepřímým dopadům těžebního sektoru na ženy popsanými v podkapitole 5.2 *Sociální ochrana žen*, byly otázky v dotazníku koncipovány spíše tak, aby postihly osobní pocity žen v daných komunitách. Otázky se zabývaly vnímáním pozitivních a negativních dopadů na ženy, jež byly vyvolány příchodem LMC. Poslední dvě otázky pak byly zaměřené na zjištění, zda a jaké konkrétní aktivity společnost Lumwana mine provádí při zabezpečování sociální ochrany žen, tzn. například zda podporuje vznik komunitních center, výstavbu škol nebo zda organizuje vzdělávací semináře a workshopy. Vzhledem dobrovolné povaze konceptu společenské odpovědnosti firem a předchozímu tvrzení, že tyto aktivity nenahrazují zodpovědnost vlády, měli respondenti uvést také sociální programy poskytované vládou v dané oblasti.

Jedním z důsledků vzniku průmyslových center je vzrůstající počet rozvodů v těchto oblastech. Ani okolí Lumwany není výjimkou. Motto společnosti Lumwana mine zní: „*Nový důl. Nový standart. Nový dům.*“ Pod billboard s tímto nápisem někdo připsal dovětek: „*Nová žena.*“ (Osobní rozhovor: Lukanga, 2010)

Přestože v dotazníku nebyla položena přímá otázka týkající se rozvodovosti, 31 žen (z 68 dotázaných) uvedlo rozvod jako jeden z negativních dopadů příchodu těžebních společností. „*Máme s manželem 5 dětí. Žili jsme jako rodina v Solwezi. Když se sem před rokem přestěhoval za práci, zavolal mi s tím, že nechce, abych sem s dětmi stěhovala. Ale jsem tady, abych zachránila naše manželství a zajistila příjem pro své děti. Sama bych je totiž nemohla uživit.*“ (žena z komunity Lumwana Estate) „*Mám 10 dětí. Poté, co si manžel našel práci v Lumwaně, opustil nás. Myslím, že se znovu oženil.*“ (žena z Manyama komunity) (příloha č. 18).

Konkrétně v Lumwana Estate uvedli tento problém 4 ženy a 3 muži. Další dva muži pak rozvod zařadili dokonce mezi pozitivní dopady vyplývající z přítomnosti těžebního průmyslu. Mnohem markantněji se tento problém dotýká rodin ze vzdálenějších komunit Mutanda a Manyama, jak z dotazníků dále vyplývá. Vysoký nárůst rozvodovosti je podle Mwansy z organizace NGO CC patrný ve velkých městech jako je Solwezi (Severozápadní provincie) a v Kitwe (provincie *Copperbelt*), odkud

muži migrují za prací do vzdálené Lumwany, zatímco jejich ženy zůstávají doma (osobní rozhovor: Mwansa, 2010).

Lumwana Estate. Protože komunita Lumwana Estate je specifická svou polohou v buši a celkovou uzavřeností, uváděli respondenti jako hlavní a často jediné pozitivum přítomnosti měděného dolu Lumwana vznik pracovních příležitostí, především tedy pro muže. Jen tři z dotazovaných žen uvedly přínos Lumwana mine v rámci pozitivního vlivu na emancipaci a osobní rozvoj skrze pořádané semináře a tréninkové workshopy.

Muži pak v menší míře uváděli ještě sociální a kulturní obohacení, protože zde pracuje mnoho cizinců. Obyvatelé kampusu pak dále nejčastěji kladně hodnotili celkový rozvoj této oblasti, protože zde dříve byla buše, a polovina respondentů uvedla jako pozitivní také získání domu.

Více reakcí však bylo negativních. Ženy zde kritizovaly především nemožnost drobného podnikání v celém areálu. V tomto směru více než polovina z nich uvedla jako doporučení poskytovat půjčky pro ženy k nastartování jejich podnikání, pronájem malých obchůdků nebo vznik tržiště. Největším problémem jaký lze v areálu Lumwana Estate pozorovat, je bezprizornost žen v doslova uzavřeném prostoru. Jak již bylo popsáno výše, kampus postrádá návaznost na jakékoli pracovní či sociální aktivity, které by ženy mohly vykonávat. Je zde zakázána obchodní činnost a pouliční prodej. Také dotázaní muži se shodli na tom, že LMC by měla zajišťovat více workshopů a tréninkových programů pro ženy, podpořit vznik tržiště a také vystavět více obchodů.

Vzhledem ke způsobu života zambijských rodin, respektive žen, je zarážející, že v nově vybudovaném areálu chybějí základní věci jako je právě tržiště nebo služby, které jsou pro ženy v této zemi zásadní. Podle Stephana Lukangy Lumwana mine do budoucna plánuje výstavbu tržiště v areálu, kde je pro něj již vyhrazena plocha. Na otázku, jak je možné, že tyto služby nebyly součástí prvoplánové výstavby, přestože jsou zcela evidentní, nedokázal odpovědět.

Ženy dále negativně hodnotily zdravotní služby a nedostupnost škol. V areálu je pouze jedna základní škola (příloha č. 19). „*Lidé zde nemají možnost volby. Je zde jedna škola, jedna nemocnice. Pokud jsou služby nekvalitní, stejně s tím nemůžete nic dělat.*“ (Osobní rozhovor: Chileshe, 2010) V kampusu Lumwana Estate rovněž chybí aktivity pro děti. Pět žen si ztěžovalo na to, že jejich děti sedí doma u televize, protože

v areálu není žádné centrum, kde by mohly trávit čas a zabavit se (příloha č. 20). Způsob trávení času dětí je zároveň důležitým aspektem v rámci jejich budoucího vývoje. Přestože se v Zambii jedné ženě narodí průměrně pět dětí, v Lumwana Estate pro ně není vybudované zázemí. Jennipher Moyo z Oddělení pro udržitelnost společnosti Lumwana mine uvedla, že zde pořádají sportovní dny pro ženy a děti. O těchto aktivitách však věděla jen jedna z dotazovaných žen a navíc upřesnila, že se jednalo pouze o jedno odpoledne.

Nevědomost o aktivitách, seminářích nebo kurzech, které zde Lumwana mine provozuje není příliš zarážející. Jejich propagace probíhá pouze přes letáky na vymezených místech Lumwana Estate a především skrze zmíněnou emailovou komunikaci v rámci zaměstnanecké sítě. Ovšem, jak je patrné z dotazníkového šetření, není tento způsob propagace příliš efektivní. Spousta zaměstnanců svůj email neprohlíží příliš často a pokud ano, není zaručeno, že se pozvánky na workshopy a plánované aktivity dostanou až k ženám, které do této online sítě nejsou zapojovány (pokud tedy nejsou zaměstnané v LMC). Sama Jenniher Moyo a Stephan Lukanga, kteří byli přítomni při dotazníkovém šetření v Lumwana Estate a komunitě Munyama, byli překvapeni jak lidé vnímají jejich práci a především zaražení ze skutečnosti, že není příliš efektivní.⁷⁴

Mezi obecně negativní dopady řadily dále ženy nejčastěji environmentální degradaci a strach ze znečištění půdy těžbou uranu. Širší důsledky působení těžebního průmyslu v oblasti (znečištění životního prostředí, nárůst kriminality, vysoká urbanizace a s ní spojená změna způsobu života z venkovského na městský, vyšší počet dětí na ulici a častá těhotenství mladých dívek) uváděli ve svých výpovědích převážně muži. Z dotazníkového šetření tak byla patrná vyšší vzdělanost mužů, kteří lépe chápali širší souvislosti a důležitost vytváření pracovního prostoru pro ženy v této oblasti.

Na otázku jaké sociální programy jsou zajišťovány LMC přímo v areálu, 11 z 19ti žen vůbec neodpovědělo nebo napsalo *žádné*. Zbýlých pět uvádělo střídavě postavení školy, možnost VCT v nemocnici Lumwana a jedna uvedla již zmíněné sportovní odpoledne. V této lokalitě zároveň nejsou žádné sociální ani vzdělávací programy zajišťované vládou, což je pochopitelné vzhledem k tomu, že se jedná o areál vybudovaný společností LMC.

⁷⁴ Oba dva shledali tento výzkum pozitivním, protože společnost Lumwana mine doposud žádný výzkum nerealizovala a tudíž postrádá zpětnou vazbu pro své aktivity.

Komunita Mutanda. Jiné sociální dopady vyvolalo otevření měděného dolu Lumwana v komunitě Mutanda. Nejvíce pozitivních odpovědí (15) se týkalo poskytování sponzorství na podporu dětí na 10–12 stupni školní docházky a dále opravení tříd ve zdejší základní škole. Toto uvedlo celkem 19 z 24 dotázaných žen, které zároveň navrhovaly podporu vzdělání dívek a žen. Podle Josepha Pyele z Oddělení pro udržitelnost společnosti Lumwana mine, který má na starosti program pro komunitní vzdělávání, společnost plánuje na konci roku 2011 otevřít program *Women serving system*, kde se zaměří na vzdělávání dívek a žen v okolních komunitách, aby mohly snadněji participovat na tématických školeních a získávat nové znalosti a dovednosti, které pak budou moci v regionu uplatnit.⁷⁵ Zázemí pro tento program poskytne budova vystavěného komunitního centra Mutanda, kde již (kromě osvěty HIV/AIDS zmíněné v předchozí kapitole) probíhají například kurzy šití a vaření pro ženy (LMC, 2010).

Za přínosný důsledek přítomnosti LMC uváděli obyvatelé komunity Mutanda také zaměstnanost nebo alespoň možnost získat zaměstnání (12) a 6 osob uvedlo jako pozitivní také nemocnici, která je však státní. Překvapivě pouze 6 z 24 dotázaných žen zmínilo vznik tržiště a dokonce jen 4 ženy uvedly ve svých odpovědích komunitní centrum Mutanda, které se podle zástupce náčelníka Johna Shikishi stalo dějištěm života obyvatel této komunity (osobní rozhovor: Shikishi, 2010). Právě zázemí komunitního centra umožňuje společnosti Lumwana mine pořádat workshopy pro ženy a tím podporovat jejich emancipační růst. Podle reportu Oddělení pro udržitelnost společnosti Lumwana mine zde během roku 2009 proběhlo několik školení pro 22 komunit z přilehlého okolí, kterých se celkem zúčastnilo 174 osob. Témata byla následující: pečení chleba, mletí kukuřice a výroba *mealie meal*, výroba kožených výrobků, výroba mýdel, výroba cihel nebo také chov a následný prodej drůbeže (LMC, 2010).

V této oblasti podpořila společnost LMC také výstavbu tržiště, které ženám přináší možnost finanční jistoty. „Nyní jsem soběstačná. Můžu podnikat. Na trhu prodávám oblečení, které jde na odbyt díky dolu Lumwana, protože zde nyní žije více lidí. Předtím to byl těžký život. Bylo velmi těžké nasbírat peníze, aby děti mohly chodit do školy a pro osobní potřebu.“ (osobní rozhovor: Kapumba, 2010) (příloha č. 21).

⁷⁵ V rámci tohoto programu poskytuje LMC také stipendia pro studenty, kteří se rozhodnou studovat vysokou školu zaměřenou na těžební průmysl. LMC má smlouvu s Univerzitou Zambie (UNZA).

Na druhou stranu, celkem 28 z 34 všech dotázaných obyvatel komunity Mutanda uvedlo jako negativní důsledek otevření měděného dolu Lumwana právě vysoký počet obyvatel a s tím související nárůst prostituce a šíření pohlavních nemocí. Zároveň však všichni respondenti uvedli jako hlavní ze sociálních programů zajišťovaných společností Lumwana právě osvětové programy na téma HIV/AIDS. Tyto programy byly současně zmiňovány rovněž jako poskytované vládou, která zde na poli osvěty a VCT působí skrze vybudované zdravotní centrum. Mezi další sociální programy ze strany LMC pak uváděli VCT (3) a opravu školních tříd (7). Výstavbu komunitního centra pro ženy uvedlo na tomto místě celkem 12 respondentů.

Jako negativní důsledek byl rovněž uváděn problém narůstající rozvodovosti v regionu, který zmínilo 8 z 24 žen a 10 z 10 mužů z této komunity. Dále byly v menší míře uváděny také problémy s předčasným ukončením školní docházky mladých dívek a jejich brzká těhotenství.

Komunita Manyama. Společnost Lumwana mine se nejvíce angažuje v komunitě Manyama, která je jejich přítomností zasažena nejvíce. Vidina pracovních příležitostí sem přilákala desítky tisíc lidí. Populace zde během tří let vzrostla o 8 000 obyvatel. Typické byly výpovědi mužů, kteří sem přijeli hledat práci bez předchozí jistoty: *„Můj bratr dostal práci v dole, tak jsem přišel taky. Moje rodina žije v Kitwe, se ženou máme 3 děti. Jsem tady už dva roky a stále čekám na práci. Žena v Kitwe prodává zeleninu na trhu.“* (muž z komunity Manyama v rámci skupinové diskuze s muži) (příloha č. 22).

Přestože právě přelidněnost uvedlo 17 z 26 respondentů jako negativní důsledek těžebního průmyslu v regionu, zároveň však díky tomuto aspektu mohou prodávat více svého zboží. Zvyšující se počet obyvatel v regionu uvedlo zároveň jako pozitivní změnu 12 osob. S tím také souvisí celkový rozvoj oblasti a vytváření podmínek pro obchod. Celkem 6 respondentů uvedlo mezi přínosné dopady přítomnosti LMC také možnost pravidelného transportu, který jim umožní cestovat do Solwezi nebo Kitwe, nakupovat zde zboží a pak jej prodávat na místním trhu.

Ženy hodnotily kladně finanční podporu ze strany LMC na opravu základní školy Manyama a výstavbu nové knihovny (příloha č. 23). Jako pozitivní uváděly ještě zlepšování dovedností některých místních žen v rámci jejich participace na školeních

a workshopech pořádaných společností Lumwana mine. Podle výpovědí žen však jejich kapacita není dostačující.

Lumwana mine zde například otevřela klub pro ženy *Kamijiji (Kamijiji women club)*, jehož účelem je šití triček, která jsou následně rozdávána v rámci světového dne AIDS pro ty, kteří se v tento den nechají dobrovolně testovat. Počátečního workshopu se podle Jennipher Moyo z Oddělení pro udržitelnost společnosti Lumwana mine účastnilo 34 žen z této oblasti. Lumwana mine zde však poskytla pouze dva šicí stroje, tudíž zde mohou stabilně pracovat pouze dvě ženy (příloha č. 24). „*Kapacitně tento projekt sice není příliš vyhovující, ale peníze, které ženám za šití trik poskytujeme, jsou rozděleny mezi všechny, kteří jakýmkoli způsobem na projektu participují. V konečném důsledku tak profituje celá komunita.*“ (Osobní rozhovor: Moyo, 2010)

Mnohem více reakcí na přítomnost měděného dolu Lumwana však bylo i v této komunitě negativních. Důsledky vyplývající z již výše zmíněné urbanizace regionu jako je nárůst prostituce, zvyšující se počet nakažených virem HIV a šíření jiných pohlavních nemocí, uvedlo v dotazníku celkem 19 z 26 respondentů komunity Manyama. Největším problémem, se kterým se místní komunita potýká, je odebrání úrodné půdy a přístupu k toku řece Lumwana East (příloha č. 25), která byla pro místní obyvatele zdrojnící pitné a závlahové vody a zároveň zde mohli rybařit. Problém s dostupností pitné vody bude diskutován později v rámci následující podkapitoly.

Nicméně ztrátou úrodné půdy došlo ke kolapsu zaměstnání žen v této oblasti a nárůstu chudoby. V rámci tzv. Rozvojových dohod (*Development Agreement*)⁷⁶, jež byly podepsané mezi LMC, místními náčelníky a vládou, slíbila společnost Lumwana mine finanční kompenzaci za ušlou úrodu⁷⁷. Podle reportu Dialogue Africa (2008) ztratilo přístup k zemědělské půdě celkem 137 domácností (nejen v komunitě Manyama), do procesu odškodnění jich však bylo zahrnuto pouze 91, tedy 71 %. Zároveň byla kompenzační částka mnohdy minimální (K 500 000) a zdaleka nemohla nahradit ztrátu stabilního příjmu (osobní rozhovor: Kalusa, 2010). Na otázku, zda je pro komunitu přínosné poskytovat pouze jednorázovou a navíc finanční kompenzaci, odpověděl Lukanga, že v této oblasti je jednoduché získat novou půdu a že přístup k ní,

⁷⁶ Je nutné dodat, že se jedná vůbec o první *Development Agreement* v Zambii, která byla podepsána nejen mezi těžební společností a místními náčelníky, ale zároveň k jejímu podpisu přizvala společnost LMC také vládu. Nicméně podle Johna Kalusy z organizace *Caritas of Zambia* je nutná revize této dohody, která by pomohla zasaženým komunitám dosáhnout vyššího vyrovnání za ztrátu zemědělské půdy a dosáhnout například větších výhod pro místní obyvatele. (Osobní rozhovor: Kalusa, 2010)

⁷⁷ Zajímavé je, že lidé byli odškodnění za ztrátu zemědělské půdy, nikoli však za ztrátu přístupu k pitné vodě.

je pro obě pohlaví stejný. Zároveň se odvolal, že dostupnost půdy pro místní obyvatele je na zodpovědnosti státu. (Osobní rozhovor: Lukanga, 2010) Vzhledem k nárůstu počtu obyvatel v oblasti se však půda stává drahým zdrojem, k němuž má přístup pouze omezený počet obyvatel, ještě méně pak žen (osobní rozhovor: Kalusa, 2010).

Lumwana mine se nicméně snaží pomoci obyvatelům komunity Manyama také praktičtější cestou. Ve spolupráci s Národním centrem pro technologické podnikání (*National Technology Business Centre, NTBC*) zajistila možnost produkce ananasů v oblasti. Lumwana mine zde vymezila plochu pro vznik ananasové plantáže, na které zaměstnává místní obyvatele. Zároveň se věnuje propagaci prodeje ananasových plodů tím, že se snaží navázat spolupráci s potravinovými společnostmi v provincii *Copperbelt* a v hlavním městě Lusaka. Prozatím probíhá jejich prodej podél hlavní cesty vedoucí z komunity Manyama do Lumwany (příloha č. 26).

Zcela novým aspektem, se kterým se místní lidé musejí po příchodu LMC potýkat, je rostoucí počet nehod u hlavní cesty. Vzhledem k náhlému zvýšení počtu obyvatel v této komunitě není již původní infrastruktura dostačující. V oblasti se nachází pouze jedna hlavní asfaltová cesta, která je nyní dopravně vytižena. Problémem také je, že byla vystavěna poměrně úzká, tudíž se zde těžce míjejí dva přepravní kamiony. Místní lidé nejsou na takový ruch zvyklí a při přechodu z jedné strany na druhou se jednoduše nerozhlížejí. Přestože opět neexistuje statistika, která by jednoznačně prokázala vyšší nehodovost v oblasti, v rámci dotazníků to jako negativní zmínilo 8 z 26 dotázaných. Společnost Lumwana mine zde proto v rámci svého programu pro komunitní vzdělávání a ve spolupráci s Dopravní bezpečnostní agenturou (*Road Traffic Safe Agency, RTSA*) pořádá školení pro místní obyvatele, ve snaze zmírnit negativní dopady způsobené kamionovou dopravou a celkovou vytižeností hlavní cesty. Celkem již proběhlo 13 školení na téma bezpečnosti podél cest (osobní rozhovor: Pyele, 2010).

Otázky, které zjišťovaly pozitivní či negativní dopady přítomnosti LMC, byly otevřené. Následující tabulky proto poskytují přehledný výčet nejčastějších⁷⁸ odpovědí všech respondentů, tedy bez hledu na jejich pohlaví.

Tabulka č. 1: Pozitivní dopady přítomnosti LMC

Pozitivní dopady přítomnosti LMC	Počet odpovědí
Lumwana Estate	Celkem 27 dotázaných
Zaměstnanost v oblasti	16
Získání rodinného domu	13
Celkový rozvoj této oblasti (dříve to bývala buš)	7
Krásné a tiché místo k bydlení	4
Emancipace žen	3
Posilování mezikulturních vztahů	3
Základní škola v areálu	3
Komunita Mutanda	Celkem 34 dotázaných
Oprava školních tříd	22
Poskytování finanční podpory pro žáky tříd 10-12	15
Zaměstnanost v oblasti	12
Podpora vzniku tržiště	8
Vznik komunitního centra Mutanda	7
Nemocnice*	6
Posiluje ekonomiku celé oblasti	4
Rozvody	3
Komunita Manyama	Celkem 26 dotázaných
Vyšší počet obyvatel vede k odbytu výrobků (business)	12
Zlepšování dovedností některých žen skrze pořádané workshopy	8
Výstavba knihovny	6
Zlepšení dopravní spojitosti do velkých měst	6

* V této oblasti se nachází pouze státní nemocnice (pozn. autorky)

⁷⁸ Tzn. že ji v dotazníku uvedl více než jeden respondent.

Tabulka č. 2: Negativní dopady přítomnosti LMC

Negativní dopady přítomnosti LMC	Počet odpovědí
Lumwana Estate	Celkem 27 dotázaných
Nedostatek pracovních příležitostí pro ženy v areálu, nemožnost podnikání	10
Nedostatečná zdravotní péče	9
Opouštění rodin, rozvodovost	7
Prostituce	6
Nedostatek aktivit pro děti	5
Nedostatečné služby ve škole a nemocnici	5
Mladé dívky odcházejí ze škol	4
Areál postrádá městské atributy (kluby, obchody)	2
Zákazy a omezení v areálu	2
Znečištění půdy těžbou uranu	2
Komunita Mutanda	Celkem 34 dotázaných
Prostituce a šíření HIV/AIDS	28
Přelidněnost oblasti	28
Vyšší rozvodost	18
Mladé dívky odcházejí ze škol	4
Nárůst cen potravin a spotřebního zboží	4
Nehody podél cest	3
Mladé dívky odcházejí ze škol	4
Znečištění půdy těžbou uranu	2
Komunita Manyama	Celkem 26 dotázaných
Prostituce a šíření HIV/AIDS	19
Přelidněnost oblasti	17
Ztráta zemědělské půdy	15
Nehody podél cest	8
Vyšší rozvodost	6
Vyšší míra kriminality	4
Brzká těhotenství mladých dívek	3

Vzhledem k charakteru otevřených otázek a způsobu dotazování, které probíhalo nejčastěji u respondenta doma, mohou být tyto tabulky částečně zkreslující. Dotazovaní reagovali na otázky často bez prostoru na zamyšlení. Jejich reakce byly mnohdy jednoslovné a zároveň uváděli problémy, které je zrovna napadly. Do jisté míry tedy záleželo na aktuálním rozpoložení dotazovaného. Některé problémy byly uváděny v menší míře, přestože jsou pro budoucí rozvoj žen v této oblasti zcela zásadní. Nicméně se nedá říct, že se jedná o důsledky, které by postihovaly pouze ty, kteří jej v dotazníku zmínili a ostatních se netýká. Dopady jako například nárůst rozvodovosti v oblastech, který ústí v chudobu dětí a žen, nebo vyšší míra prostituce a s tím

související šíření pohlavních nemocí, se dotýkají všech, kteří zde žijí a to bez ohledu na to, kolik lidí toto uvedlo ve své výpovědi.

Respondenti měli zároveň možnost uvést návrhy, jak může společnost Lumwana mine stávající situaci zlepšit. Pro ilustraci nejčastěji navhovaných doporučení slouží následující tabulka.

Tabulka č. 3: Návrhy řešení ze strany členů vybraných komunit

Návrhy řešení ze strany členů vybraných komunit	Počet odpovědí
Lumwana Estate	Celkem 27 dotázaných
Zajistit finanční půjčky pro ženy, aby mohly začít podnikat	11
Pořádat vzdělávací a sociální workshopy	6
Zajistit více aktivit pro děti	4
Zajistit půdu pro pěstování základních plodin	4
Zlepšit poskytované zdravotní péče	4
Poskytovat kulturní vyžití (obchody, kluby a služby) v areálu	3
Komunita Mutanda	Celkem 34 dotázaných
Podporovat vzdělávání žen (večerní školy, vzdělávací kurzy)	11
Zajistit finančních půjčky pro ženy, aby mohly začít podnikat	9
Zaměstnávat ženy	5
Komunita Manyama	Celkem 26 dotázaných
Zajistit finančních půjčky pro ženy, aby mohly začít podnikat	14
Podporovat vzdělávání žen (večerní školy, vzdělávací kurzy)	7
Zajistit přístup k pitné vodě	6
Zaměstávat ženy	5
Zlepšit infrastrukturu v oblasti	3

6.2.4 Environmentální problémy

Dotazníky byly v rámci tohoto tématu koncipovány na principu vyjmenování problémů možného znečištění životního prostředí. Respondenti se měli zaměřit na oblasti vodních zdrojů, půdy, vzduchu a byl zde připsán také možný nárůst hluku v oblasti. Respondenti byli dále dotázáni, zda společnost Lumwana mine zajišťuje přístup k pitné vodě a v závěru pak, zda a jak se podle jejich názoru LMC angažuje v řešení případných problémů, které uvedli.

Lumwana Estate. Znečištěním je nejméně zasažen areál Lumwana Estate. Obyvatelé kampusu proto neuváděli žádné problémy s možným znečištěním přírodních zdrojů. Pouze dva respondenti (z 27 dotázaných) uvedli obavu z možného znečištění půdy v případě rostoucí těžby uranu a z toho vyplývající možné důsledky na zdraví obyvatel. Jedna žena uvedla prašnost, která je v areálu patrná, nicméně se jedná o běžný

jev v důsledku převahy prašných cest v Zambii. Zároveň všichni respondenti odpověděli, že LMC zajišťuje pitnou vodu. Pět z nich však následně uvedlo, že je někdy špinavá. LMC je ujišťuje, že voda je i přesto zdravotně nezávadná.

Projektem, který by mohl vyřešit bezprizornost žen v areálu a poskytnout jim smysluplné trávení času, je možnost zahrádkaření a pěstování vlastních plodin u domu. V současné době je toto nemožné, protože areál Lumwana Estate byl vybudovaný v buši. Zlepšování infrastruktury, a tedy i dodávek vody, je cílem LMC, vyžaduje však velké počáteční investice. Společnost Lumwana mine nicméně připravuje plán rozvoje infrastruktury pro celý areál, kde mimo jiné plánuje zlepšit přístup k pitné a závlahové vodě (LMC, 2010).

Komunita Mutanda. Komunita Mutanda je od měděného dolu vzdálená 15 km. Dopady těžby na životní prostředí zde nejsou příliš znatelné. Jen tři respondenti poznamenali, že se obávají možného znečištění půdy těžbou uranu. Osm respondentů (z celkového počtu 34) dále jako problém uvedlo nárůst hluku pod vlivem vytížené kamionové dopravy v regionu. Řešením může být rozvoj a výstavba železniční sítě, kterou LMC zvažuje do budoucna (osobní rozhovor: Lukanga, 2010).

Komunita Manyama. Na otázky znečištění vody, půdy, vzduchu a znečištění hlukem, odpovědělo 12 lidí (z 26 dotazovaných v této komunitě) záporně. Zbytek uvedlo problém s dostupností pitné vody. Protože v této oblasti byl lidem zakázán přístup k původně hojně využívanému toku řeky Lumwana East, ztratili lidé hlavní a často jediný přístup k pitné vodě. Společnost Lumwana mine na to reagovala vybudováním či opravou 28mi studen na pitnou vodu v této oblasti (příloha č. 27). Zároveň také LMC uspořádala 35 školení pro místní komunity, aby věděli jak se o studny dále starat a mohli je sami opravit v případě poruchy. Jak již bylo zmíněno, v oblasti nyní žije asi 10 000 lidí. Výstavba 28mi studen na pitnou vodu je tedy naprosto nedostačující. Pět z dotázaných navíc uvedlo, že voda, která studněmi protéká je znečištěná a má hnědou barvu.

Vzhledem k sociokulturnímu vývoji postavení žen v Zambii diskutovanému dříve v této práci, jsou to opět právě ženy a děti, kteří jsou tímto krokem zasaženi nejvíce. Ženy jsou odpovědné za obstarávání pitné a užitkové vody, ovšem vzdálenost, kterou nyní musejí urazit k nejbližší studni, se odtržením od přístupu k řece

mnohonásobně zvětšila. V praxi to znamená, že pro vodu musejí docházet ve větším počtu, aby jí donesly co nejvíce na několik dní, jelikož každodenní obstarávání vody by bylo příliš namáhavé. Proto jim s donáškou pomáhají jejich děti. Nedostupnost pitné vody zapříčiněná těžbou mědi v této oblasti tedy může nepřímo bránit dětem ve školní docházce. Vzniklá situace zároveň odporuje aktivitám LMC při podpoře školní docházky (příloha č. 28). Na tomto místě uváděli dále respondenti problém vyšší frekvence dopravy a s tím související hluk a prašnost v oblasti. Těmito důsledky se zabývá předchozí podkapitola.

7. Závěr

Autorka v této práci provedla podrobnou analýzu dopadů těžebního sektoru na genderové vztahy v oblasti Lumwana v Severozápadní provincii Zambie, přesněji ve vybraných komunitách Lumwana Estate, komunita Mutanda a komunita Manyama. Pozitivní i negativní dopady na ženy v těchto komunitách byly rozděleny a zkoumány v následujících oblastech: (i) zaměstnanost a pracovní mobilita žen, (ii) prostituce, zdravotní péče a HIV/AIDS, (iii) sociální ochrana žen a (iv) environmentální problémy.

Z hlediska rovnosti přístupu k zaměstnání mezi muži a ženami bylo jednoznačně prokázáno, že politika společnosti Lumwana mine klade důraz na gender při výběru svých zaměstnanců a snaží se upřednostňovat ženy. Na druhou stranu však nenabízí alternativy ke ztrátě předchozího zaměstnání žen, které se do regionu stěhují za svými manžely.

Společnost Lumwana mine poskytuje zdravotní péči zdarma pro své zaměstnance a jejich rodiny, tato péče se však ukázala jako nevyhovující pro nedostatečný počet léků a odborné péče. Mimo areál Lumwana Estate podporuje LMC zdravotní centra. Rovněž vyvíjí strategii na osvětu prevence proti HIV/AIDS a rodinné plánování. Tato osvěta probíhá skrze vzdělávací programy a workshopy v zasažených oblastech. Nedostatečný důraz na jejich propagaci je příčinou nízké participace žen, především v Lumwana Estate.

V rámci sociální ochrany žen podporuje společnost Lumwana mine jejich vzdělání. Poskytuje například finanční podporu pro děti na základní škole v komunitě Manyama, kde zároveň vystavěla knihovnu, a dále investuje do opravy školních tříd. Pro ženy pořádá workshopy zaměřené na zlepšování pracovních dovedností v oblasti výroby drobných předmětů nebo šití oděvů. Problémem je však jejich následná aplikovatelnost, protože LMC dále nezajišťuje podporu pro začátek podnikání žen. Společnost Lumwana mine také podporuje vznik sociálních klubů pro ženy. V komunitě Mutanda nechala postavit komunitní centrum. Kapacitně však počet sociálních klubů v oblasti není dostačující.

Z hlediska environmentální ochrany se Lumwana mine potýká se dvěma problémy. Prvním z nich je, že zabírá zemědělskou půdu v těchto oblastech. Ženy, které se dříve živily pěstováním plodin, tímto ztratily zdroj stálého příjmu. Společnost Lumwana mine na to reaguje vytvářením zmíněných sociálních programů, aby ženám v budoucnu umožnila získat práci v jiných oborech. Druhým problémem je zabránění

přístupu k toku řeky Lumwana East, která byla zdrojem pitné vody pro komunitu Manyama. Společnost zde investuje do rozvoje studen na pitnou vodu. Prozatím je však počet vybudovaných studen minimální vzhledem k vysokému počtu obyvatel.

Tato práce je přínosná, protože se neomezuje na zpracování kvantitativních dat, ale naopak se věnuje kvalitativním jevům zkoumané problematiky. Přichází tedy s komplexními důsledky těžebního sektoru na ženy, které jsou patrné přímo na místě a dají se zjistit pouze přímým dotazováním a komunikací s cílovou skupinou.

Z předchozího textu a analýzy dotazníkového šetření vyplývá snaha společnosti Lumwana mine pomoci okolním komunitám, aby se přizpůsobili novým změnám v regionu. Zároveň svými projekty v rámci CSR pomáhá k rozvoji těchto komunit a patrný je také důraz kladený na rovnost pohlaví. Nicméně mnohé z aplikovaných projektů nejsou dostačující pro pokrytí potřeb vysokého počtu obyvatel v této oblasti nebo postrádají prvky udržitelnosti a tudíž se stávají bezpředmětnými.

Do budoucna bude proto důležitá revize Rozvojových dohod (*Development Agreements*) mezi zasaženými komunitami a společností LMC, která by lépe vymezila práva žen v těžební oblasti a také jasně stanovila záměr rozvoje místních komunit společností LMC. Větší důraz by měl být rovněž kladen na vytváření a následné dodržování společenské odpovědnosti firem (CSR) a to především v rámci gender problematiky. Nutná se jeví také podpora dalších výzkumů zabývajících se dopadem aktivit společnosti Lumwana mine na místní komunity, opět s důrazem na ženy. Blahobyt žen se pozitivně odráží v rámci celé komunity a je proto klíčový při dosahování strategií ke snižování chudoby a plnění rozvojových cílů. Nedostatek relevantních dat na národní i lokální úrovni (ze strany vlády i nadnárodních společností) proto může bránit veškerým snahám o dosažení vyšší míry emancipace žen a tedy i rozvoji celých komunit.

Jak se ukázalo, největším problémem se kterým se ženy v těžebních regionech potýkají, je nedostatek příjmů pro zahájení vlastní obchodní činnosti. Zajištění stabilního příjmu žen pak v budoucnu povede k zabezpečení školní docházky pro jejich děti, lépe poskytované zdravotní péči. Celkově dojde ke změně jejich postavení ve společnosti, tudíž také získají větší vliv v rozhodovacím procesu. K tomuto je zapotřebí dostupné a kvalitní vzdělání. Pro těžební společnosti to znamená například

investovat do vzniku večerních škol pro ženy nebo zajišťovat vzdělávacích kurzy, ve kterých by ženy získaly nové dovednosti, jež mohou následně v regionu využít.

Ženy z vybraných komunit v okolí dolu Lumwana volají především po poskytování půjček, aby mohly začít podnikat. Kredity a půjčky v Zambii poskytují nejčastěji banky a další instituce zabývající se mikrofinancemi. Zde se otevírá příležitost spolupráce mezi těžebními společnostmi a finančními institucemi v zemi, které by navazovaly na snahu nadnárodních korporací vzdělávat a zaměstnávat ženy v jejich okolí. Společnost Lumwana mine disponuje oddělením zaměřeným na poskytování mikrofinancí ženám a podporu jejich podnikání, nicméně výzkum v komunitách v této oblasti poskytování půjček pro ženy nepotvrdil.

Těžební společnosti by tedy v rámci zlepšování postavení žen v okolních komunitách měly vyvíjet větší míru spolupráce s vládou v oblasti genderových aktivit. Důležitá, a prozatím zcela chybějící, je také spolupráce s ostatními těžebními společnostmi, které na území Zambie působí. Účelem této spolupráce je možnost předávání si zkušeností z oblasti poskytování sociálních, zdravotních a vzdělávacích programů pro rozvoj místních komunit. V důsledku současné ne spolupráce dochází k opakování stejných chyb, kterým by se nově příchozí těžební společnosti mohly v budoucnu vyhnout.

8. Seznam použité literatury

British Geological Survey (2011): *World mineral production 2005-2009*, Keyworth, Nottingham

Craig, J. (2001): *Putting privatisation into practise: the case of Zambia Consolidated Copper Mines Limited*, *Journal of Modern African Studies*, 39, 3, Cambridge University UK

CSRP (2010): *Sixth National Development Plan for Zambia, 2011-2015: A Civil Society Perspective*, Lusaka

Dialogue Africa (2008): *Baseline and Social Impact Assessment for the Proposed Lumwana Uranium Project Report*, Lusaka

Eftimie A. et al. (2009): *Mainstreaming Gender into Extractive Industries Projects*, World Bank, Washington

Fraser M., Lungu J. (2007): *For whom the windfalls? Winners and losers in the privatisation of Zambia's copper mines*, Aquila Printers Ltd, Lusaka

Gordon D., (2004): *The Cultural Politics of a Traditional Ceremony: Mutomboko and the Performance of History on the Luapula (Zambia)*, Society for Comparative Study of Society and History, University of Maryland, USA

GIDD (2000): *National Gender Policy*, Gender in Development Division (GIDD), Lusaka, Zambia

Laite, J.A. (2009): *Historical Perspectives on industrial development, mining, and prostitution*, *The Historical Journal*, 52, 3, Cambridge University Press

Lane J.L. (2007): *Case Writing Guide*, Schreyer Institute for Teaching Excellence, University Park, Penn State

Lewis J., Ritchie J. (2003): *Qualitative Research Practice, a guide for Social Science Students and Researchers*, SAGE Publications Ltd, London

LMC (2008): *Social Sustainability Management Plan*, Sustainability Department, Lumwana

LMC (2010): *Social Sustainability Management Annual Report 2009*, Sustainability Department, Lumwana

Lubinda J.J., Mulenga L. a kol. (2009): *Research report in Mufulira's Kankoyo Township on the effects of sulphur dioxide on human and natural environment*, Caritas – Ndola in cooperation with CCJP Mufulira, Zambia

Lungu J., Mulenga C. (2005): *Corporate Social Responsibility Practices in the Extractive Industry in Zambia*, Mission Press, Ndola

MoFNP (2007): *National Population Policy*, Ministry of Finance and National Planning, Lusaka, Zambia

Monshipouri M., Welch C.E., Kennedy E.T. (2003): *Multinational Corporations and the Ethics of Global Responsibility: Problems and Possibilities*, Human Rights Quarterly 25, John Hopkins University Press

Mpande M.M. (2010): *Why Some mineral rich economies are not prospering: the case of Zambia*, University of Zambia, School of Mines

Muchimba CH. B. (2010): *The Zambian mining industry, a status report ten years after privatization*, Friedrich Eberto Stiftung

Mulikita N.G., Siame M. (2005): *Beyond inequalities 2005, Women in Zambia*, DS Print Media, Johannesburg

Rakodi, C. (2005): *Evaluation of the “Strategy for Women and Gender Equality in Development Cooperation (1997-2005), Country case study: Zambia*, International Development Department (IDD), University of Birmingham

Rettová, A. (2001): *Africká filozofie, Dějiny, trendy, problémy*, Zdeněk Susa, Středokluky

Richards A. (1982): *Chisungu – a girl’s initiation ceremony among the Bemba of Zambia*, Tavistock Publications Ltd, New York

Silengo M., Sinkamba P., (2008), *Environmental issues in the mining and quarrying industry on the copperbelt of Zambia*, Netherlands institute for Southern Africa

Simutanyi, N. (2008): *Copper mining in Zambia, the development legacy of privatisation*, Institute for Security Studies Paper 165

Ssenyonjo, M. (2007): *Culture and Human Rights of Women in Africa: Between Light and Shadow*, Journal of African Law, 51, 1, 39-67

Taylor S.D. (2006): *Culture and customs of Zambia*, Greenwood Press, London

Zuckerman E., Garrett A. (2003): *Do Poverty Reduction Strategy Papers (PRSPs) Address Gender? A Gender Audit of 2002 PRSPs*, A Gender Action Publication

Elektrotnické zdroje:

Ahmed Y., Ketata M., Skibiak J.P. (1999): *Emergency contraception in Zambia: setting a new agenda for research and action.*

URL <<http://www.ecafrique.org/UserFiles/File/Emergency%20Contraception%20in%20Zambia.%20Setting%20a%20New%20Agenda%20for%20Research%20and%20Action.pdf>>

Baker J. (2001): *Corporate Social Responsibility and Economic Development, OECD Global Forum on International Investment: New horizons and policy challenges for foreign direct investment in the 21st century.*

URL <<http://www.oecd.org/dataoecd/24/35/2423198.pdf>>

Behar, R. (2010): *Mining Copper in Zambia.*

URL <<http://www.fastcompany.com/magazine/126/zambia-chinas-mine-shaft.html?page=0%2C4>>

Berman P. a kol. (1995): *Zambia: Non-Governmental Health Care provision,* Department of Global Health and Population, Harvard School of Public Health, UK.

URL <<http://www.hsph.harvard.edu/ihs/publications/pdf/No-19.PDF>>

CCZ (2010): *Prosperity unto Death: Is Zambia ready for uranium mining?*, Council of Churches in Zambia.

URL <<http://www.scribd.com/doc/38650866/Prosperity-Unto-Death-Is-Zambia-Ready-for-Uranium-Mining>>

CSO (2008): *Living conditions 2006.*

URL <<http://www.zamstats.gov.zm/lcm.php>>

CSO (2011): *The monthly report, June 2011.*

URL <http://www.zamstats.gov.zm/media/vol_99_2011_the_monthly_june.pdf>

FAO, IFAD, ILC (2004): *Rural Women's Access to Land and Property in Selected Countries.* URL <<http://www.landcoalition.org/pdf/cedawrpt.pdf>>

Grabbe K, Stephenson R, a kol. (2009): *Knowledge, Use, and Concerns about Contraceptive Methods among Sero-Discordant Couples in Rwanda and Zambia,* Journal of Women's Health, Volume 18.

URL <<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2825682/pdf/jwh.2008.1160.pdf>>

GRZ (2010): *Empowered, Engaged, Encouraged: National Standards for SRH, HIV and AIDS Peer Education Programmes.*

URL <<http://www.ppaz.org.zm/wp-content/uploads/2010/07/National-Standards-for-SRH-HIV-and-AIDS-Peer-Education-Programmes.pdf>>

ICHR-DD (2007): *Human Rights Impact Assessments for Foreign Investment Projects: Learning from community experiences in the Philippines, Tibet, the Democratic Republic of Congo, and Peru,* International Centre for Human Rights and Democratic Development (ICHR-DD), Canada.

URL <http://www.dd-rr.ca/site/PDF/publications/globalization/hria/full%20report_may_2007.pdf>

- JCTR (2008):** *The Basic Needs Basket (BNB), Comprehension Overview*, Lusaka.
URL <<http://www.sceam-secam.org/jpd/showreportpdf.php?id=16&image=pdf>>
- JCTR (2009):** *Basic Needs Basket 2009*.
URL <<http://www.jctr.org.zm/bnbasket.html>>
- JCTR (2010):** *Summary of the Minimum Wages and Conditions of Employment (General Order), 2010*.
URL <<http://www.jctr.org.zm/downloads/Summary%20-Minimum%20Wages%20-%20general%20order%2011.pdf>>
- JCTR (2006):** *Summary of the Minimum Wages and Conditions of Employment (General Order), 2006*.
URL <<http://www.jctr.org.zm/downloads/Wage%28ShopW%29.pdf>>
- JICA (2005):** *Zambia: Country Gender Profile (2005)*, H.M. Consultancy Services Ltd.
URL <<http://www.jica.go.jp/activities/issues/gender/pdf/05zam.pdf>>
- Kelly M.S.J (2004):** *The orphan crisis in Zambia*.
URL <http://www.jctr.org.zm/bulletins/orphan_crisis.htm>
- Lahiri-Dutt K., Mahy P. (2008):** *Impacts of Mining on Women and Youth in Indonesia: Two Mining Locations*, the Australian National University.
URL <<http://empoweringcommunities.anu.edu.au/documents/MiningImpactsReport.pdf>>
- Lusaka Times (2009):** *Albidon Munali Nickel mine surrenders back land to the local community*.
URL <<http://www.lusakatimes.com/2009/04/28/albidon-munali-nickel-mine-surrenders-back-land-to-the-local-community/>>
- Lusaka Times (2010):** *Albidon Mine yet to surrendered 1,000 hectares of land – Mwiinga*.
URL <<http://www.lusakatimes.com/2010/01/14/albidon-mine-yet-to-surrendered-1000-hectares-of-land-%E2%80%93-mwiinga/>>
- Lusaka Times (2011):** *ECZ investigating KCM pollution of Kafue River*.
URL <<http://www.lusakatimes.com/2011/01/15/ecz-investigating-kcm-pollution-kafue-river/>>
- Macdonald I., Rowland C. (2002):** *Women, mining and communities*, Oxfam Australia.
URL <<http://www.oxfam.org.au/resources/filestore/originals/OAus-MiningAndGender-1209.pdf>>
- MIB (2010):** *Zambia Facts* [online] Ministry of Information and Broadcasting.
URL <http://www.mibs.gov.zm/index.php?option=com_content&task=view&id=21&Itemid=76>

- MoE (1996):** *Educating our Future*, Policy of the Ministry of Education.
URL <http://www.moe.gov.zm/index.php?option=com_docman&task=doc_view&gid=6>
- MoE (2005):** *Educational Statistical Bulletin*.
URL <http://www.moe.gov.zm/index.php?option=com_content&task=blogsection&id=22&Itemid=147>
- MoE (2010):** *Basic Education*.
URL <http://www.moe.gov.zm/index.php?option=com_content&task=view&id=83&Itemid=145>
- MoFNP (2007):** *2007 Annual FNDP Progress Report*.
URL <http://www.mofnp.gov.zm/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=70&Itemid=122>
- MoH (2009):** *Annual Health Statistical Bulletin 2008*, Ministry of Health, Lusaka
URL <<http://www.moh.gov.zm/?q=content/2008-annual-health-statistical-bulletin>>
- MoH (2010):** *Zambia Country Report: Monitoring the Declaration of Commitment on HIV and AIDS and the Universal Access, Biennial Report*.
URL <http://www.unaids.org/en/dataanalysis/monitoringcountryprogress/2010progressreportsubmittedbycountries/zambia_2010_country_progress_report_en.pdf>
- MLGH (2009):** *Chiefs Affairs Unit*, Ministry of Local Government and Housing.
URL <http://www.mlgh.gov.zm/index.php?option=com_content&task=view&id=25&Itemid=34&limit=1&limitstart=1>
- MSTVT (2006):** *TEVET Statistics Digest*, Lusaka.
URL <http://www.mstvt.gov.zm/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=42&Itemid=72>
- Nations online:** *Administrative map of Zambia*.
URL <<http://www.nationsonline.org/oneworld/map/zambia-administrative-map.htm>>
- NGO CC (2011):** *Membership*.
URL <http://www.ngocc.org.zm/index.php?option=com_content&task=view&id=19&Itemid=33>
- Nyumbus S., Poulen B. (2009):** *The global crisis and rising child labour in Zambia's mining communities: Are we facing a downward decent work spiral?*, ILO Global Job Crisis Observatory.
URL <http://www.ilo.org/public/english/support/lib/financialcrisis/download/story26_childlabourzambia.pdf>
- OECD (2011a):** *OECD Guidelines for multinational enterprises – update 2011*.
URL <<http://www.oecd.org/dataoecd/43/29/48004323.pdf>>

OECD (2011b): *OECD Watch press release: OECD updates ethical business standards but fails to ensure enforcement.*
URL <<http://oecdwatch.org/news-en/oecd-watch-press-release-oecd-updates-ethical-business-standards-but-fails-to-ensure-enforcement/>>

OSAGI (2001): *Gender Mainstreaming: Strategy for Promoting Gender Equality..*
URL <<http://www.un.org/womenwatch/osagi/pdf/factsheet1.pdf>>

SADC (2005): *Audit of SADC Declaration on Gender and Development. Sexual and Reproductive Health*, Southern Africa HIV/AIDS Information Dissemination Service, Zimbabwe.
URL <<http://www.genderlinks.org.za/article/sadc-and-gender-protocol-campaign-2005-background-documents-2005-06-30>>

Sichikwenkwe, P. (2009): *SADC Gender Protocol Barometr Baseline Study Zambia.*
URL <<http://www.genderlinks.org.za/article/sadc-gender-protocol-barometer-baseline-study-zambia-2009-10-16>>

Simpere A. (2010): *The Mopani copper mine, Zambia, How European development money has fed a mining scandal*, CEE Bankwatch Network.
URL <<http://www.counterbalance-eib.org/?p=347>>

TDRC (2000): *Behavioral and Biologic Surveillance – Female Sex Workers*, Tropical Diseases Research Centre (TDRC), National AIDS Council, Family Health International/IMPACT, Zambia.
URL <<http://www.fhi.org/NR/rdonlyres/e3p6fsndftpxsqmtmdf2oxt3drtce54ixjrnpitjmskqfidskcfyh62vuq5hy7k6qybh16eshe2uygd/zambiasexworkersenhv.pdf>>

The Post Zambia (2010a): *NGO threatens legal action against MCM.*
URL <http://www.postzambia.com/post-read_article.php?articleId=4390&highlight=Kafue%20river>

The Post Zambia (2010b): *Court convicts KCM of polluting environment.*
URL <http://www.postzambia.com/post-read_article.php?articleId=16136>

Times of Zambia (2010): *Beware of Half-Baked Peer Educators – PS.*
URL <<http://www.times.co.zm/news/viewnews.cgi?category=6&id=1283406523>>

Tolmay S. (2005): *Audit of the SADC Declaration on Gender and Development Education*, Gender links.
URL <<http://www.genderlinks.org.za/article/sadc-and-gender-protocol-campaign-2005-background-documents-2005-06-30>>

UN (1995): *Fourth World Conference on Women - Beijing Declaration, 1995.*
URL <<http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/declar.htm>
<http://www.5wvc.org/downloads/Beijing_Declaration.pdf>

UN: *Millenium Indicators, Gender parity Index.*
URL <<http://unstats.un.org/unsd/mdg/Metadata.aspx?IndicatorId=9>>

UNDP (2007): *Empowered and Equal, Gender Equality Strategy 2008-2011* [online]
URL: <<http://www.undp.org/women/docs/Gender-Equality-Strategy-2008-2011.pdf>>

UNDP (2008b): *Zambia MDGs Progress Report 2008* [online]
Available at http://www.undp.org.zm/joomla/attachments/005_Zambia%20MDGs%20Progress%20Report%20Zambia%202008.pdf

UNDP (2010a) : *Human Development Index* [online]
Available at <http://hdr.undp.org/en/media/PR3-HDR10-HD1-E-rev4.pdf>

UNDP (2010b): *Human Development Report, Gender Inequality Index, 2010.*
URL <http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2010_EN_Table4_reprint.pdf>

UN Global Compact.
URL <<http://www.unglobalcompact.org/index.html>>

UN-HABITAT (2009): *Zambia: Kitwe Urban Profile.*
URL <<http://www.unhabitat.org/pms/listItemDetails.aspx?publicationID=2728>>

UNICEF (2008): *Zambia: Situation Analysis of children and women 2008.*
URL <http://www.unicef.org/sitan/files/UNICEF_GRZ_Situation_Analysis_2008.pdf>

UN Procurement Division (2004): *Global Compact.*
URL <<http://www.un.org/depts/ptd/global.htm>>

WFC (2011): *Africa Region Consultation n Gender and Development Effectiveness, Zambia.* Lusaka.
URL <http://www.cso-effectiveness.org/IMG/pdf/africa_gender_consultation_report_april_2011.pdf>

WomenWatch (2010): *Gender mainstreaming, Directory of UN Resources on Gender and Women's Issues.*
URL <http://www.un.org/womenwatch/directory/gender_mainstreaming_10314.htm>

WomenWatch (2009): *Convention for Elimination of all forms of Discrimination against Women, Division for the Advancement of Women (DAW), Department of Economic and Social Affairs.*
URL <<http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/>>

ZCCM-IH (2006): *Brief history of ZCCM-IH.*
URL <http://www.zccm-ih.com.zm/index.php?option=com_content&task=view&id=1&Itemid=23>

ZDHS (2007): *Zambia Demographics Household Survey.*
URL <<http://www.measuredhs.com/pubs/pdf/FR211/FR211%5BRevised-05-12-2009%5D.pdf>>

ZOCS (2008): *Community Schools and their contribution to education in Zambia.*
URL <<http://www.zocs.org.zm/resources.php>>

9. Seznam příloh

Příloha č. 1: Dotazník pro ženy

Příloha č. 2: Seznam lidí, jenž poskytli rozhovor

Příloha č. 3: Mapa provincií s jejich hlavními městy, Zambie

Příloha č. 4: Měděný důl společnosti Konkola (KCM) v Chingole

Příloha č. 5: Místí trh v Kitwe

Příloha č. 6: Žena z oblasti Mazabuka a Anson Chilimelime, člen komunity Mazabuka

Příloha č. 7: Kukuřičné pole v přesídlené oblasti Mazabuka

Příloha č. 8: Kamión před bary v Solwezi

Příloha č. 9: Mladé dívky prodávají na ulici *chitumbua* (sladké bochánky z mouky a vody), Solwezi

Příloha č. 10: Měděný důl Lumwana

Příloha č. 11: Areál města Lumwana Estate

Příloha č. 12: Mapa rozmístění areálu společnosti Lumwana mine

Příloha č. 13: Vstupní brána do areálu Lumwana Estate

Příloha č. 14: Dotazníkové šetření v Lumwana Estate. Rozhovor s Gillian Chileshe se synem

Příloha č. 15: Rozhovor se zástupcem náčelníka komunity Mutanda, Johnem Shikishi

Příloha č. 16: Komunitní centrum Mutanda

Příloha č. 17: venkovská klinika *Mkulumazhba*, Manyama

Příloha č. 18: žena z Lumwana Estate a žena z komunity Manyama

Příloha č. 19: základní škola v areálu Lumwana Estate

Příloha č. 20: dítě z Lumwana Estate

Příloha č. 21: Justina Kapumba z komunity Mutanda

Příloha č. 22: knihovna Manyama

Příloha č. 23: skupinová diskuze s muži, komunita Manyama

Příloha č. 24: Klub pro ženy *Kamijiji*, komunita Manyama

Příloha č. 25: Tok řeky Lumwana East zabraný společností Lumwana mine

Příloha č. 26: Prodej ananasů z plantáže podporované LMC, komunita Manyama

Příloha č. 27: Jedna ze studen na pitnou vodu, komunita Manyama

Příloha č. 28: Nejdřív voda, potom škola, komunita Manyama

Impacts of the mining sector on women: case study of the communities around Lumwana in North-Western province, Zambia

The purpose of the study: The purpose of the research is to identify the factors that have impacts on women, done by activities of mining companies

Researcher: Martina Hájková, Palacky University in the city of Olomouc, Czech Republic

Usefulness of data: Your answers will help us to define needs which women have in terms of livelihood around the mines.

Be sure, your identity not being known outside the research team.

1. Personal details

Age:

Gender identity: Male Female

Do you have any children? Yes No How many?

Marital status: Single

Married (Does your husband work in mine? YES NO)

Divorced

Separated

How long do you live in this area?

Sector of employment and your position there:

If you are working in the mines write which mine you work for:

2. In general

What positive effects have been made as a result of the coming of mining companies?

What negative effects have been made as a result of the coming of mining companies?

In your opinion, what are the major impacts of mining activities around Lumwana?

How could the present system of mining companies been improved in relations to women?
(Suggest some solutions which can help improve the current position of the women. What can be helpful for you?)

3. Contracts, wages and labour mobility among women

What economic activity of work you have been involved before the opening of the mines?

What effects have the mines brought?

Can you describe your working possibilities now and before the coming of mining companies?

What is your average income per month? Can you compare your wages with that of men?

4. Health care & HIV/AIDS

What's the distance to the nearest health centre?

Do you visit government hospital or hospital of mines?

Is that free for you and your family? YES NO

Have you undertaken VCT? YES NO

Where did you go?

Are there any ART services being provide by the mines? YES NO

5. Social protection

What kind of social programs are secured by the mining companies? (E.g. consultation meetings for women, built the school, HIV/AIDS policy, etc.)

What kind of social programs are secured by the government? (E.g. consultation meetings for women, built the school, HIV/AIDS policy, etc.)

What is the impact of the mining activities on you as woman?

6. Environmental Issues

What kind of pollution have you seen as a result of the mining activities?

Water –

Land –

Air –

Noise –

Did the mining companies provide access to the drinking water for you and your family?

How are mining companies trying to solve these problems you describe above?

Place and date

Signature

**Thank you for your participation in this research.
Twasanta Mwaane!**

Příloha č. 2: Seznam osob, jenž poskytli rozhovor

Goma Edward N., zaměstnanec Centre for Trade Policy and Development (CTPD), 29. září 2010, Mazabuka

Chileshe Gillian, obyvatelka Lumwana Estate, 12. listopadu 2010, Lumwana

Chilimelime Anson, člen komunity Mazabuka, 29. září 2010, Mazabuka

Kalenga Muila, zaměstnanec společnosti Lumwana Mine (dříve pracoval pro Mopani Copper Mines), 10. listopadu 2010, Lumwana

Kalusa John, Caritas of Zambia, 8. října 2010, Solwezi

Kasamu Jailes, nejstarší člen komunity Mazabuka, 29. září 2010, Mazabuka

Kapatamoyo Esthel M., konzultantka pro projekty Světové banky a IMF, 20. září 2010, Lusaka

Kapumba Justina, respondentka z komunity Mutanda, 15. listopadu 2010, Mutanda

Kaunda Gabriel, ministr vládního kabinetu pro otázky gender (GIDD), 7. října 2010, Lusaka

Lukanga Stephan, Oddělení pro udržitelnost společnosti Lumwana mine, 11. listopadu 2010, Lumwana

Moyo Jennipher E.L., komunitní úřednice pro otázky zdraví a HIV/AIDS, Oddělení pro udržitelnost společnosti Lumwana mine, 12. listopadu 2010, Lumwana

Mukumbo Lydia, zaměstnankyně společnosti Lumwana mine, 10. listopadu 2010, Lumwana

Mulenga Mwaka, komunitní manažerka zdravotní péče, Oddělení pro udržitelnost společnosti Lumwana mine, 12. listopadu 2010, Lumwana

Mwansa Priscilla Ch., Non-governmental Organisations' Coordinating Council for Gender and Development (NGO CC), 16. listopadu 2010, Solwezi

Mwanza Ackim, vzdělávací vrstevník v otázkách HIV/AIDS, říjen 2010, Kitwe

Pyele Joseph, komunitní úředník pro vzdělávací aktivity, Oddělení pro udržitelnost společnosti Lumwana mine, 11. listopadu 2010, Lumwana

Shikishi John, zástupce náčelníka komunity Mutanda, 9. listopadu 2010, Mutanda

Temba Lorrain, obyvatelka areálu Lumwana Estate, 10. listopadu 2010, Lumwana

Aleš Vacek, Arcidiecézní Charita Praha, 17. listopadu 2010, Solwezi

Přednášky

Mpande M.M., vyučující na Universitě Zambie (UNZA), Mineral economics and mining engineering. přednáška s názvem „*Taxation, poverty and development*“, 23. září 2010, Lusaka

Muchimba Charles B., Mineworkers Union of Zambia (MUZ), příspěvek s názvem „*Corporate social responsibility with relation to the mining sector-pro and cons, challenges and experiences in Zambia*” v rámci tří denní konference “*Mining taxation: Whose benefit?*”, 27. září 2010, Lusaka

Mwambwa Savior, výkonný ředitel Centre for Trade Policy and Development, příspěvek s názvem “*Key Issues in Zambia’s mining sector*” v rámci tří denní konference “*Mining taxation: Whose benefit?*”, 27. září 2010, Lusaka

Dokumenty

Dokument *Extractive Industries*, Charitas Zambia, květen 2010

Mwiinga Judith, jedna z přesídlených žen, Mazabuka

Sulwe Busiku, Kancelář komunitního rozvoje, Albidon Mine Zambia Ltd.

Televizní show *Frank Talk*, MUVI TV, vysílání 26. listopadu 2010

Příloha č. 3: Mapa provincií s jejich hlavními městy, Zambie
 Zdroj: Nations Online.

Příloha č. 4: Měděný důl společnosti Konkola (KCM) v Chingole

Příloha č. 5: Místní trh v Kitwe

Příloha č. 6: Žena z oblasti Mazabuka (vlevo) a Anson Chilimelime, člen komunity Mazabuka (vpravo)

Příloha. 7: Kukuřičné pole v přesídlené oblasti Mazabuka

Příloha č. 8: Kamión před bary v Solwezi

Příloha č. 9: Mladé dívky prodávají na ulici *chitumbua* (sladké bochánky z mouky a vody), Solwezi

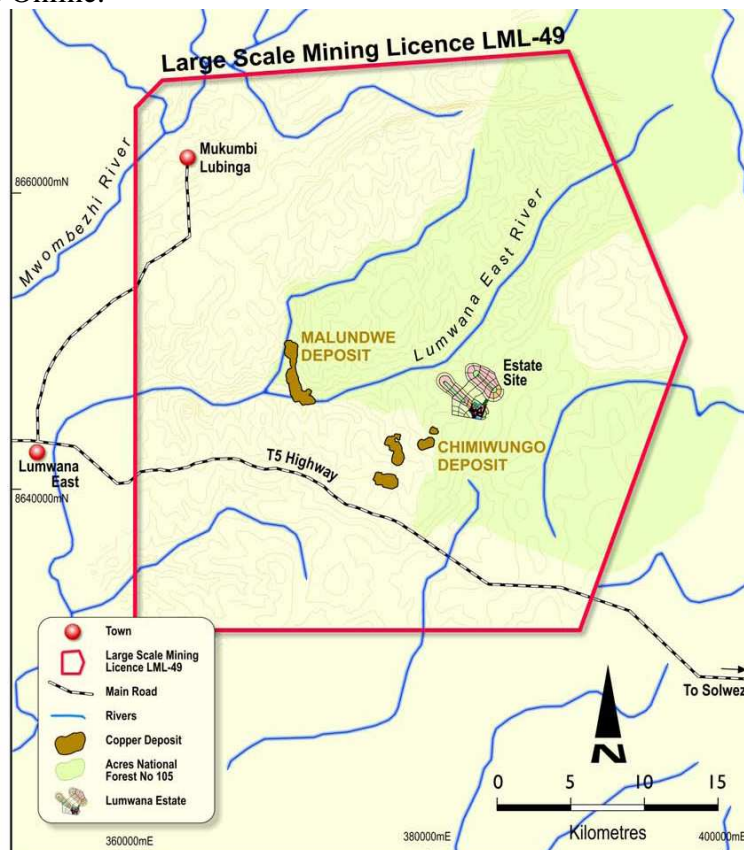
Příloha č. 10: Měděný důl Lumwana

Příloha č. 11: Areál města Lumwana Estate

Příloha č. 12: Mapa rozmístění areálu společnosti Lumwana mine
Zdroj: Nations Online.

Příloha č. 13: Vstupní brána do areálu Lumwana Estate

Příloha č. 14: Dotazníkové šetření v Lumwana Estate. Rozhovor s Gillian Chileshe se synem. Vpravo vzdělávací vrstevník Edah M. Chiyemfya.

Příloha č. 14: Rozhovor se zástupcem náčelníka komunity Mutanda, Johnem Shikishi. Na fotce se svými dětmi

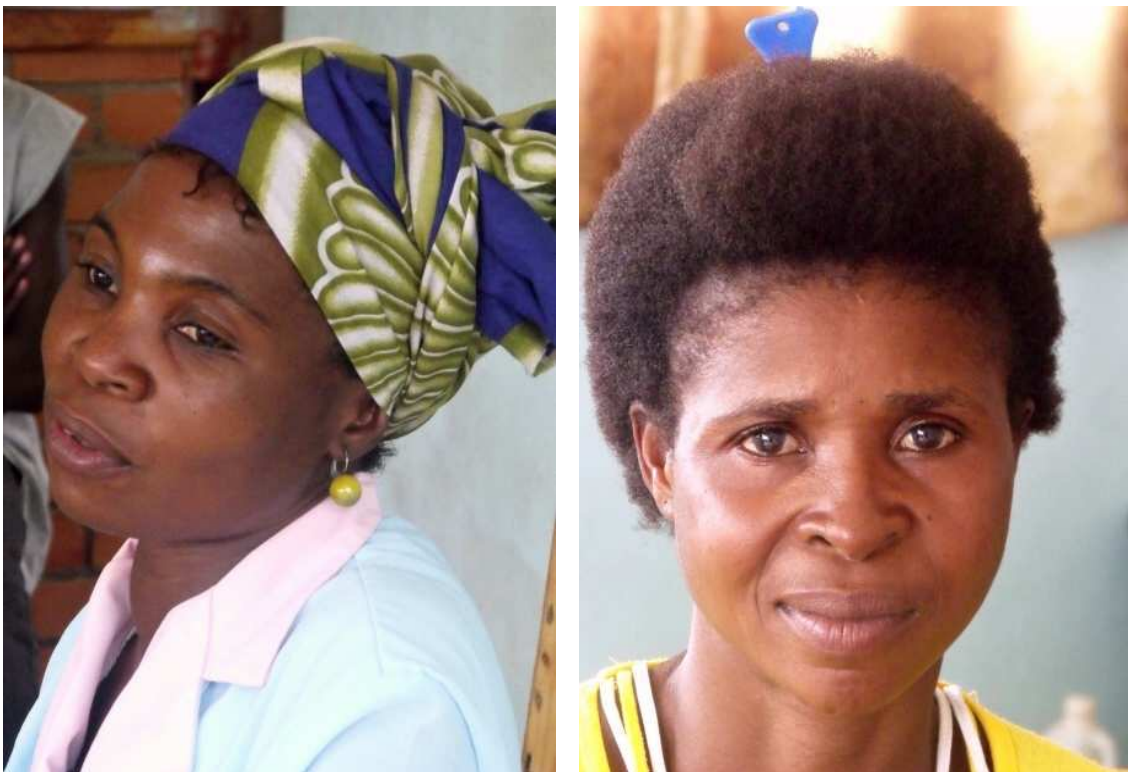
Příloha č. 16: Komunitní centrum Mutanda

Příloha č. 17: venkovská klinika *Mkulumazhba*, Manyama

Příloha č. 18: žena z Lumwana Estate (vpravo) a žena z komunity Manyama (vlevo)

Příloha č. 19: základní škola v areálu Lumwana Estate

Příloha č. 20: dítě z Lumwana Estate

Příloha č. 21: Justina Kapumba z komunity Mutanda

Příloha č. 22: knihovna Manyama

Příloha č. 23: skupinová diskuze s muži, komunita Manyama

Příloha č. 24: Klub pro ženy *Kamijiji*, komunita Manyama

Příloha č 25: Tok řeka Lumwana East zabraný společností Lumwana mine

Příloha č. 26: Prodej ananasů z plantáže podporované LMC, komunita Manyama

Příloha č. 27: Jedna ze studen na pitnou vodu, komunita Manyama

Příloha č. 28: Nejdřív voda, potom škola, komunita Manyama

